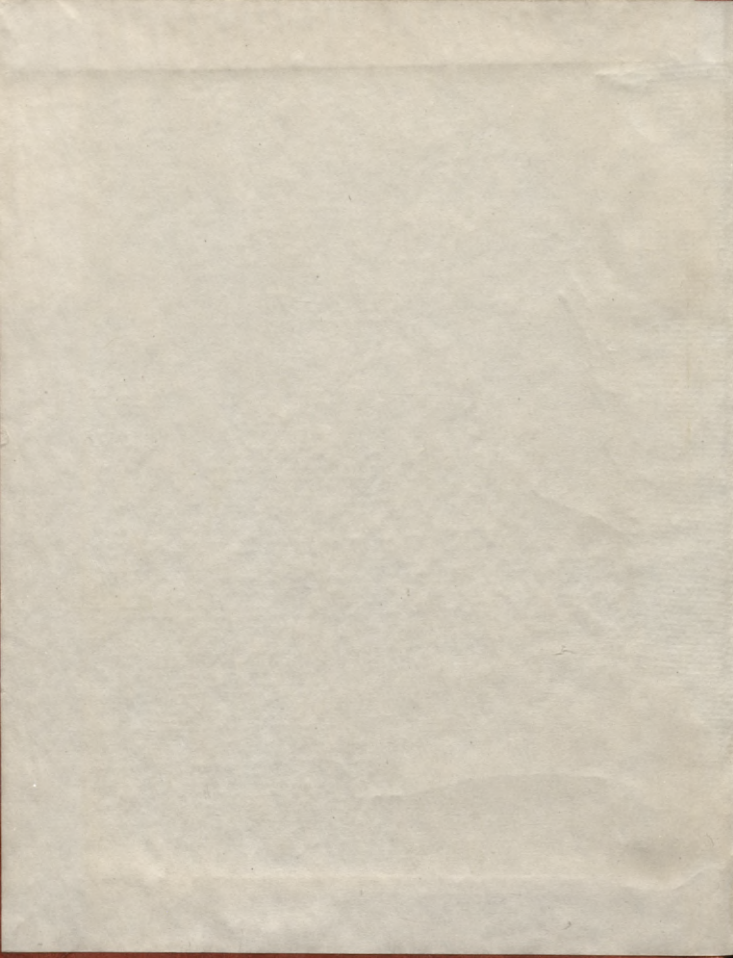

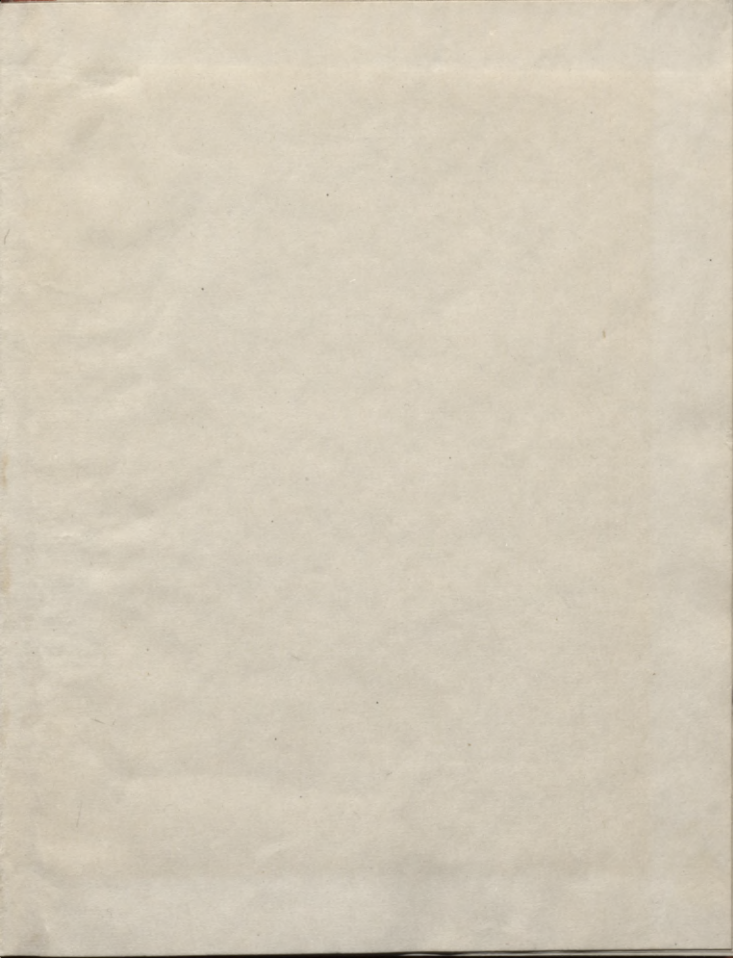
L 81-2
164

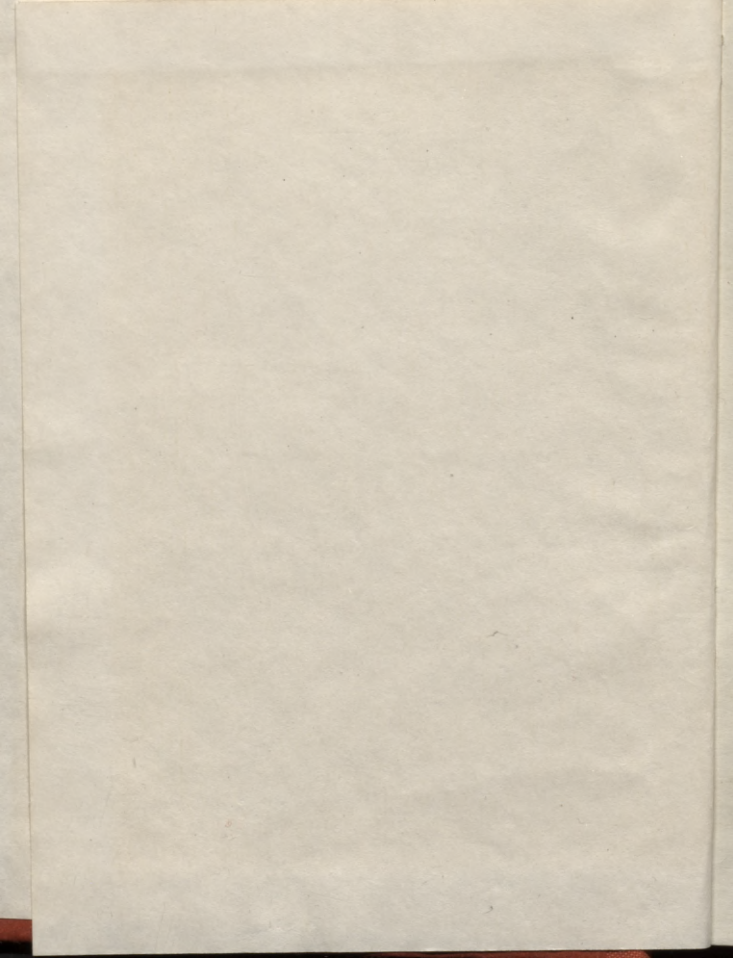
Paravēsmē.

LITERĀRAIS MANTOJUMS

1981

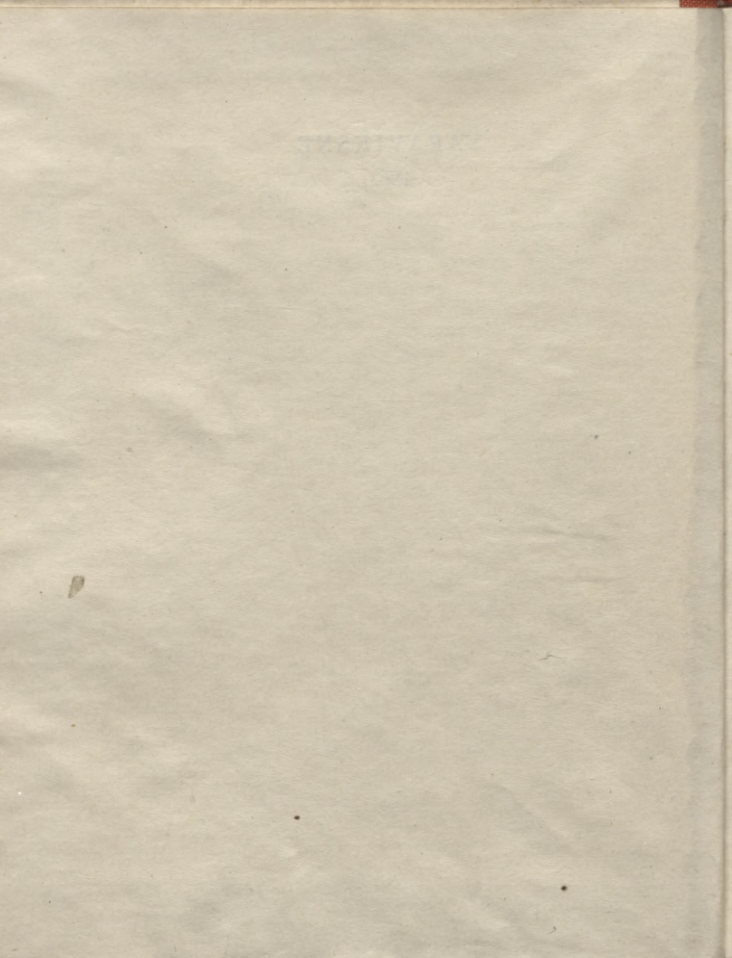

VARAVIKSNE

1981

L 81-2
164

L
810.09

Varavīksne,

1981

Literārais mantojums

RIGA «LIESMA» 1981

8L
83.3L
Va 649

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTIS BIBLIOTĒKA

~~82-2561:40~~
0305071783

Sastādījusi Livija Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence, J. Niedre,

S. Ziemeļis

Mākslinieks V. Ozoliņš

L. Baloža un RLMVM fondu fotomateriāli

V $\frac{70202-146}{M801(11)-81}$ 75.81.4603010202

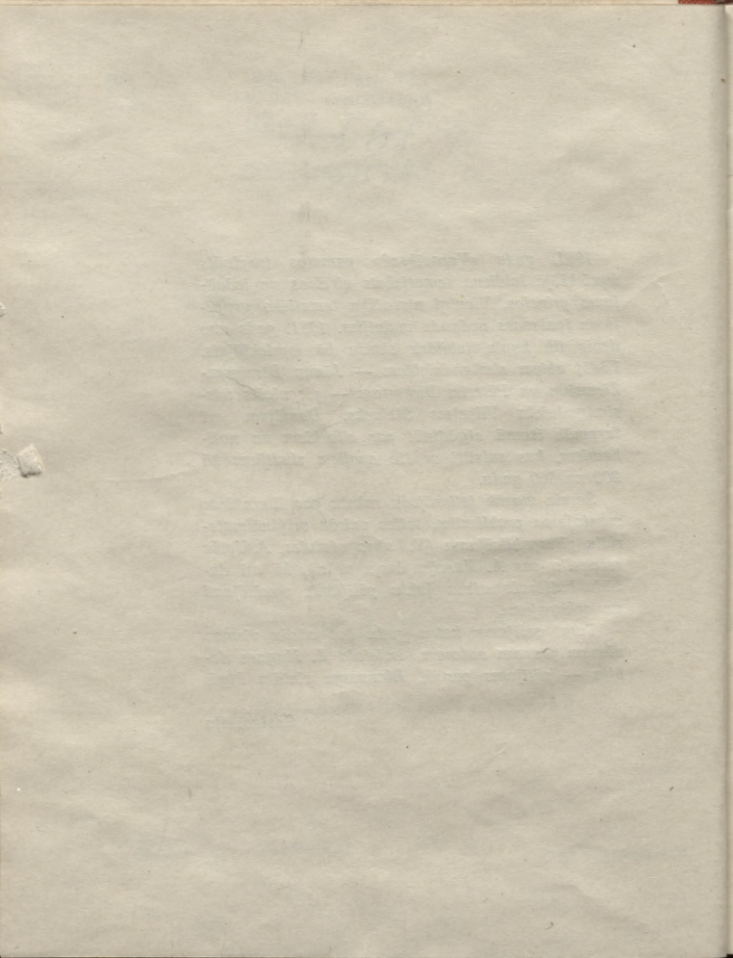
© «Liesma», 1981

1981. gada «Varavīksnē» pamatos turpināts iepriekšējā laidiena tematiskais virziens un iedalījuma princips. Vienīgi atsevišķu tematisko grupējumu īpatsvars nedaudz mainījies. 1981. gads nav devis tik kuplu jubilāru skaitu kā iepriekšējais. Tādēļ abiem simtgadniekiem — Jānim Bērziņam-Ziemeļim un Pēterim Birkertam — piepulcēts trīs-simgadnieks Vilhelms Steineks. Domājam arī turpmāk īsumā atgādināt par cilvēkiem un notikumiem, kas saistīti ar tik apaļiem skaitļiem kā 200 un 300 gadu.

Šoreiz mazāk iztīrājošu rakstu par literatūras mantojuma problēmām, toties vairāk oriģinālmateriālu pirmpublicējumu (V. Luksa vēstules, A. Upīša recenzija par A. Kurcija dzeju u. c.), kā arī dažādu kultūrvēsturisku faktu pētījumi, precizējumi un apkopojumi.

Turot solījumu katru gadu dot vārdu vismaz vienam jaunam autoram, ievietota Z. Megnes debija — pētījums par R. Blaumaņa vietām Rīgā.

Sastādītāja

LEŅINISMA PRINCIPU ISTENOTĀJS
LITERATŪRAS VĒRTEJUMOS

(Sakarā ar J. Bērziņa-Ziemeļa 100. dzimšanas dienu)

*Uz Jāņa Bērziņa spriedumiem
esam pieraduši palaisties...*

V. Knoriņš

Pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados Vecpiebalgas draudzes skolā kūsāja rosīga literārā dzīve. Audzēkņi ne tikai lasīja un diskutēja, viņi vēlējās arī paši rakstīt. 1897./98. mācību gadā te rokrakstā nāca klajā skolēnu literārais žurnāls «Skolas Piemiņa». Virsraksts kļūst saprotams, ja ņemam vērā, ka žurnālu vadīja skolēni, kas mācījās pēdējo gadu un gatavojās atstāt skolu, saglabādami to labā piemiņā. Viņu vidū bija Antons Salums (1883—1906), Antons Austriņš (1884—1934), Antons Avens (1884—1977), Jānis Bērziņš (1881—1938). «Skolas Piemiņas» ieceres būtību tās pirmajā numurā raksturo Jānis Bērziņš (ar parakstu Fricis Stabulnieks):

«Cik mīļi un patīkami ir runāt un pārdomāt par bērnību, par skolas laiku! Dažādas atmiņas kā mīļas biedrenes mūs pavada caur mūžu un atgādina mums tos laikus, kad kopā daudz priecīgus brīžus pavadījām: kopā strādājām, kopā izpriecājāmies un kopīgi bēdas dalījām... Tā nu tagad visī kopīgi esam nodomājuši padarīt savam skolas laikam kādu atmiņu, savus, lai nu gan vēl diezgan nepilnīgus darbus savienodami zem nosaukuma «Skolas Piemiņa»...

Cik lepns ir zēns, kad tas laiž papīra kuģīti diķītī, un, lai gan viņa pūles vismazākais vilnis var iznīcināt, tomēr zēns ir lepns, jo kuģītis ir «viņa darbs»! Katrs var būt lepns uz savu darbu, jo tas ir viņa spēku produkts.

Mēs visi kopā esam tāds zēns, kad mēs laižam savu darbu «Skolas Piemiņa» — mazo papīra kuģīti, kurš ir gluži niecīgs un kurš zem nelabvēlīgiem apstākļiem drīz vien var sadrupt. Bet vai tādēļ zaudēsim visu dūšu? Nebūt nē, bet strādāsim un pieliksim visus spēkus klāt, lai no mums arī izaug krietni, braši dzīves jūras kuģinieki, no papīra kuģīša — liels dzelzs kuģis un lai mūsu darba mazais apriņķis top par lielu, plašu jūru!

Tādēļ:

Surp, biedri, sniedziet rokas naigi,
Lai savu darbu sveicinām!
Lai nesarkst mēģinoties vaigi,
Bet «piemiņu» lai apkopjam!»

Kad Jānis Bērziņš to rakstīja, viņam bija sešpadsmit gadu. No «Skolas Piemiņas» gatavotājiem tiešām izauga «braši dzīves jūras kuģinieki». Dažādi bija viņu likteņi. Antona Saluma — drosmīgā revolūcijas cīnītāja dzīves kuģi sadragāja soda ekspedīcijas bendes, kad viņam bija tikai divdesmit divi gadi; Antona Avena dzīves gājums sniedzās krietni pāri deviņdesmit gadiem. Antona Austriņa un Jāņa Bērziņa dzīves gaitas pārtrūka spēku brieduma gados. Bet Jāni Bērziņu dzīves kuģis aizveda vistālāk. Gan tīri fiziskā nozīmē, aizvedot viņu daudzās tālās zemēs, gan laužot vecās pasaules ledus laukus ceļā uz strādnieku šķiras atbrīvošanu no kapitāla jūga. Kas zina, varbūt citos apstākļos Jānim Bērziņam literatūra būtu kļuvusi par galveno dzīves piepildījumu, taču arī tagad, kad mēs pamatoti pirmajā vietā izvīrām viņa nopelnus revolucionārajā cīņā un Padomju valsts darbā, mums ir pamats ar dziļu cieņu pieminēt Jāni Bērziņu kā literatūras zinātnieku un kritiķi,

Jau zēna gados Jānis Bērziņš daudz lasīja — ne tikai latviešu rakstnieku, bet arī Šekspīra, Tolstoja, Brandesa darbus. Vēl plašāks viņa literārais redzesloks kļuva, mācoties skolotāju seminārā Rīgā (1898—1901) un strādājot par skolotāju Cirstu pagasta skolā (1901—1903).

Jau seminārista laikā iepazinies ar sociālisma idejām un iesaistījies sociāldemokrātisko pulciņu darbā, J. Bērziņš 1902. gadā iestājās Vecpiebalgas sociāldemokrātiskajā pulciņā, ko vadīja Antons Salums. 1903. gada pavasarī jauno skolotāju apcietināja par revolucionāro darbību, skolas tuvumā ierīkotajā literatūras slēptuvē atrada latviešu revolucionāro emigrantu izdevumus «Latviešu Strādnieks» un «Sociāldemokrāts», kā arī Maksima Gorkija stāstu «Par rakstnieku, kas kļuva iedomīgs», dzīvoklī konfiscēja Emīla Zolā romānu «Parīze».

1904. gadā Jāni Bērziņu izsūtīja trimdā uz Oļņecas guberņu. Tur mežu un purvu ieskaudā Oņegas ezera krastā viņš uzrakstīja tēlojumu «Baltās naktis», ko publicēja rakstu krājums «Rīts», no trimdas vietas uzsāka saraksti ar Raini jautājumā par rakstu krājuma «Jaunība» sagatavošanu. «Neticu, ka Rīgā var tuvāk stāvēt visām kustībām un grozībām kā še, mazajā, nomaļajā apriņķa pilsētiņā,»¹ rakstīja viņš Rainim no Vitegras. Krājums «Jaunība» nāca klajā 1905. gadā; līdzās Raina, Aspazijas, J. Akuratera, A. Austriņa, F. Bārdas, K. Krūzas, A. Saluma un K. Skalbes darbiem te lasām arī vairākus J. Bērziņa apcerējumus — par ārstu un sabiedrisko darbinieku P. Kalniņu, «Pa svešajām zemēm» un «Piezīmes par skolām un izglītību».

Šķiet, tieši Oļņecas trimdas laikā J. Bērziņam radās doma pieņemt pseidonīmu Ziemeļis, kas kļuva it kā par viņa otro uzvārdu. Tā vismaz liecina viņa māsa Līze, atcerēdamās, kā Jānis jūsmojis par kāviem ziemeļu debesīs un rakstījis viņai: «... Nāks laiks, kad mēs cīnīsimies

---

¹ RLMVM, inv. № 28533.

kā kāvi aukstajās ziemas naktīs. Mēs cīnīsimies un uzvarēsim. Eh, kas par vareņiem laikiem reiz nāks!»

1905. gadā, izbēdzis no trimdas, J. Bērziņš iesaistījās revolucionārajā cīņā Vidzemē. Decembrī viņu Valkā apcietināja, taču aresta laikā J. Bērziņam bija klāt dokumenti ar citu uzvārdu un viņa personība palika neatšifrēta. Par labu nāca arī kļūdainais paziņojums presē, ka J. Bērziņš it kā nošauts par pretošanos kazaku vienībai aresta laikā. Tā J. Bērziņš izglābās no nāves. Atbrīvots no cietuma, viņš nokļuva Pēterburgā, kur iesaistījās partijas darbā tiešā V. I. Ļeņina vadībā. Galvaspilsētas pievārtē Kuokalā, Vazas vasarnīcā, sākās viņa sadarbība un, kā viņš vēlāk rakstīja, draudzība ar Vladimiru Iljiču. Sai sadarbībai bija milzīga nozīme ne tikai J. Bērziņa uzskatu veidošanā, bet arī visā Latvijas Sociāldemokrātijā, kur J. Bērziņš kļuva par dedzīgu boļševisma propagandistu. Te sākās arī viņu domu apmaiņa par literatūras un mākslas jautājumiem. Viss, ko par to zinām, ir J. Bērziņa atmiņu fragments, ko šeit atgādināsim:

«Reiz, ienācis manā istabā, Vladimirs Iljičs ieraudzīja uz mana galda Balmonta vai Bloka jaunākos dzejoļus.

— Kā, arī jūs aizraujaties ar šiem niekiem! Tā taču ir dekadence. Ko jūs tajā atrodat?

Samulsu, sāku iebilst, sāku rādīt viņam kaut kādus, manuprāt, brīnišķīgus dzejoļus. Iljičs ielūkojās grāmatās.

— Hm, skan gluži labi, gludi uzrakstīts, bet jēgas te tomēr maz.

Uzzinājis, ka ņemu grāmatas no Popova bibliotēkas, Vladimirs Iljičs lūdza mani atnest arī viņam kaut ko no beletristikas.

— Tikai ne no šiem jaunajiem, kaut ko vecāku. Ja atradīsiet kādu Džordžas Eliotas romānu...»¹

... Politiskā emigranta gaitas 1908. gadā aizveda J. Bērziņu Sveicē, kur viņš Zenēvā atkal tikās ar

¹ Ļeņins Latvijas revolucionāru atmiņās. R., 1969, 36.—37. lpp.

V. I. Ļeņinu, bet 1909. gadā uz Parīzi, kur V. I. Ļeņins un N. Krupskaja bija ieradušies nedaudz agrāk. Parīzē viņu sadarbība turpinājās. Nav šaubu, ka J. Bērziņš-Ziemelis, kas bija lasījis visus galvenos publicētos V. I. Ļeņina darbus, to skaitā par literatūru un mākslu, arī personiskās sarunās turpināja risināt literatūras jautājumus.

J. Bērziņš-Ziemelis aizrautīgi lasīja klasisko un moderno literatūru, uz ko viņam pavēra durvis krievu, vācu, franču un angļu valoda. Pirmās divas viņš bija apguvis agrāk, citās neatlaidīgi papildināja zināšanas emigrācijā. Viņš arī klausījās lekcijas kādā no Parīzes augstskolām.

Līdzās aktīvai partijas darbībai J. Bērziņš-Ziemelis pievērsās literatūras vēstures un kritikas jautājumiem. Pie tam V. I. Ļeņina ietekme viņa uzskatos šajos jautājumos ir tiešāka nekā jebkura cita Latvijas literatūrkritiķa uzskatos.

1910. gadā nomira Ļevs Tolstojs. V. I. Ļeņins šī pasaules literatūras milža piemiņai veltīja vairākus rakstus, kas ir paraugs partejiskai literatūras un tās sabiedriskās nozīmes vērtēšanai. «Социалдемократ» 1910. gada 16. (29.) novembrī publicēja V. I. Ļeņina rakstu «Ļ. N. Tolstojs», «Наша нуть» 28. novembrī — «Ļ. N. Tolstojs un mūslaiku strādnieku kustība», «Звезда» 1911. gada 22. janvārī — «Tolstoja mācība». Ļeņins neklusēja par to, ka Tolstojs bija muižnieks, ka viņa «mācība ir utopiska un savā saturā reakcionāra šī vārda visprecīzākajā un visdziļākajā nozīmē»¹. Taču par galveno viņš uzskatīja Tolstoja daiļradē esošos kritikas elementus, «kas spēj sagādāt vērtīgu materiālu progresīvo šķiru apgaismošanai»².

V. I. Ļeņins raksturoja Ļ. Tolstoju kā lielu mākslinieku, viņa darbus — kā ģeniālus. «...Tolstojs,» viņš rakstīja,

¹ Ļeņins V. I. Raksti. Tulk. no 4. izd., 17. sēj., 30. lpp.

² Turpat.

«ir devis ne tikai mākslas darbus, kurus masas vienmēr augsti vērtēs un lasīs, kad tās, nokratījušas muižnieku un kapitālistu jūgu, nodibinās sev cilvēciskus dzīves apstākļus, — viņš ir pratis ārkārtīgi spēcīgi attēlot mūs-laiku iekārtas nomākto, plašo masu noskaņojumu, attēlot viņu stāvokli, izteikt viņu stihiskās protesta un sašutuma jūtas.»¹

Sie V. I. Ļeņina vērtējumi bija J. Bērziņam-Ziemelim labi zināmi. Viņš balstījās uz tiem vispirms cīņā pret nihilistisku pieeju kultūras mantojuma problēmām. Šīs problēmas tolaik bija aktuālas arī Latvijas Sociāldemokrātijā un Latvijas kultūras dzīvē vispār. Tās saistījās, piemēram, ar progresīvā grāmatu izdevēja A. Gulbja 1911. gadā uzsāktu grāmatu sēriju «Universālā bibliotēka», kuras virsredaktors bija J. Rainis un kurā ietilpa krievu un citu tautu klasiskā un modernā daiļliteratūra, atsevišķi latviešu rakstnieku darbi, kā arī zinātniskas grāmatas. To boikotēja buržuāzijas reakcionārās aprindas, bet J. Bērziņu-Ziemeli sasniedza ziņa, ka arī daži LSD biedri dzimtenē noraidoši izturas pret A. Gulbja izdevumiem, atzīdami tikai «tīri proletāriskas» grāmatas. Šī ziņa izraisīja J. Bērziņā sašutumu, un viņš rakstīja J. Jansonam-Braunam: «Kad jau citu literatūru neatzīst kā tikai «proletārisku», tad taču nevar lasīt ne Gēti, ne Tolstoju, ne Bjernsonu, ne Hauptmani: jāpagaida, kamēr radīsies jauni rakstnieki... Tas ir šausmīgi!»² Sajos jautājumos J. Bērziņš-Ziemelis biedriski, bet asi polemizēja ar LSD darbinieku, vēlāko ievērojamo literatūrvēsturnieku Robertu Pelši (1880—1955), ar kuru kopā viņš Parīzē «taisīja literāriskus plānus bez sava gala»³. Raksturodams situāciju literāro darbu vērtēšanas kritērijos Latvijā kā «teorētisku jucekli», J. Bērziņš-Ziemelis nolēma

¹ *Ļeņins V. I. Raksti*, 16. sēj., 286.—287. lpp.

² LPSR Vēstures muzejs, Vēstures nodaļa, inv. № 6481/10.

³ Turpat, inv. № 6481/6.

iekļauties latviešu literatūras problēmu skaidrošanā un pasaules literatūras klasikas popularizēšanā Latvijā.

Vārdi nepalika vārdi vien. J. Bērziņš-Ziemelis savu stingro pozīciju šajā jautājumā apliecināja darbos.

Vispirms — tulkojot latviešu valodā literatūras klasiķu darbus. Galvenokārt — no franču valodas. Viņš pārtulkoja A. Fransa romānu «Dieviem slāpst...», stāstus «Krenkbila lieta», «Zilbārža septiņas sievas» un citus. Tulkojumiem parasti pievienoti viņa vērtējumi un paskaidrojumi. Starp citu, J. Bērziņš-Ziemelis centās bagātināt tulkošanas procesā latviešu valodu ar jauniem vārdiem, no kuriem literārajā valodā ieviesies, piemēram, vārds «aptauja» no E. Meimaņa darba «Ievads tagadnes estētikā» tulkojuma. Savus tulkojumus J. Bērziņš-Ziemelis uzticēja izdot A. Gulbim.

J. Bērziņš-Ziemelis ierosināja nodibināt Latvijā marksistisku teorētisku žurnālu, lai radītu tribīni teorētiskiem rakstiem un literatūras kritikai. Lūk, kā viņš pamatoja tā nepieciešamību: «Ieskatoties — no vienas puses — tai teorētiskajā jucekļī, kas valda mūsu inteligentu galvās, un vērojot — no otras puses — tos niknos uzbrukumus sociālismam, kas nāk no Jankava un Valteru un Cie[lēnu] puses, — jānāk pie slēdziena, ka visnepieciešamākais darbs ir *teorētiska žurnāla nodibināšana.*»¹ Šajā jautājumā J. Bērziņš sarakstījās arī ar Raini. Taču šķēršļu žurnāla nodibināšanai bija pārāk daudz. Galvenais: trūka līdzekļu. Nekas cits neatlika kā publicēt literatūrkritiskos rakstus progresīvākajos no Latvijā jau iznākošajiem periodiskajiem izdevumiem. J. Bērziņš-Ziemelis izmantoja «Jaunās Dienas Lapas» literāro pielikumu un literāri zinātnisko mēnešrakstu «Domas». «Jaunās Dienas Lapas» pielikumā ievietoti J. Bērziņa-Ziemeļa raksti «F. Vēdekinds kā mākslinieks», «Par Hauptmaņa jaunākām drāmām» (1909), «Iz jaunākās franču literatūras»

¹ LPSR Vēstures muzejs, Vēstures nodaļa, inv. № 6481/39.

(1910), «Dieviem slāpst...», piezīmes par A. Fransa jauno romānu» (1912), «Domās» — «Anatols Franss, mākslinieks un domātājs», «Emīls Verharns. Literāriska studija» (1912), «Romēns Rolāns» (1913) u. c. Jaunas iespējas radās, kad E. Birznieks-Upītis sāka izdot Andreja Upīša sastādīto rakstu krājumu «Vārds». Par šī krājuma saturu J. Bērziņš-Ziemeļis sarakstījās ar tā sastādītāju, izteikdams vēlējumu, lai krājums pulcinātu visus spēcīgākos latviešu literātus. Viņš nosauca Raiņa, Aspazijas, Ernesta Birznieka-Upīša, Jaņa Jansona-Brauna, Paula Dauges, Viļa Dermaņa vārdus un ar nožēlu piebilda, ka laikam velti būtu aicināt arī Kārli Skalbi un Vili Plūdoni. Andrejs Upītis 1967. gadā atcerējās: ««Vārda» I un II laikā tikām ļoti tuvos, pat intīmos literāros sakaros, bieži korespondējām.»¹ «Vārda» 1. sējumā lasām J. Bērziņa-Ziemeļa recenzijas par A. Upīša noveļu krājumu «Nemiers», E. Zolā romānu «Dāmu paradīze», Gētes dzejām Aspazijas tulkojumā un Gētes «Fausta» Raiņa tulkojumu, kā arī J. Asara Kopotiem rakstiem, 2. sējumā — par Oskara Vailda «Salomi» J. Akuratera tulkojumā, K. Skalbes «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» u. c., kā arī apceres «Pie cittautu kultūras avotiem» un «A. Švābes «Rainis vai Plūdons?»».

Vairāki ļoti vērtīgi J. Bērziņa-Ziemeļa literatūrkritiskie darbi publicēti lielākajā latviešu revolucionāro emigrantu avīzē «Strādnieks», kas iznāca Bostonā. J. Bērziņa-Ziemeļa parakstu tur atrodam, sākot ar 1907. gadu. 1910. gadā te publicēts viņa raksts «Latviešu literatūra dekadentu tēlojumā», 1911. gadā — «Par Gorkija jaunākām drāmām», recenzija par V. Plūdoņa poēmu «Uz saulaino tāli» u. c. Tikai nedaudzi «Strādnieka» eksemplāri sasniedza toreiz lasītājus Latvijā, un vēl šodien pie literatūrvēsturnieku nepaveiktajiem darbiem pieskaitāms šī laikraksta kā literatūras un kritikas tribīnes vērtējums.

---

¹ No A. Upīša 1967. gada 27. septembra vēstules S. Ziemeļim.

J. Bērziņa-Ziemeļa literatūrkritisko darbu analīze joprojām ir pilnībā nepaveikts darbs. Savu attieksmi pret literatūras darbu vērtēšanu, kas, kā jau atzīmējām, veidojās spēcīgā V. I. Leņina ietekmē, J. Bērziņš-Ziemeļis formulēja 1912. gada 8. augusta vēstulē Rainim: «...Arvienu meklēju mākslā un īpaši dzejā lielas sabiedriskas idejas, bet līdz ar to prasū, lai tās būtu izteiktas mākslinieciski pilnīgā formā.»¹

J. Bērziņš centās ievērot vēsturiskuma principu rakstnieku atstātā mantojuma vērtēšanā, saistot rakstnieka daiļradi ar laikmetu, no kura tā izaugusi. Šādi lūkojoties uz pasaules literatūras attīstības procesu, viņš rakstīja: «Milzu distance: no Gētes līdz Verharnam! Gētes lirikā valda vēl vecie, tradicionāli «poētiskie» temati: mīla, ilgas, pavasaris, vakarvēsma... Jaunajā turpretim atklātas jaunas daiļuma pasaules un, tā sakot, «poetizēti» pat «visnepoētiskākie» dabas un dzīves momenti: lielpilsēta, fabrika, ļaužu bars, sabiedriska cīņa, zinātne...»² Viņš nosauc Verharna dzeju par sociālo, filozofisko poēziju.³ E. Zolā romānā «Dāmu paradīze» J. Bērziņš visaugstāk vērtēja mākslinieka spēju parādīt lielkapitāla tirdzniecības uzņēmumu: «Lasiet, piemēram, viņa nebeidzami garos un šķietami vienmuļīgos lielveikala aprakstus un tēlojumus, īpaši karstajās un neizbrienami drūzmīgajās izstādēs un izpārdošanas dienās, lasiet tos un iedzīvojieties tajos: vai nemanāt, ka šis milzīgais lielveikals pamazām personificējas, sāk it kā patstāvīgi dzīvot un elpot?»⁴

1913. gada februārī J. Bērziņš-Ziemeļis no Parīzes rakstīja E. Birzniekam-Upītim vēstuli, kurā ieteica izdot Latvijā apcerējumus par sava laika izcilākajiem rakstniekiem. Šo rakstnieku vidū minēti A. Franss, E. Verharns,

¹ RLMVM, inv. № 29082.

² Vārds, 1912, I, 278. lpp.

³ Strādnieks, 1917, 9. janv.

⁴ Vārds, 1912, I, 318. lpp.

Ģ. Hauptmanis, F. Vedekinds, E. Po, M. Ģorkijs.¹ J. Bērziņš-Ziemelis iecerēja apkopot apcerējumus krājumā. Par šo nodomu tika informēts arī Andrejs Upītis, kas rakstīja E. Birzniekam-Upītim: «... Bērziņa piesolītais rakstu krājums varētu būt diezgan pievilcīgs un vērtīgs. Bērziņš raksta stipri saistoši (lai arī reizēm drusku izplūstoši) un allaž no noteikta, bet ne dogmatiska un šaura, marksisma stāvokļa.» E. Birznieks-Upītis izlēma labāk gatavot nevis krājumu, bet atsevišķas brošūras. J. Bērziņš-Ziemelis gatavojās rakstīt šo brošūru sēriju uz savu agrāk publicēto rakstu pamata, ilgi šaubījās, vai sākt ar iemīļoto Verharnu vai «vienu no nedaudzajiem proletāriskiem māksliniekiem», kura «māksla top arvien bagātāka un daudzpusīgāka»², — Maksimu Ģorkiju, bet — sākās pirmais pasaules karš, un no labā nodoma īstenošanas nekas neiznāca.

Neizvirzījis uzdevumu tālāk izkopt savu neapšaubāmo rakstnieka talantu — radīt daiļliteratūras darbus, J. Bērziņš-Ziemelis bagātināja latviešu literatūras kritiku ar marksistiskiem vērtējumiem par laikabiedru daiļradi. Pēc mūsu domām, viņa vērtējums, ka Rainis — sava laika lielākais *proletariāta* dzejnieks *pasaulē*, ir patiesi dziļas uzmanības vērts. Laikā, kad daži biedri pārmeta Rainim atsacīšanos no sava laika strādnieka dzīves reālistiska tēlojuma, aiziešanu folkloras teiksmu nereālajā pasaulē, J. Bērziņš-Ziemelis ar pārliecību rakstīja: «Visā literatūrā nav neviena dzejnieka, kurš prastu proletāriskās cīņas idejas tērpt tik visai daiļā un cēlā formā un kurš tik pilnīgā mērā pelnītu proletariāta dzejnieka vārdu. Emīls Verharns, vislielākais tagadnes lirīkis, Rainim netiek ne tuvu klāt idejiskā satura pilnības ziņā. Taisni apbrīnojama tā lielā māksla, ar kādu Rainis strādnieku šķiras ideālus tērpt dzejiskā formā.»³

¹ LKP CK PVI PA, 308. f., 1. apr., 3. l., 63.—65. lapa.

² Strādnieks, 1911, 18. apr.

³ Turpat, 2. jūn.

Nevar neatzīmēt arī J. Bērziņa-Ziemeļa tālo un aso skatu latviešu prozas lielmeistara Andreja Upīša attīstības vērtējumā: «Tas droši vien visievērojamākais no mūsu tagadējiem prozas rakstniekiem. No viņa patiesi varam cerēt daudz... Viņam vēl priekšā mākslinieciskās pilnības laikmets.»¹

J. Bērziņš-Ziemelis vērtēja arī Aspazijas, Plūdoņa un Skalbes devumu literatūrā. Tagad, kad mums jau aiz muguras viņu simtgades, kad, šķiet, laika perspektīvā skaidri iezīmējusies to vieta literatūrā un noraidīts ne viens vien vienpusīgs, neobjektīvs vērtējums, mums nav nekāda pamata iebilst pret to, kā viņus pirms gandrīz septiņdesmit gadiem vērtēja J. Bērziņš-Ziemelis, kas bija tieši no Ļeņina mācījies ņemt vērā kā mākslinieka šķirisko pozīciju, tā arī viņa darbu vajadzību strādnieku šķirai. J. Bērziņš-Ziemelis jau toreiz pareizi rakstīja par K. Skalbi kā cilvēku, kas agrāk «bij *cīnītājs* — vai vismaz taisījās par tādu tapt»², tātad vairs nebija cīnītājs. Šis pareizais vērtējums nebija šķērslis, lai nosauktu «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» par «ievērojamu literārisku pieminekli no nesenajām dienām»³. Līdzīga bija viņa attieksme pret Plūdoni, kura poēma «Uz saulaino tāli» ar savu brīnišķīgo simboliku un jaunā Gulbja tēlu sajūsmināja J. Bērziņu-Ziemeli. J. Bērziņš protestēja pret A. Švābes mēģinājumiem it kā proletariāta un marksisma vārdā pretstatīt Raiņa «kolektīvisma Sauli» un Plūdoņa «individuālisma Gulbi». J. Bērziņš-Ziemelis rakstīja: «*Mēs cienām visu īstu un patiesu mākslu. Starp citu — mēs «izvēlamies» sev ne vien Raini, bet arī Plūdoni, arī Aspaziju, arī Skalbi...*»⁴ Un tajā pašā laikā nekādu ilūziju par Plūdoņa vai Skalbes nostāju šķiru cīņas jautājumos, nekādu samākslotu mēģinājumu «ievilk» tos no

¹ Vārds, 1913, II, 293. lpp.

² Turpat, 301. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 345. lpp.

sīkburžuāzijas vides proletāriskā. Kā lai te neatcerās V. I. Ļeņina paraugu, Ļevu Tolstoju un viņa daiļradi vērtējot!

Ļoti svarīgs aspekts kultūras vērtību jautājumā ir jautājums par nacionālo un internacionālo. J. Bērziņš-Ziemeļis bija viens no pirmajiem šī jautājuma skaidrotājiem Latvijā. Un skaidroja viņš tos no ļeņinisma pozīcijām.

Jautājumu par nacionālo un internacionālo kultūras jomā V. I. Ļeņins aplūkoja vairākos savos darbos, kuros viņš analizēja nacionālo jautājumu. Viens no šiem darbiem tieši saistīts ar Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresa sagatavošanu. Tas bija «Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam». Saīsinātā veidā to publicēja 1913. gada 7. (20.) novembrī J. Bērziņa-Ziemeļa vadītajā LSD Ārzemju grupu biroja biļetenā, bet pilnībā tas publicēts tikai 1929. gadā pēc uzglabātā V. I. Ļeņina rokraksta krievu valodā. J. Bērziņš-Ziemeļis bija viens no nedaudzajiem, kas bija iepazinies ar V. I. Ļeņina darba pilnu tekstu no oriģināla. «Platformas projekta» toreiz nepublicētā daļa ietvēra V. I. Ļeņina skaidrojumu par proletariāta partijas attieksmi pret nacionālo un internacionālo kultūru. Citēsim dažas rindkopas no šī skaidrojuma:

«Sociāldemokrāti vienmēr ir raudzījušies un raugās no internacionālisma viedokļa. Aizstāvēt visu tautību tiesību vienlīdzību pret dzimtkungiem un policejisko valsti, mēs aizmākam nevis «nacionālo kultūru», bet gan internacionālo kultūru, kurā no katras nacionālas kultūras ietverta tikai daļa, proti, tikai katras nacionālās kultūras konsekvēnti demokrātiskais un socialistiskais saturs.

Nacionāli kulturālās autonomijas lozungs maldina strādniekus ar nāciju kulturālās vienības mērķiem, turpretim patiesībā ikvienā nācijā pašlaik noteicošā ir muižnieciskā, buržuāziskā vai sīkburžuāziskā «kultūra».

Mēs esam pret nacionālo kultūru — kā pret vienu no buržuāziskā nacionālisma lozungiem. *Mēs esam par kon-*

sekventi demokrātiskā un sociālistiskā proletariāta internacionālo kultūru.»¹

Te skaidri redzams, kādā nozīmē V. I. Ļeņins bija pret nacionālās kultūras lozungu, kā viņš īstenoja šķirisku pieeju, risinādams jautājumu par nacionālo un internacionālo kultūrā.

J. Bērziņa-Ziemeļa uzskati par šo jautājumu, kā rāda viņa darbi, bija pilnīgā saskaņā ar V. I. Ļeņina uzskatiem. Visspilgtāk tas atklājas apcerē «Pie cittautu kultūras avotiem», kas publicēta «Vārda» 2. numurā 1913. gadā. Šī apcere uzrakstīta 1912. gadā, kad V. I. Ļeņina galvenie darbi nacionālajā jautājumā vēl nebija uzrakstīti, bet viņa uzskati par tiem J. Bērziņam-Ziemeļim, bez šaubām, zināmi. Vēstulē Rainim 1912. gada novembrī J. Bērziņš-Ziemeļis «Pie cittautu kultūras avotiem» nosaucis par «savu labāko apcerējumu»². Apcerē J. Bērziņš-Ziemeļis pasvītro kultūras šķirisko būtību un proletariāta ideoloģijas kopību. «Internacionālisms,» viņš raksta, «viena no visraksturīgākajām jaunlaiku kultūras iezīmēm. Jo tālāk, jo skaidrāk redzam, ka visi vērtīgākie modernās kultūras ieguvumi arvien ātrākā tempā pārvēršas par cilvēces kopīpašumu, ka ikviens daudz maz spēcīgāks garīgo kustību vilnis neaptverami veļas pāri valsti un tautu šaurajām robežām, ka nacionālais separātisms arī kultūras laukā arvien vairāk zaudē savus pamatus, ka nodeldētās runas par kādu tur nošķirtu, specifisku «nacionālu kultūru» arvien vairāk izrādās par tukši iedomīgu vai šauri patīgu un liekulīgu plātīšanos...»³ Bija pagājuši divdesmit gadi, kopš Latvijas sabiedrisko domu saviļņoja J. Jansona-Brauna «Domas par jaunlaiku literatūru», mezdamas izaicinājumu nacionālajai aprobežotībai un sastingumam latviešu kultūras dzīvē, un jaunos apstākļos, lielu šķiru kauju priekšva-

¹ V. I. Ļeņins par revolucionāro kustību Latvijā. R., 1969, 180. lpp.

² RLMVM, inv. № 28535.

³ Vārds, II, 282. lpp.

karā, atskanēja J. Bērziņa-Ziemeļa aicinājums iet karā pret apvāršņu un ideālu šaurību, pret pieticību un pašapmierinātību latviešu kultūras dzīvē.

J. Bērziņš-Ziemelis neapšaubāmi ietekmēja vairāku Latvijas kultūras darbinieku uzskatu attīstību. Te jāmin vispirms J. Jansons-Brauns, pret kura samierniecisko pozīciju attiecībā uz boļševiku un meņševiku cīņu J. Bērziņš-Ziemelis neatlaidīgi karoja. Ja J. Jansons-Brauns pēc boļševiku uzvaras LSD IV kongresā palika ar partiju un bija viens no «Cīņas» vadītājiem, tad tas ir lielā mērā J. Bērziņa-Ziemeļa nopelns.

Latvijas kultūras vēsturē interesanta un nozīmīga ir arī J. Bērziņa-Ziemeļa sadarbība ar Raini, kas — it īpaši attiecībā uz reakcijas periodu — vēl nav pietiekami pētīta, kaut arī viņu sarakste daļēji saglabājusies. 1912. gada beigās Latvijas revolucionārie emigranti Parīzē sarīkoja Raiņa vakaru, kura iniciators bija J. Bērziņš-Ziemelis. Par Raini referēja R. Pelše, pēc tam vairāki biedri lasīja Raiņa darbu fragmentus. R. Pelšes dzīvesbiedre skolotāja L. Brucere (1888—1978), pēc J. Bērziņa domām, to veica vislabāk. J. Bērziņš pats nolasīja Raiņa dzejoļus «Gara gaita» un «Pārvarīgais»; pēdējo Rainis bija atsūtījis šim vakaram, un J. Bērziņa-Ziemeļa lasījumā tas skanēja pirmo reizi. No Raiņa vēstulēm var secināt, ka viņš uzticējās J. Bērziņam-Ziemelim kā literatūras dziļam izpratējam un vērtētājam. Sajā ziņā īpašu uzmanību saista vēstule, ko J. Bērziņš-Ziemelis saņēma no Raiņa 1914. gada 3. jūlijā.¹ Rainis ierosināja, gatavojoties LSD 10. gadadienai, gatavot literāri kritisku rakstu krājumu. «Mēs gribam,» viņš rakstīja, «lai partija top plašāka un dziļāka arī garīgi, lai iekaro visus kultūras laukus un atjaunojas, lai rada jauno — proletārisko kultūru.» Kā zināms, asajā ideoloģiskajā cīņā, kas laikposmā starp buržuāziski demokrātiskajām revolūcijām notika Latvijas

---

¹ Literārais mantojums. R., 1957, I, 324.—326. lpp.

Sociāldemokrātijā starp boļševikiem un meņševikiem, Rainis neiesaistījās boļševiku pusē, un, izmantodami to, oportunisti daudz pūlējušies, lai iztēlotu Raini par savējo. Raiņa kontakti ar J. Bērziņu-Ziemeļi nebūt neliecina par labu oportunistu versijai. J. Bērziņš-Ziemeļis bija emigrācijā pazīstams kā stingrs un aktīvs cīnītājs par leņinisma ideoloģisko principu īstenošanu, kā boļševistiskā LSD Ārzemju grupu biroja organizētājs. J. Bērziņa-Ziemeļa vadībā nāca klajā šī biroja «Biļetens», īsti kaujiniecisks, boļševistisks izdevums, kas augsti pacēla cīņas karogu pret oportunismu Latvijas sociāldemokrātu vidū. No J. Bērziņa-Ziemeļa vēstules J. Jansonam-Braunam 1912. gada 29. decembrī redzam, ka Rainis to lasījis un nebūt nav vērtējis negatīvi. Jau pieminētā Raiņa 1914. gada jūlija vēstule J. Bērziņam-Ziemeļim arī liecina, ka Rainis uzticējās šim cīnītājam pret meņševismu un samiernieciskumu, kura politisko pozīciju viņš labi zināja. Uzskatīdams, ka šajā vēstulē formulēta viņa nostāja jautājumā par partiju un proletārisko kultūru, Rainis tajā piezīmēja: «Aizrakstīju, bet paglabāriet šo vēstuli, vajadzības gadījumā atsūtīsat man to atpakaļ, lai norakstu sev te izteikto.» Par nožēlošanu, Raiņa un J. Bērziņa-Ziemeļa sadarbība varēja izvērsties tikai sarakstē. Nav ziņu, ka viņi būtu tikušies Šveicē 1908. un 1909. gadā, kaut šāda iespēja pastāvēja. 1918. gadā J. Bērziņš-Ziemeļis bija Padomju Krievijas pilnvarotais pārstāvis Šveicē, taču tolaik viņi nesatikās gan tādēļ, ka J. Bērziņš-Ziemeļis slimoja, gan arī tādēļ, ka viņš nevarēja atstāt Berni, jo bija jābūt gataviem, ka Šveices valdība izraidīs padomju pārstāvjus; tas 12. novembrī arī notika. Vajadzēja apmierināties ar saraksti. «Latviešu strādnieki,» rakstīja J. Bērziņš-Ziemeļis, «ar karstām ilgām gaida ziņas no sava modinātāja un dzejnieka — gaida, vai arī Rainis nenāks viņiem talkā šīnī grūtajā cīņā un pārbaudījumu brīdī.» Atbildē, informēdams par iesāktajiem darbiem, Rainis atsaucās: «Jūs skaisti sakāt, ka latviešu strādnieki gaidot ziņas no sava

dzejnieka, — es varu atbildēt ar Jūsu paša vārdiem: Rainis nāks strādniekiem talkā šīnī grūtu cīņu un pārbaudījumu brīdī... Kopībā viegli strādāt...»¹

Pirmā pasaules kara laikā J. Bērziņa-Ziemeļa vārds kļuva plaši pazīstams starptautiskajā strādnieku kustībā, kur viņš kā Latvijas Sociāldemokrātijas pārstāvis nesamierināmi cīnījās pret imperiālistu kara politiku, kā arī pret sociālšovinistiem, kas to atbalstīja. Cīņa par sociālistiskās revolūcijas uzvaru, atbildīgie uzdevumi, pārstāvoja jauno Padomju valsti Šveicē 1918. gadā, nedeva laika nodoties literatūras zinātnei. 1919. gadā J. Bērziņš-Ziemeļis bija Padomju Latvijas izglītības komisārs, viņam bija pakļauta arī komisariāta Mākslas nodaļa, ko vadīja Andrejs Upīts. Grūti iedomāties piemērotāku darbinieku par J. Bērziņu-Ziemeļi kultūras dzīves vadītāja uzdevumu risināšanai jaunajā Padomju republikā. Taču nāca jauni uzdevumi starptautiskās strādnieku kustības jomā un Padomju Krievijas starptautisko sakaru nostiprināšanā Rietumeiropā. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados J. Bērziņš-Ziemeļis, strādādams Padomju Savienībā, uzmanīgi sekoja latviešu literatūras attīstībai Padomju zemē un buržuāziskajā Latvijā, uzrakstīja spilgtas atmiņas par savu neaizmirstamo skolotāju V. I. Leņinu, kā arī vairākus apcerējumus par vēstures jautājumiem un iecerēja rakstīt vēlāk, kad būs vairāk laika, arī kādu literāru darbu — grāmatu par tēvu un māti, par savu jaunību un cīņas ceļu. Bet šo grāmatu viņš neuzrakstīja, jo tā arī nepiedzīvoja tam nepieciešamos vaļas brīžus.

---

¹ Literārais mantojums, I, 345.—348. lpp.

A. ŠVĀBES «RAINIS VAI PLUDONS?»

Divi sveicieni saulei. Kritiskas paralēles. Cēsīs, 1912, 20 kap. — Niecīga brošūra, kuru vēl mazvērtīgāku padara autora nemaldīgi patētiskais tonis. Tai varētu pilnīgi paiet garām, ja Svābe neuzstātos proletariāta un marksisma vārdā. Pēc manām domām — viņš to dara bez jebkādas tiesības. Viņš acīmredzot nezina, kā apzinīgais proletariāts izturas pret mākslu un mākslas darbiem, kā marksisms stāda un atrisina attiecīgos teorētiskos jautājumus. Proletariāts nekad neparakstīsies zem tādiem paviršiem spriedumiem, kā, piemēram, sekojošie: «... Romantisms... sabiedriski izbankrotējušu vakardienas ļaužu māksla.» — «Rakstnieki-reālisti neatzīst sajūsmināšanos, bet uzskata romānu par profesiju.» — «Tik tiešām, ka simbolisms ir nākotnes ideālus izteicoša māksla» u. t. j. pr. Svābes pamatideja, kuras dēļ sarakstīta visa brošūra, slēpjas beigu slēdzienā: «Bet mūsu mākslā viens otram pretim stāv divi lieli simboli: kolektīvisma Saule un individuālisma Gulbis, un starp tiem ir tikai viena izvēle.» Svābe maldās, domādams, ka šie «simboli» tik nesavienojami stāv viens otram pretī, kā viņa shēma to prasa. Zināms individuālisms nesaraujami saistās ar kolektīvismu. To Svābēm varēja skaidri parādīt jau Raiņa piemērs. To viņam vajadzēja saprast vēl labāk, ja viņš pazīst vislielākos kolektīvisma māksliniekus: Verharnu, Menjē, Gorkiju. Un tad: velti pūlas Svābe mūs piespiest, lai mēs «izvēlamies» starp diviem simboliem. To mēs nevaram darīt: mēs domājam, ka arī individuālisms viņa

visabsolūtākā veidā (Ibsens, Nīčše . . .) mums sniedz tādas vērtības, no kurām mēs atsacīties negribam. Mums mīļa ne vien «kolektīvisma Saule», bet arī «individuālisma Gulbis». Mēs arī nebūt nesviežam mēslainē ne «klasi- cisma lilijas», ne «zilo romantikas puķi», ne «kupli lapoto reālisma stādu», ne «simbolisma raibo zirņa ziedu»: **mēs cienām visu īstu un patiesu mākslu.** Starp citu — mēs «izvēlamies» sev ne vien Raini, bet arī Plūdoni, arī Aspa- ziju, arī Skalbi . . .

J. B[ērziņš-Ziemelis]

Vārds, II, 1913, 345. lpp.

TRIS JĀŅA BĒRZIŅA-ZIEMEĻA VĒSTULES
RAINIM

(Vēstules iespiešanai sagatavojis Ivars Riekstiņš)

Chatillon'ā 2. II 1912.

Cien. biedri! Jau labi sen taisījos Jums rakstīt, bet līdz šim arvienu traucējuši dažādi apstākļi. Tagad nu, saņēmis no Vecozola¹ Jūsu mīļos sveicienus, negribu vairs ilgāk kavēties.

Vispīrms par krājumu.

Ideja nav jauna. Arī nezinu, kam īsti pieder prioritātes tiesības uz to. Tā pārļaiduse jau vairākas stadijas, kamēr beidzot pieņēmusē savu tagadējo veidu. Nosaukumu — «No rītiem un vakariem» — radījis Vecozols, un mēs ar Masteri-Straujānu² to atzīstam par labu viņa vienkāršības un zīmīguma dēļ. Bet cita mums arī nekā vēl nav, un ar virsrakstu vien pasaulē laisties nevar...

Mans plāns nu ir tāds: krājumā uzņemt **beletristiskus sacerējumus** (oriģinālus un tulkotus) un **kritiskus apcerējumus** par literatūru un mākslu. (Šeit un turpmāk — J. Bērziņa-Ziemeļa pasvītrojumi. — *I. R.*) Par līdzstrādniekiem aicināt visus mūsu rakstniekus — galvenā kārtā iz **emigrantu vidus**. Pie tam jo īpaši dot pilnu iespēju izteikties mūsu **jaunajiem talantiem**, kuriem šimbrīžam tādas iespējas tikpat kā pavisam trūkst.

Jāatzīstas, ka taisni pēdējam punktam piekrīt izšķirošā nozīme. Krājuma ideju īstenībā radījuse stipri jūtamā vajadzība pēc zināma orgāna, kurā varētu parādīties mūsu **jaunie rakstnieki**.

Jau *a priori* varētu spriest, ka tādu jaunu, dzimstošu talantu **vajag būt** labi daudz starp mūsu padzītiem biedriem. Un mēs zinām, ka tādi tiešām ir **un rodas**. Minēšu,

piem., savus draugus Vecozolu un Straujānu-Masteri. Pirmais no tiem pat nešaubāmi pierādījis nodrukātos sacerējumos savu talantu — ne nu lielu un dziļu, varbūt gan pārāk «formālu», tomēr simpātisku. Otrais — Straujāns — vēl tikpat kā nemaz nav parādījis atklātībā, bet, pazīdams dažus viņa sacerējumus, es iedrošinos viņu piešķaitīt pie apsološiem lirīkiem... Vēl man gadījies sastapt vienu otru biedri, kura sacerējumi katrā ziņā modina cerības.

Bet kur šie jaunie rakstnieki tagadējos apstākļos var parādīties dienas gaismā? Par savu grāmatu izdošanu nav i ko sapņot. Žurnālos un avīzēs briesmīgi grūti iespieties cilvēkam bez vārda, īpaši ārzemēs dzīvojot. O, kādus faktus es Jums nevarētu pastāstīt šai ziņā!... Un Teodora³ «Jaunā Ražā» taču neies līst mūsu jaunie rakstnieki...

Tā daži talanti nīkst acīm redzot. Man liekas, ka, savu krājumu radot, mēs viņiem atvērtu ceļu.

Bet ar jaunu iesācēju sacerējumiem vien nav ne iespējams, ne vēlams pildīt krājumus. Vislabāk jau būtu, ja viņi varētu atrast sev vietu blakus mūsu pazīstamiem dzejniekiem. Un mēs būtu ļoti laimīgi, ja Jūs ar Aspaziju neliegtos nākt talkā.

Uz Jansona⁴ līdzdalību varam pajauties. No pazīstamākiem rakstniekiem vēl esam nodomājuši uzaicināt M. Liepu⁵, varbūt arī citus...

Ja tad mēs, jaunie, katrs sniegtu pa gabaliņam, tad pirmam krājumam oriģinālrakstu pietiktu. Tulkojumu daļā, zināms, ievietotu tikai īstus, vērtīgus mākslas darbus...

Tas nu plāns, kā redzāt, tikai vispārējos vilcienos. Ja Jūs ar Aspaziju apsollītu savu līdzdalību, tad varētu tūlī runāt par noteiktu, konkrētu krājuma saturu. Līdz tam mēs netiekam ne no vietas.

Tikai tad arī varējum ielaisties noteiktās sarunās ar izdevējiem. Jaunā strādnieku apgādniecība «*Laboremus*»

gan solījusies izdot, bet viņas stāvoklis esot nedrošs. Mums taču ļoti no svara arī honorāra lielums, dažiem (piem., Vecozolam) šis jautājums pat dziļi sāpīgs...

Vārdu sakot — ja Jūs principā šādam plānam piekristat, tad atrakstāt, un tad runāsim par visiem sīkumiem.

Gribēju vēl rakstīt par dažām citām lietām, bet šoreiz jābeidz. Gaidīšu Jūsu atbildi.

Ar sirsnīgiem sveicieniem J. Bērziņš.

Mana adrese: Jean Berzine,
8, rue des Pavillons,
Chatillon (sons Bagneux). France.

Iespiesta no oriģināla RM, inv. № 28537.

¹ Vecozols Jūlijs (1884—1945) — rakstnieks un žurnālists.

² Straujāns (īstajā vārdā Masters) Jānis (1884—1938) — rakstnieks, partijas un padomju darbinieks.

³ Zeiferts Teodors (1865—1929) — kritiķis un literatūras vēsturnieks, oriģinālliteratūras almanahu «Jauna Raža» (1—12, 1898—1910) sastādītājs.

⁴ Jansons Janis (psēid. Brauns; 1872—1917) — kritiķis, partijas darbinieks, viens no LSD pamatlicējiem.

⁵ Liepa Mārtiņš (1874—1953) — rakstnieks un žurnālists.

Chatillon'ā 7. VII 1912.

Augsti godājamo Raini!

Ilgi pārdomādams un apsvērdams, nu galu galā esmu nācis pie slēdziena atteikties no tālākas gādības par zināmā «Krājuma» izdošanu. Iemeslu tam daudz, un svarīgākos Jums minēšu.

1. Pilnīgi izputējuši daži mēģinājumi atrast izdevēju, un vispārīm jau šai ziņā ceļas tik daudz grūtību, ka man nav spēka ar tām cīnīties un nav cerības viņas pārvarēt.

2. Mans veselības stāvoklis nav gluži apmierinošs, un tas nepaļauj uzņemties jaunus darbus. Bet nav viegla lieta sastādīt un sagatavot krājumu, it īpaši, kad visi

līdzstrādnieki izkaisīti pa tāļām zemēm, pa visu V.-Eiropu un Ameriku. Jau tā man paliek nepaveikti visi iesāktie darbi.

3. Arī materiēlās rūpes spiež mani koncentrēt visu uzmanību uz tiem darbiem, ar kuriem pelnu dienišķo maizi.

4. Arī citreizējā sajūsmība par šādu krājumu man pamazām izdzisusi, tāpat kā izdziest — helas! — daudzas jauno dienu sajūsmības un ilūzijas... Tur stiprs iespaids nervu pārpūlījumam un vispārējam depresijas stāvoklim.

5. Beidzot: «Dzirciemnieku» apgādībā apsolītais Upīša krājums «Vārds»¹ varēs, kā man liekas, vismaz zināmā mērā apmierināt tās vajadzības, kuras mani visvairāk spieda domāt un rūpēties par jauno rakstnieku krājuma izdošanu. Upīts aicina talkā visus, un, man šķiet, tur varēs parādīties ikviens kaut cik apdāvināts iesācējs rakstnieks.

Ja nu tomēr bez manas līdzdalības krājums tiks sastādīts un izdevējs viņam atradīsies, tad es, zināms, ar prieku kaut ko uzrakstītu...

Droši vien Jūs arī būsat piegriezuši vērību dažām nevēlamām parādībām mūsu jaunākajā literatūrā, starp citu, tam, ka mūsu marksistiskajā kritikā sāk parādīties gluži šaubīgas tendences. Kā pretsvars dekadentu tīrajam estētismam tiek uzsvērts un kultivēts kāds šaurs un vienpusīgs «anti-estētisms». Stipru iespaidu te darījis mūsu vulgārmarksisma ciltstēvs Jankavs² ar saviem «Vecajiem elkiem», kuros it krietnas un auglīgas idejas (pa lielākaļ daļai gandrīz burtiski pārtulkotas no dažiem krievu marksisma ideologiem) pazūd melni «mahajeviskā» naidā **pret mākslu un pret visiem estētiskiem centieniem**... Tagad šādas tendences izmanāmas īpaši drauga Roberta³ kritiskajos apcerējumos. Lai gan viņa «Antiņš un Spīdola» dažā ziņā ir gluži neatrisināms savārstījums, tomēr vienu lietu tur var izlobīt: ka viņa autors it visas problēmas mākslā, zinātnē un filozofijā domājas atrisinājis ar **šķiru cīņas jēdzienu!** Ka šāda kritika nevar sekmēt mākslas un

mākslinieka izpratnī, par to — man šķiet — lieki runāt. Bet te mani visvairāk apbēdina tas apstāklis, ka šo kritiku uzskata mūsu dzimtenē par īstu marksistisku kritiku... Te nu būtu daudz jārunā un jāskaidro, bet kas to darīs? Man ļoti gribētos dzirdēt, kā Jūs izturaties pret šādu parādību. Atzīstos, ka es pats nemaz neesmu pilnā skaidrībā par daudzām problēmām, kuras paceļas sakarā ar «pamatšķiras» aktīvo piedalīšanos mākslas dzīvē un mākslinieciskajā radišanā, ar proletārisku tendenču parādīšanos pie daudziem jaunlaiku rakstniekiem un māksliniekiem utt., bet viena lieta gan nešaubāma: Roberta kategoriski «proletāriskā» dekretācija, pat neskaitāmām citātām pastiprināta, tomēr nav «proletāriskā» vai «marksistiskā» kritika.

Ja Jums kādreiz rodas lieks vaļas brīdis, pastāstāt man savas domas. Vispārim jau būtu ļoti svarīgi un vērtīgi, ja Jūs šad tad, blakus saviem citiem radošajiem darbiem, atrastu iespēju kaut ko uzrakstīt mākslas kritikas un teorijas laukā.

Vēl man viena lieta uz sirds. Tikai, pirms par to runājam, mīļi, mīļi lūdzu neļauties, ja Jums dara nepatīkšanu ne vien mani aizrādījumi, bet vispārim mana iemaisīšanās šinī lietā.

Redzat, man, tāpat kā daudziem mūsu biedriem, nepatīk, ka Jūsu vārdu valkā tik šaubīga iestāde kā «*Office Central des Nationalités*». Šādām iestādēm jau gan arvienu pamatā pārlicēgs utopisks naivums — no vienas puses, aizmaskota liekulība — no citu puses, bet reti kur tas atklājas tik skaidri kā taisni šinī gadījumā. Esmu pārliecināts, ka Jums, tālā nomalē dzīvojot, trūkst drošu ziņu par minētās biedrības raksturu un darbību. Bet piegriezāt vērību šādam faktam. Sava orgāna (*Bulletin meksuel: «Les Annales des Nationalités»*) pirmajā numurā dibinātāji pasludina it cēlus principus: «*Il n'existe pas de droit de guerre*», «*Il n'existe pas de droit de conquête*» utt. Bet ne šinī orgānā, ne arī nupat noturētajā

konferencē nevienam dalībniekam ne prātā nenāca protestēt pret nejdzīgajām koloniju avantūrām un iebrukumiem mierīgās zemēs, kuras nupat plosās visā Ziemeļ-Afrikā! Un es gribu apgalvot, ka šāda iestāde nes nenoliedzamu ļaunumu: tā palīdz dažādiem avantūristiem aplāt viņu tumšo rīcību. Līdz šim biedrība gandrīz vienīgi iztiekot ar dāvinājumiem no baņķiera Lafita, kurš par to iecelts tai pašā «patronāžas komitejā», kur ierakstīts arī Jūsu vārds; bet arī šim «tautas interešu aizstāvim» savi nopelni, ka franču valdība sarīkojusi nejdzīgo un necilvēcīgo «ekspedīciju» uz Maroku. Un starp «patronāžas komit.» locekļiem ir pat tādi, kas nes tiešu atbildību par šo pēdējo avantūru, kura jau laupījusi dzīvību kādiem 5000 franču zaldātiem (no iekarotāju puses; jo apkautos iedzimos neviens neskaita), proti: Moriss Fors (*Faure*), nesenajā Morisa ministrijā būdams, taču pats palīdzējis organizēt pērn pavasar pazīstamo «ekspedīciju» uz Fezu, no kuras izauga visas šausmīgās sekas. Tamlīdzīgu darbinieku minētajā biedrībā — lielum lielais vairums, un viņu piedalīšanās tai piešķir visai nesimpātisku raksturu... Tie nedaudzie cienījamie vārdi, kādi patiesi pievienoti dažādu šaubīgu darbinieku vārdiem, nespēj pacelt šīs iestādes «prestīžu». Tāpat arī šīs biedrības darbība nē. Es noklausījos sarīkotajā «konferencē»: tā bij tiešām nejdzīgi tukša plāpāšana, kur ikviens no «delegātiem» (t. i., deleģējuši viņi ikkurš pats sevi) tikai lielija savu tautu šausmīgi šoviniskā garā.

Nezinu, kā īsti Jūsu vārds nācis viņu rokās, bet varu iedomāties, ka tas būs noticis ar Simsona⁴ piedalīšanos. Bet vai Jūs zināt, kāds raksturs piemīt Simsona darbībai šīnī lietā? Ja jau Simsons sapņo par latviešu kapitālistu «organizēšanu», kā cīnīties ar vācu kapitālismu (!?), un tagad viņš tiešām panācis kādas eksporta bankas («*Baltia*») nodibināšanu — ar augšminētā Lafita piedalīšanos... Kā tās lietas tur tiek darītas, kas to zina, bet viena lieta skaidra, ka šādiem plāniem pamatā nejdzīgs

šovinisks šarlatānisms... Nemaz jau negribu runāt par to, ka Simsons pēc saviem uzskatiem pilnīgs «māmuļnieks» (lai gan esot bijis savienībnieks).

Jūs zināsat, ka arī latv. presē bija reklāmiski ziņojumi par minētās «Office» darbību. Tagad mani jau labu laiciņu Rīgas biedri bombardē ar vēstulēm, lai uzrakstot avīzēm un paskaidrojot, kas tā esot par iestādi. Tas kādreiz tiešām būs jādara. (Tagad pat atkal Olavs lepojies (Zin. kom. vasaras sapulcēs) ar Simsona dibināto tautu biedrību...) Bet man personīgi te liels traucēklis ir — Jūsu vārds pārrunājamās biedrības patronāžas komitejā. Tas varbūt iznāk uzmācīgi, bet man jāizsaka, ka dažiem biedriem būtu liels prieks, ja šo lielo vārdu tik necienīgi nevalkātu...

Vēlreiz atvainojos un no sirds lūdzu neļauties. Man nenācās viegli visu to izteikt...

Sirsnīgi sveicinul!

J. Bērziņš

P. S. Vai par to pavisam jārūnā, ka manu lielo cienību pret Jums nebūt nemazina un neaptumšo tamlīdzīgas lietas kā visi pievestie aizrādījumi!

P. S. Ja arī no citiem «Office» plāniem (piem., kultūrtautu iepazīstināšana ar mazo tautu stāvokli un vajadzībām utt.) kaut kas viss nebūtu, tad visam tam būs — to var droši pareģot — nepanesams šovinisks un reakcionārs raksturs.

Iespiesta no oriģināla RM, inv. № 28538.

¹ «Vārds» — A. Upīša (1877—1970) sastādītais literatūrkritisko rakstu krājums (1—2, 1912—1913), ko izdeva E. Birznieka-Upīša (1871—1960) izdevniecība «Dzirciemnieki».

² Jankavs Jānis (1886—1918) — kritiķis, publicists, politisks renegāts. 1907. gadā J. Jankavs publicēja grāmatu «Vecie elki mūsu jaunākajā literatūrā».

³ Peļše Roberts (1880—1955) — kritiķis, revolucionārās kustības dalībnieks.

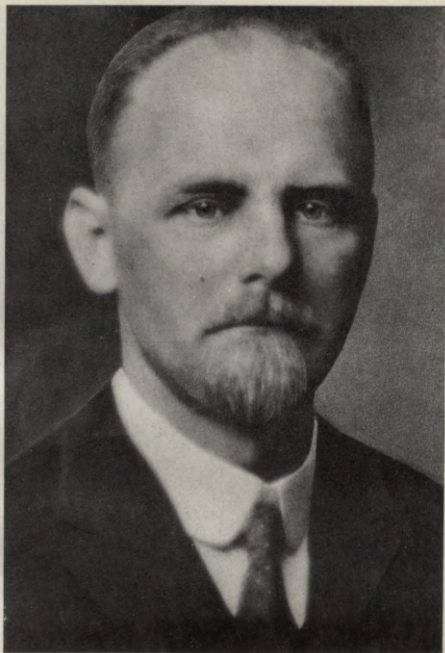
⁴ Simsons Henrijs (1885—?) — žurnālists, latviešu buržuāzijas «kultūrpropagandists» Parīzē franču un angļu presē.

Ļoti cienījamais draugs un biedri!

Pēdējā laikā jutos nevesels, mani bieži mocīja reimatisms, kas mantots cietumos un trimdā. Nospieda arī dažas citas rūpes. Tādā stāvoklī negribējās vēstuli rakstīt, un mana atbilde nokavējās.

Daudz reizes esmu lasījis Jūsu pēdējo, tik visai mīlo un plašo vēstuli. Tā man modināja daudz domu un daudz jaunu nodomu. Tanī man gandrīz viss ir mīli tuvs un intīmi saprotams. Bet šis tas tomēr paliek arī svešs un neskaidrs.

Sākšu atkal ar to pašu «krājuma» lietu. Neatceros vairs, kuru no atteikšanās iemesliem es savā vēstulē visvairāk uzsvēris, tikai nu redzu, ka Jūs nekā neieminaties par vissvarīgāko. Šis ir — ka man zudusi sajūsmība par tādu pasākumu. Pateikšu Jums arī atklāti, kāpēc tā. Redzat, es vairs lāgā neticu, ka tie no mūsu draugiem, ar kuriem kopā gribējām strādāt, varēs šimbrīžam sniegt kaut ko — nu, neteikšu, jau lielu un ievērojamu, bet jēl daudz maz mākslinieciski vērtīgu. Esmu sekojis viņu literāriskajai darbībai diezgan uzmanīgi un esmu pamazām iepazinies ar zināmu tiesu no viņu sacerējumiem, un tagad nu man jāteic: maz cerību! Pēdējā laikā šur tur parādās pa gabaliņam tiklab no Vecozola un Straujāna, kā arī no Roberta. Abi pirmie visvairāk producējas viņu pašu «frakcijas» orgānā — Amerikas «Proletārietī»¹. (Nez vai esat dzirdējuši par tā eksistenci? Bēdīgs izdevums. Ne vien politiskā, bet arī literāriskā ziņā pilnīgi nebaudāms. Ved niknu cīņu pret Ozola² un Steņkas³ «Strādnieku»...) Arī «JD Lapā»⁴ nupa[t] bija ievietoti daži Vecozola «uzmetumi» (es nezobojos: tā viņš pats nosaucis savas skicītes). Un Liepājas «Dzīvē»⁵ nāca nesen Straujāna «Jūras dziesmas». — Tur nu ir **vislabākie** no mūsu draugu sacerējumiem. Vai tiešām ar tādiem vajadzētu laisties pasaulē? Vai tiešām vērts pūlēties ap «krājumu»?

Jānis Bērziņš-Ziemelis padomju diplomātiskā dienesta
laikā Vīnē (ap 1925. gadu)

Kultūras svētki 1923. gadā Rīgā, Saulesdārzā. Pirmajā rindā no kreisās: E. Bramberga, L. Laicens, A. Kažoks, L. Paegle, A. Kurcijs, J. Reinholds, F. Galeniņš. Trešajā rindā otrais no kreisās — Apsesdēls. Pārējie — Tautas augstskolas Dramatiskās studijas dalībnieki

Es pats jau sen esmu atmetis cenšanos pēc beletrista slavas. Kur lai vēl meklējam līdzstrādniekus starp mūsu jaunākajiem literātiem iz emigrantu vidus? Man bij prātā daži no Amerikas biedriem, bet nekā ievērojama nevar šimbrīžam gaidīt arī no turienes. Vai tad tiešām vērts?

Vēl viena piezīme. Iedomības mūsu jaunajiem rakstniekiem bez gala, bet paškritikas pilnīgi trūkst. Vai te būtu arī **pedagoģiski** pareizi šo iedomību stiprināt, viņu vārdus nostādīt blakus, piem., Jūsu un Aspazijas vārdiem?

Man šķiet — šimbrīžam jāvelk stripa pāri šiem plāniem.

Nu par citām lietām.

Vai tas nav mazs pārpratums, ka es Jums esot pārmetis «propagandas gara trūkumu»? (Piezīmēs par «Tie, kas neaizmirst»⁶.) Man liekas — mani drīzāk varētu apvainot par pretēju grēku: ka pārmērīgi uzsvēris taisni liekas, dzejiskas un spēcīgi sociālistiskas propagandas nozīmi.

Vispār es, zināms, arvienu meklēju mākslā un īpaši dzejā lielas sabiedriskas idejas, bet līdz ar to prasu, lai tās būtu izteiktas mākslinieciski pilnīgā formā. Latv. estētiem un dekadentiem nebij ne satura, ne formas pilnības. Un karot ar viņiem vajadzēja nežēlīgi. Bet Jankavs, ar viņiem karodams, iebrauca ekstrēmā un īstenībā nonāca pie pilnīgas mākslas noliegšanas. To es sauca par antiestētisku kritiku. Tās iespaids vēl stipri jūtams ne vien pie Roberta, bet arī pie daudziem citiem jaunajiem rakstniekiem. Dažreiz tur lasāmas šausmīgas lietas...

Tomēr vienu lietu nu es gribu apgalvot, ka Jansona viedoklis te ir (un ir bijis visu laiku) gluži citāds un viņa rakstos es neatrodu anti-estētiskas tendences. Šīs «divējādās kritikas» jāatšķir, lai gan viņām ir viens un tas pats pamats: marksistiskais pasauluzskats, vairāk vai mazāk dziļi izprasts. Ja Jansons neatzīst to mākslu, kura grib sevi saukties par «tīro mākslu», tad tas vēl nav mākslas noliegšana. Bez šaubām — viņa rakstos ir zināma

polemiska vienpusība, ir dažas pārmērības, ir arī šur tur pretrunas, bet tādēļ viņu tomēr nevar pieskaitīt pie anti-estētiskā virziena kritiķiem. Viņam ir savs — varbūt dažreiz pārāk šaurs, tomēr visumā it simpātisks — **mākslas kritērijs**, turpretim anti-estētiķiem tā vietā ir tikai «**sabiedriska**» vai **publicistiska** kritērijs... Arī Jansona kritiskās piezīmes par Aspaziju un par «Uguni un nakti» vēl neatļauj viņu pieskaitīt minētajam kritikas virzienam. Viņa kritika arī te ir un paliek **mākslas** kritika un kā tāda — estētiska kritika. Man ienāk prātā salīdzinājums: mēs taču nesauksim par anti-estētisku, piem., Nietšes [Nīčes] nežēlīgo spriedumu par Vāgneru (pēdējā periodā): tas tikai iziet no vēl augstākiem estētiski filozofiskiem prasījumiem... Man jāatzīstas, ka arī mans spriedums par Aspazijas liriku un par Jūsu drāmām it tuvu pieiet Jansona spriedumam, bet man nepavisam negribētos ļaut sevi pieskaitīt tam virzienam kritikā, kuru reprezentē Jankavs un citi.

Jūs ieminaties arī par «Aspazijas incidentu»⁷ kā par vienu no anti-estētisko tendenču simptomiem. Tur es esmu citādās domās. Tur, visā šai incidentā, es neredzu nekādus uzbrukumus Aspazijai kā **dzejniecei**. Drīzāk gan otrādi. Visu pārmetumu kodols bij tas, ka A. ar savu lielo un cēlo vārdu pabalsta nekrietnu un neglītu uzņēmumu — «Dzimt. V.». Ja tur neveikli un kļūdaini uzrakstītās rezolūcijās un redakciju piezīmēs varēja vēl arī ko citu izburtot, tam bij samērāniecīga nozīme. Bet vai par rakstīšanu «Dz. V.» var būt dažādas domas mūsu starpā?... Arī man jāteic tas pats, ko izteica citi biedri: **Aspazijai nevajadzēja rakstīt «Dz. V.»**. Tas viss. Kāda daļa šādām domām ar anti-estētisku vai tīri estētisku kritiku?... Es **saprotu** Aspazijas «līdzstrādību» minētajā lapā. Tā bij sākusies tad, kad šī lapa nebija vēl tik zemu grimusi. Pie tam A., kā redzams, uzglabājušies labi personīgi sakari ar redaktoru. Tā viegli saprotams, ka viņa tur varēja sākt «strādāt līdz» (t. i., ievietot tur savus

dzejoļus). Bet zināmā brīdī viņai vajadzēja šķirties no «Dz. V.». Viņa pate atzinās par demokrāti, un kā demokrātei viņai vajadzēja gaiši un skaidri noliegt savu solidarību ar «Dz. V.» — solidarību, kuras — kā esmu stingri pārliecināts — nav īstenībā nekad bijis, bet ar kuru lielījās un lepojās «Dz. V.». Vārdu sakot — šis incidents pilnīgi norisinājās **politiskajā** laukā, kurā bij ierauta — pret savu gribu — arī A.

Tas tiesa, ka dzejnieks stāv ārpus partijām un pāri pār tām. Viņš absolūti brīvs savā radīšanas darbā. Bet dzejnieks ir taču arī **cilvēks un pilsonis**, un kā tāds viņš var ieņemt dažādu stāvokli pret partijām un pret sabiedr. kustībām. Un to nu nekādi nevar prasīt, lai mēs ciestum klusu, ja liela dzejniece gribēdama vai negribēdama pabalsta nekrietnumu un neglītu virzienu. Tas nav attaisnojums, ka viņa zināmā incidentā (starp Vainovsku⁸ un trim citiem dzejniekiem jeb starp šiem dzejniekiem un «Dz. V.») jutās sevi tuvāk Vainovskam un pašam «Dz. V.». Ir gadījumi, kur pat «Rīgas Avīze» izteic pareizākas domas nekā kāda «JDL». Vai tāpēc mums jāizsaka pirmajai savas simpātijas un jāpaļauj demonstrēt viņai mūsu simpātijas kā viņas virziena pabalstīšanu?

Visā «incidentā» man nav bijis ne mazākās līdzdalības. Bet atzīstos, ka es jūtos viscaur pilnīgi solidārs ar saviem biedriem. Teikšu vairāk: es biju pārliecināts visu laiku, ka arī Jūs esat ar mums solidārs.

Soreiz jābeidz. Vēl tik pāra piezīmes par «politiku» vispārī. Es neturu par zemu un niecīgu ikvienu politiku. Ir arī liela un cēla politika. Un strādnieku šķiras audzināšanas darbs ir viscēlākā un visaugstākā politika. Ja tur cīņā pret neskaitāmiem šķēršļiem un kavēkļiem dažreiz it negribot jānodarbojas ar sīkumiem un niekiem — vai tāpēc jānosoda «politika» vispārī? Arī vislielākajiem gariem nācies nogremdēties ikdienas sīkumos un intrigās. Cik enerģijas nebij jāizšķiež Marksam, karojot pret Kinkēļiem, Blindiem-Vogtiem, vēlāk pret Bakuņinu un baku-

ņinistiem! Pārlasot tos vecos notikumus, top bezgala žēl, ka ģeniālajam domātājam nācies karot vienam, nesapras-tam. Manas simpātijas pilnīgi viņa pusē, un, piem., Frei-ligrāta taisnošanās par savu stāvokli ārpus partijām atstāj zināmu rūgtumu dvēselē... Pilnīgi pareizi spriež Mērings, ka vajag izšķirt «estētiku» no «politikas». Bet tas nenozīmē, ka, estētikas laukā darbojoties, mākslinieks ir pilnīgi neatkarīgs no «politikas»...

Vēl man daudz būtu, ko teikt. Nošķirti dzīvojot, jūtos it vientulis ar savām domām. Gribētos atrast vairāk sa-skaņas ar garā tuvajiem... Man nu būtu ļoti žēl, ja ma-nas piezīmes zināmā mērā izjauktu to saskaņu, kādu es jutu nodibināties mūsu starpā.

Miļi un sirsnīgi Jūs sveicinu!

J. Bērziņš

P. S. Jūsu labvēlīgā atsauksme par manu tulkojumu («Iev. est.»⁹) man darīja neizsakāmu prieku. Pats ļoti neuzticējos saviem spēkiem. Strādāt nācās ļoti nenormā-los apstākļos: slimoja sieva un meitene, bij jāpaveic viss darbs 5 nedēļu laikā, strādājot pa 14—16 stundu dienā. Bet nu nebaidos no filologu spriedumiem: Jūsu atsauk-sme man vairāk vērts nekā visa latv. filoloģija.

Iespiesta no oriģināla RM, inv. № 29082.

¹ «Proletāriets» — zinātniski politisks un literārs žurnāls, Ame-rikas latviešu sociāldemokrātu savienības, vēlāk Amerikas latviešu sociālistiskās strādnieku federācijas orgāns. Iznāca 1902.—1917. gadā.

² Ozols Jānis (1878—1968) — revolucionārās kustības dalībnieks, 1909.—1913. gadā viens no Amerikas latviešu sociāldemokrātu kop-organizācijas laikraksta «Strādnieks» (1906—1919) redaktoriem.

³ Liepiņš Jānis (Hanzens Rihards, pseid. Steņka; 1879—1951) — revolucionārās kustības dalībnieks, žurnālists. Laikraksta «Strādnieks» līdzstrādnieks, ar 1913. gadu — viens no redaktoriem.

⁴ «Jaunā Dienas Lapa» — politisks, literārs un tautsaimniecisks laikraksts (1905—1918).

⁵ «Dzīve» — politisks, literārs un sabiedriska laikraksts (1908—1914). Iznāca Liepājā.

⁶ Domāta J. Bērziņa-Ziemeļa recenzija laikrakstā «Strādnieks» 1911. gada 2. jūnijā par Raiņa dzejoļu krājumu «Tie, kas neaizmirst».

⁷ Domāta polemika, kas 1911. gadā aizsākās presē par Aspaziju un buržuāzisko laikrakstu «Dzimtenes Vēstnesis» (1907—1917).

⁸ Vainovskis Jānis (1887—1969) — rakstnieks. Pēc viņa raksta «Es kaunos» («Dzimtenes Vēstnesis», 1911, 15. X) trīs rakstnieki — J. Jaunsudrabiņš, K. Skalbe un J. Akuraters — ievietoja laikrakstā «Jaunā Dienas Lapa» paziņojumu, ka viņi atsakās no turpmākas sadarbības ar «Dzimtenes Vēstnesi».

⁹ 1912. gadā A. Gulbja «Unīversālās bibliotēkas», sērijā J. Bērziņa-Ziemeļa tulkojumā iznāca E. Meimaņa darbs «Ievads tagadnes estētikā».

AR GUDRU ZIŅU PADARITAIS

Pēteris Birkerts, kas 1981. gada 15. janvārī piepulcināms latviešu tautas kultūras darbinieku simtgadniekiem, ir neparasta, bagāta un radoša personība. Folkloristika, psiholoģija, estētika un ētika ir viņa darba mūža galvenie novadi, te viņš gājis neiemītus ceļus, daudzkārt bijis pirmais un nereti joprojām palicis vienīgais.

P. Birkerts dzimis Zemgalē, Franksesavas Jaunbitēnos. 1900. gadā par marksistiskās literatūras propagandu izslēgts no Baltijas skolotāju semināra Kuldīgā, tomēr ieguvis tautskolotāja tiesības, 1904. gadā kļuvis par LSDSP biedru. Vairākkārt apcietināts par revolucionāro darbību, piedalījies LSDSP II kongresā, 1906. gadā emigrējis vispirms uz Šveici, pēc tam uz Ameriku, kur studējis jurisprudenci Valparaiso universitātē, pēc tam filozofiju un socioloģiju Kolumbijas universitātē Ņujorkā. Atgriezies Latvijā 1913. gadā, Pēteris Birkerts kļūst par «Vārda» un «Domu» līdzstrādnieku («Proletariāta psiholoģija», 1913, «Materiālistiskā estētika», 1915). Karam sākoties, viņš aizbrauc uz Maskavu, pēc mobilizācijas dien latviešu strēlnieku pulkos. 1918. gadā ir profesors Sociālistiskajā sabiedrisko zinātņu akadēmijā Maskavā, no 1919. gada — Smoļenskas Valsts universitātē un Pedagoģiskajā institūtā.

Pēc atgriešanās Latvijā 1920. gadā lasa lekcijas Tautas augstskolā (līdz 1928. gadam), bet par galveno viņa dzīvē kļūst daudzpusīgs zinātnisks darbs.

Pēc Lielā Tēvijas kara galvenokārt darbojas folkloris-

tikā — lasa lekcijas LVU Filoloģijas fakultātē (1946—1948), vada materiālu vākšanas un kārtošanas sektoru ZA Etnogrāfijas un folkloras institūtā (1946—1953). Miris 1956. gada 18. februārī Lielupē, apbedīts Lielupes kapos.

Pētera Birkerta darbība ir plaša un sazarota, pat sarežģīta un laikam tāpēc līdz pat šim laikam nav lāgā izvērtēta. Simtgades reizē parasti pārlūkojam agrākos spriedumus un vērtējumus, lai atņemtu pārsteidzīgus uzskatus un no atstatuma labāk ieraudzītu paliekošo, bet šoreiz ir citādi. Pētera Birkerta darbības jomas patiesībā palikušas neizvērtētas, te lāgā nav ne ko pārlūkot, ne uz ko balstīties. Lai izvērtētu viņa veikumu, būtu jāapvienojas vairāku nozaru speciālistiem — psihologiem, literatūrzinātniekiem, folkloristiem, filozofiem. Tāpēc šis nelielais jubilejas raksts būs atgādinājums par to, kas vēl jāveic latviešu kultūras mantojuma pētniekiem, atgādinājums par lielu un ļoti nozīmīgu darbu, ko paveicis viens cilvēks savā apbrīnojami darbīgajā mūžā un kas joprojām gaida savus pētniekus un ne tikai pētniekus — gaida cilvēkus, kas to turpinātu, attīrītu no aizmirstības putekļiem, atdotu atpakaļ tautai.

Pētera Birkerta darbībā vērojami vairāki interešu loki, kas diezgan skaidri nodalās arī laika ziņā.

Pirmais viņa darbības lauks ir psiholoģija. 1920. gadā, tikko atgriezies Latvijā, viņš saraksta un publicē virkni mācību grāmatu šai nozarē. 1921. gadā nāk klajā vidusskolu un skolotāju institūtu vajadzībām domāta mācību grāmata «Psiholoģija» (otrs izdevums 1924. gadā), pēc tam «Pedagoģiskā psiholoģija» (1923), kas rakstīta skolotāju vajadzībām, tāpat arī ar metodisku ievirzi. Mācību grāmata skolām un pašmācībai ir arī «Socioloģijas» I. sējums — «Sociālā statistika» (1921; tālākās daļas palika neuzrakstītas).

Pamazām arvien vairāk Pētera Birkerta interešu lokā ienāk literatūra, māksla, folkloras, arī viņa darbību psi-

hologijas laukā pavēršot šai virzienā. Pēc vispārēju mācību grāmatu sarakstišanas Pēteris Birkerts iedziļinās specifiskās psiholoģijas jomās, tiek rakstītas grāmatas «Daiļradišanas psiholoģija» (1. sēj., 1922, 2. sēj., 1925) un «Mīlas psiholoģija» (1926). Tie ir ļoti interesanti darbi, kam līdzīgu latviešu kultūrā joprojām tikpat kā nav. Lai gan grāmatai «Mīlas psiholoģija» sarakstīta un iznākusi tikai pirmā daļa — «Romantiskā mīla», tomēr arī pašreizējā veidā tas ir pabeigts, noapaļots darbs. Stingrā zinātniskā sistēmā te aplūkoti dažādi psiholoģiskie mīlas aspekti, pārdzīvojumi, izjūtas, kas raksturoti galvenokārt ar latviešu dzejas materiālu.

Ļoti plašs materiāls no dažādām kultūras un mākslas nozarēm ienācis Pētera Birkerta divdaļīgajā «Daiļradišanas psiholoģijā», kas runā par mākslinieka personības psiholoģiskajām īpatnībām un izseko mākslinieka tapšanas gaitu no bērnības līdz radošā ceļa sākumam. Autors laikam gan ir pirmais latviešu zinātnieks, kas izmanto anketēšanas metodi — publicē presē aptaujas mūziķiem, teātra māksliniekiem utt., intervē viņus. Tā viņš iegūst unikālus materiālus gan no Raiņa, Āspazijas, Viļa Plūdoņa, Kārļa Skalbes, Andreja Upīša, gan no Daces Akmentiņas, Marijas Leiko un citiem latviešu māksliniekiem. Sakausēts ar to, kas smelts pasaules lielo personību biogrāfijās, nacionālais materiāls Pētera Birkerta abām grāmatām par daiļrades psiholoģiju piešķir lielu kultūrvēsturisku vērtību.

«Daiļradišanas psiholoģija» ir darbs, kas skaidri atklāj autora rakstības veida īpatnības. Pēteris Birkerts rūpīgi izstrādā darba plānu. Lielie nodaļu virsraksti tiek detalizēti šaurākos specifiskos jautājumos un problēmās, kam tad arī pakārtojas ietvertais materiāls. Tā lielā mērā secinājumi jau ienāk nodaļu un apakšnodaļu virsrakstos, kas atspoguļo ne tikai pētniecisko sistēmu, bet arī tās rezultātus. Dalījums ir siks, detalizēts, mūsdienu rakstības veidam neparasts un dažkārt rada iespaidu, ka tek-

stā ir pārāk maz secinājumu un autora spriedumu. Gribas apgalvot, ka tā tomēr nav, stingri zinātniskā sistēma runā pati par sevi, no garām, nepiesātinātām frāzēm autors ir vairījies, savu domu formulēdams precīzi, lakoniski, nereti pat aforistiski. Šī un vēl citas Pētera Birkerta grāmatas, par kurām būs runa tālāk, sauc atmiņā profesora Jāņa Endzelīna darbus — tur arī vērojām stingri zinātnisku (arī detalizētu) sistēmu, kurā iekļauts apbrīnojami plašs lingvistikas materiāls, kas skaidrības un koncentrētības ziņā sasniedz matemātisku formulu līmeni. Līdzīgi rakstīja Pēteris Birkerts — koncentrēti, lakoniski, skaidri, balstoties uz plašu, bagātu faktu materiālu. Tieši tāpēc viņa «Daiļradīšanas psiholoģija» ir tik interesants darbs, turklāt joprojām vienīgais, kur šādā aspektā izvērtēts un sistematizēts materiāls par daudziem dažādu nozaru latviešu kultūras darbiniekiem. Iecerē ir palikusi darba trešā daļa par psiholoģiskām norisēm pašā daiļrades procesā. Autora intereses arvien vairāk pievēršas citām jomām, par galveno darbalauku uz ilgiem gadiem kļūst folkloristika. Atgriezties pie daiļrades psiholoģijas vairs nebija īstas gribēšanas un varēšanas. Pēc vairāk nekā pusgadsimta Pētera Birkerta darbu šai jomā turpinājis B. Tabūns pētījumā «Raksturs latviešu prozā» (1978), kas daudzveidīgā latviešu prozas materiālā atsedz ceļu no ieceres līdz literārā rakstura izveidei mākslas darbā.

Pirmais folkloras žanrs, kam pievēršas P. Birkerts, ir anekdotes. 1925. gadā nāk klajā krājums «Latviešu tautas anekdotes», kas veidotas kopā ar dzīvesbiedri M. Birkerti. Ar to šī lakoniskā, asprātīgā, asi sociālā latviešu folkloras žanra vākšanas un publicēšanas darbs tikai sākas, līdz 1929. un 1930. gadā tiek izdots joprojām plašākais tā kopoījums četros sējumos «Latvju tautas anekdotes». Pēteris Birkerts pirmais latviešu folkloristikā izstrādā anekdošu klasifikācijas sistēmu (gan ne pēc vienota dalījuma principa), kurā iekļauj 5670 vienību.

Sējumos ievietoti arī plaši un rūpīgi apcerējumi par anekdotēm pasaules tautu kultūrā un latviešu tautas anekdotēm. To autors ir Pēteris Birkerts kopā ar vecāko brāli Antonu. Pētera Birkerta spalvai te pieder raksti par anekdotes estētiku, objektīvo komiku, atjautas veidiem un grupām tautas anekdotēs. Antons Birkerts savukārt rakstījis par muižu un muižniekiem tautas anekdotēs, muižas un zemnieku savstarpējām attiecībām, kā arī devis anekdotes žanra raksturojumu, izsekojis tā vēsturei dažādās zemēs un tautās. Pētnieki pirmie izvirza un risina problēmu par ceļojošiem starptautiskajiem anekdošu sižetiem un to ietekmi uz latviešu tautas anekdotēm. Padarīts milzīgs un ļoti vajadzīgs darbs, jo šim latviešu tautas folkloras novadam pirms Pētera un Antona Birkertiem neviens pētnieks nebija pievērsis vajadzīgo uzmanību. Anekdošu žanru tolaik aizēnoja tautasdziesmas un pasakas, kuru krāšana un sistematizēšana sākās jau 19. gadsimta otrajā pusē un gadsimta beigās vainagojās ar kapitāliem izdevumiem. Kopā ar plašu līdzstrādnieku pulku Pēteris Birkerts glāba tautas anekdotes no aizmirstības un turpināja to krāšanu un vākšanu arī vēlāk, strādādams Etnogrāfijas un folkloras institūtā. Te viņa dzīves laikā tika savākti vairāk nekā 20 000 anekdošu un to variantu.

Otra mazā latviešu folkloras forma, kas saistījusi Pēteri Birkertu, ir mīklas. 1927. gadā viņš publicējis krājumu «Latvju tautas mīklas», kur ietverti 3085 šī žanra paraugi. Krājumu ievada sastādītāja raksts, kur aplūkota latviešu tautas mīklu forma, saturs, tipi, funkcijas, stils, psiholoģiskie faktori, kas rada un veido mīklas, un vēl citi jautājumi, to skaitā mīklu salīdzināmā pētīšana. Pētera Birkerta mīklu krājums ir viens no tiem mūsu priekšpadomju folkloristikā, kur šis žanrs (tā vākšana un publicēšana intensīvi norisinās jau 19. gadsimtā) ne vien sistematizēts, bet arī vērtēts un analizēts plašākos kop-sakaros.

Kopā ar M. Birkerti sakārtots plašākais vēl divu bra-

hilogismu publicējums pirmspadomju laikā — «Latviešu sakāmvārdi un parunas» (1927), kur ietvertas 3230 vieniņas un ko ievada teoretisks apcerējums par šo abu folkloras žanru saturu un formas īpatnībām.

Pēteris Birkerts interesē par mazajām folkloras formām saglabājas arī turpmāk — tās tiek vāktas, sistematizētas, glabātas utt. Viņa nopelni latviešu tautas anekdošu un sakāmvārdu vākšanā ir neapstrīdami, tie atzinīgi novērtēti mūsu padomju folkloristikā. Bet Pēteris Birkerts ir ne tikai folkloras krājējs un publicētājs, viņš ir viens no tiem retajiem latviešu kultūras darbiniekiem, kas mūsu tautas garamantu ētisko, estētisko un filozofisko bagātību lūkojis sistematizēt un analizēt plašos pētījumos, kas publicēti 30. gadu beigās. Uz vairāk nekā 140 000 sakāmvārdu un parunu variantiem balstās viņa grāmata «Latvju tautas dzīves gudrība» (I, II, 1937), no brahilogismiem, mīklām, parunām un tautasdziesmām izaudzis «Ievads latvju tautas prātniecībā» (1937), kur ietverts arī pētījums «Latvju sakāmvārda filozofija», kas tajā pašā gadā izdots atsevišķā grāmatā. Tajā pašā laikā nāk klajā plašs pētījums divās grāmatās «Latvju tautas dzīves gudrība pēc sakāmvārdiem, parunām un citiem folkloras materiāliem», kur aplūkota laimes problēma un darba filozofija, no 1938. gada līdz 1939. gadam izdota «Latvju tautas estētika» — 1. sējums «Cilvēka skaistums», 2. sējums «Gara estētika un kritika». Jāsaka, ka Pēteris Birkerts patiesībā ir pirmais (un vai joprojām nav arī vienīgais?) latviešu folklorists, kas spējis pārredzēt visus folkloras žanrus un no tur ietvertajām atziņām izveidot filozofiski estētisku sistēmu. Tās izvērtēšana un pārvērtēšana ir vēl priekšā, ne viss te liekas pieņemams: ignorēts sociālais un vēsturiskais aspekts, trūkst arī domas dialektikas atsevišķu problēmu aplūkojumā un risinājumā. Tomēr daudz kas te joprojām vajadzīgs un derīgs, īpaši — nopietnā saruna par tiem ētiskajiem un filozofiskajiem principiem, kurus izstrādājusi latviešu darba-

tauta savā tūkstošgadīgajā vēsturē, spriedumi par labo un ļauno, cilvēku un sabiedrību, par darbu kā cilvēka dzīves pavadoni, kā vienu no laimes avotiem utt.

Pētera Birkerta darbības lauks ir patiesi plašs — kopā ar brāli Antonu viņš komentē Raiņa un Aspazijas saraksti, kas publicēta grāmatā 1937. gadā; viņš sarakstījis arī darbu «Milas filozofija Aspazijas lirikā» (1936), Aspazijas Kopotu rakstu izdevumam 30. gados devis dzejnieces biogrāfiju; kopā ar brāli Pēteris Birkerts saglabājis Raiņa manuskriptus. Viņš ir publicējis grāmatu «Rūdolfs Blaumanis kā jauno mākslas talantu audzinātājs» (1935), sakārtojis un sastādījis bibliogrāfiju E. Birznieka-Upīša Kopotiem rakstiem (1.—6. sēj., 1946—1950), rakstījis par revolucionārās kustības darbiniekiem («Mūsu revolūcijas varoņi un mocekļi», 1928, «1905. g. revolūcijā cietušie Latvijas skolotāji», 1927), publicējis daudz rakstu periodikā veselus četrdesmit gadus.

Apbrīnojami darbīgs ir bijis Pēteris Birkerts, cilvēks, kas nebaidījās no darba, bet prata to darīt un padarīt, darbā atrada savas dzīves jēgu un piepildījumu un paveica tik daudz, ka pietiktu pat diviem mūžiem. Mērķtiecīgu, zinošu, iekšēji organizētu, parasti darbam pievērstu — tādu mēs šo darbīgo cilvēku redzam M. Birkertes atmiņās. Un citādi arī nevar būt — tik daudz paveikt spēj vienīgi tas, kas sevi atdod darbam. Bet ar gudru ziņu padarītais darbs savukārt ceļ darītāju — šo darba-
tautas atziņu apliecina simtgadnieka Pēterā Birkerta mūžs.

NO MANĀM ATMIŅĀM PAR PĒTERI BIRKERTU

Ar brāļiem Birkertiem — Antonu un Pēteri — 1916. gadā mani iepazīstināja redaktors Ermanis Pīpiņš, ar kuru tolaik mēs bijām darbabiedri Baltijas Latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas (turpmāk — bēgļu komitejas) skolu sekcijā, kur es biju sekretāre, bet Pīpiņš — darbvedis. Rīga un Vidzeme bija pieplūdināta ar bēgļiem. Daudzi meklēja un bija arī atraduši patvērumu plašajā Krievijā. Skolu sekcijas pārziņā bija ap divdesmit bēgļu skolu un bērnu patversmju gan Rīgā, gan uz laukiem. Pār lauku iestādēm uzraudzību uzņēmās Teodors Zeiferts ar dzīvesvietu Cēsīs. Ap bēgļu komiteju koncentrējās tā laika latviešu kultūras darbinieki, kurus kara apstākļi bija «izmetuši» no viņu kārtējā darba, un kaut cik piemērotu darbu eksistences nodrošināšanai tie atrada dažādās bēgļu komitejas nodaļās. Brāļi Birkerti bija mobilizēti un skaitījās latviešu strēlnieku pulkos. Pēc iepazīšanās es ar brāļiem Birkertiem it bieži tikos bēgļu komitejas kopgaldā, kurš gan — ar maziem izņēmumiem — bija domāts bēgļu komitejas darbiniekiem, taču abi brāļi Birkerti bija šo izņēmumu starpā. (Bēgļu gados Rīgā ar pārtiku bija grūti, tāpēc kopgaldam bija it sevišķa nozīme.) Ierodoties tur noteiktā laikā, bieži sastapu tur arī Pēteri un Antonu. Gandrīz vienmēr gadījās tā, ka pie viņu galdiņa bija kāda brīva vieta. Es labprāt šo gadījumu izmantoju, jo kopā pavadītājā azaida stundā risinājās interesantas pārrunas un pusdienas laiks bija tāda maza oāze garajā

darbadienā. Dažreiz norunājām visi trīs tikties arī pēc darba, lai izietu netālā pastaigā.

Laika gaitā — it sevišķi 1917. gadā — izveidojās arī ciešākas darba attiecības mūsu starpā. Ap skolu sekciju norisēja ļoti spraigs darbs. Noorganizējās lielāka grupa progresīvi noskaņotu skolotāju, kuri nopietnāk interesējās par skolu programmām, bija nemierā ar esošajiem cara laika skolu nosacījumiem un meklēja jaunus darba paņēmienus un metodes, ko ieviest bēgļu skolās. It sevišķi te minami skolotāji A. Vecgailis un J. Čulītis. Bēgļu skolu skolotāju darba kvalitātes celšanai skolu sekcija rīkoja lekciju ciklus par pedagogijas un psiholoģijas jautājumiem. Ar darba skolas metodēm iepazīstināja A. Vecgailis un J. Čulītis, kas vēlāk — padomju laikā — bija ievērojami republikas skolu darbinieki. Liels palīgs kursu darbā bija Pēteris Birkerts ar savām lekcijām par psiholoģiju un estētiku, kurās tika akcentēti arī pedagogiski aktuāli jautājumi. Pētera Birkerta darbu skolotāji augsti novērtēja, jo pēc ikvienas lekcijas notika pārrunas, kurās izvirzījās un tika kopīgi analizēti skolas dzīvē radušies jautājumi.

Tālāk manus darba ceļus ar Pēteri Birkertu saistīja skolotāju kongresa sasaukšanas problēma. Skolu sekcija nodibināja kontaktus ar maskaviešiem (Maskavas Kultūras biroju). Uz rīdzinieku ierosinājumu maskavieši dedzīgi atsaucās, un notika rakstiska sazināšanās. Taču izrādījās, ka nepieciešami personiski kontakti, lai noskaidrotu pašus svarīgākos jautājumus.

1917. gada martā kongresa rīcības komiteja pie skolu sekcijas deleģē Pēteri Birkertu uz Petrogradu, lai viņš ar turienes skolotājiem pārrunātu jautājumus, kas saistīti ar kongresu, un iepazīstinātu tos ar Rīgas grupas priekšlikumiem par kongresa sasaukšanas vietu un laiku, ar paredzēto darba gaitu utt. Pēc pārrunām ar Petrogradas skolotājiem Pēteris Birkerts 1917. gada 11. martā ziņoja man uz skolu sekciju: «God. Šops jkdze! Ir tikai

pārs acumirkļu laika, tamdēļ vissteidzamāko. 1. Petrogradas skolotāji vienbalsīgi nolēma latv. skol. kongresa sasaukš[anas] nepieciešamību. 2. Par kongresa vietu domāta Petrograda, kam arī es pievienojos. Motīvus tad, kad pārbraukšu. 3. Skol. sapulce lūdza un delegēja mani uz Maskavu, ko arī šodien daru. Tur nodomāta skol. sapulce rītu, vismaz mēs tā telegrafējām. 4. Kongresa laiks domāts ap 6. aprīli. 5. Kongresa raksturs: ne visu sīkumos izstrādātu, bet tikai visgalvenos vilcienos skolu lietu un svarīgāko priekšdarbu veikšanu priekš Satversmes sapulces. 6. Mūsu dienas kārtība tika vēl papildināta un sīkāk izstrādāta. 7. Tuvāk par visu, kad pārbraukšu. Un tas būs jaunredēļ tā uz ceturtdienu. Uz redzēšanos! P. Birkerts.» (Tā vispār ir pirmā man rakstītā Pētera Birkerta vēstule.)

1917. gada 4. un 5. aprīlī Rīgā notika konference, uz kuru bija ieradušies arī maskavieši un pēterpilieši, lai veiktu pirmos organizatoriskos darbus kongresa sasaukšanai. Šai darbā ļoti aktīvi piedalījās arī Pēteris Birkerts. Kongresu nolēma sasaukt 8.—13. jūnijā Tērbatā. Par skolotāju delegātiem uz kongresu tika izraudzīti arī Pēteris un Antons Birkerti. (Līdz šai dienai saglabājusies Pētera Birkerta kongresa delegāta kartīte.)

Ar brāļiem Birkertiem kopā pavadītās stundas (pastaiņas pēc darba) reizēm man atsvēra visas dienas guvumu. Tās bija intelektuāli piesātinātas un emocionāli bagātas, nekad netrūka krietnas devas asprātību. Kad pēc revolūcijas sanāca Vidzemes Pagaidu zemes padome (pilī), mani no skolu sekcijas uzaicināja par šīs padomes skolu nodaļas sekretāri. Nu mēs ar Antonu bijām tuvākās darba attieksmēs, jo viņš strādāja turpat — žurnāla «Latvijas Skola» redakcijas darbā.

Ne vienu reizi vien tiku domājusi: kāpēc abi brāļi nevarētu būt vienā personā, jo abus brāļus ļoti cienīju, kaut gan viņi bija atšķirīgas personības. Antons — nopietns, dziļām jūtām, norūdītas gribas cilvēks (stabila rakstura);

Pēteris — straujāka rakstura, daudz sabiedriskāks, ar lielām darbaspējām, atklātāks arī emociju izpausmē. Liktenis mūs tuvināja dziļam psiholoģiskam pārdzīvojumam. Un tas nesaudzēja mūs 20. augusta naktī, kad vīrs Rīgas bira smagi vācu lādiņi, kas grāva namus un kapāja asfaltu, un pa ielām nepārtrauktā straumē plūda karavīru rindas, kam Rīga jāatstāj. Arī abiem brāļiem agrā rītā jābūt viņu rindā. Šai naktī bija jāšķiras ne vien draugiem, bet arī jāizšķir un jāatrisina dvēseļu samezgļojums. Un šī mūsu šķiršanās bija ļoti dramatiska.

Ilgu laiku par Antonu un Pēteri nekā nezināju. No Antona vēstulēm Pēterim, kas saglabājušās no 1917. gada 21. septembra un 4. un 5. oktobra, dabūjām zināt, ka viņi nav kopā. Antons uzturas Smiltēnē un Pēteris, domājams, Cēsīs, kur strādā par juristu Zemes padomē.

Vācu okupanti 1918. gada februārī, laupot un postot Vidzemi, ieņēma Valku un aizgāja līdz Krievijas robežai. Tas bija smags neziņas laiks par tuvinieku likteņiem. 1918. gada marta beigās atnāca pirmās ziņas, ka Antons un Pēteris Birkerti atrodas Valkā. Abi brāļi Birkerti bija apveltīti ar lielu darbāgrību un lielām darbaspējām. Sarežģītajos kara laika apstākļos viņi izmanto pirmo iespēju un, «apsēdušies» Valkā, pievēršas savam pārtrauktajam darbam literatūrā, psiholoģijā, estētikā. Par viņu toreizējiem dzīves apstākļiem Valkā Pēteris savā 1918. gada 26. marta vēstulē starp citu rakstīja: «Tagad drusku par mūsu dzīvi šeit. [. . .] Uzrakstīšu dažas piezīmes tikai par personīgo dzīvi un darbību. Materiālā puse mums (ar brāli Antonu. — *M. B.*) līdz šim ir nodrošināta. Paēduši esam vēl līdz šim un priekš šī laika lieliski. Jūs nu tādas lietas neinteresē, bet es jau esmu pirmās šķiras materiālists. Un, ja cilvēks paēdis, tad var arī strādāt. Un ko tad? Abi ar brāli lasām tejienes vispārīzgliptojošos kursus lekcijas. Kursi pēc īsa pārtraukuma atjaunoja savu darbību. Kursi teit diezgan populāri un iemanto piekrišanu. Es lasu par estētiku 3 reiz nedēļā un 3 reiz par psiholo-

ģiju, brālis par latv. literat. un vēsturi. Es varētu palie-
lities ar to, ka manas lekcijas visvairāk apmeklētas. Tad
nāk brāļa lekcijas. Citi lektori dažreiz paliek skaudīgi.
Uz manām lekcijām ir 50—60 klausītāju, un dažam klau-
sītāju skaits nokrīt uz 8—10. Sevišķa interese cilvēkiem
par estētiku. Savādi, vai ne? Un šinī laikā! Priekš Valkas
un priekš šī laika tāds klausītāju skaits ir diezgan apmie-
rinošs. Bez tam auditorija ir ļoti nopietna un inteligenta.
Klausītāju starpā ir kādi 15—20 skolotāji un skolotājas,
neskaitot citu inteligenci. Bez tam vēl pasniedzu angļu
valodu: kursus un privātstundas. Arī privātstundu man
ir pietiekoši, tā ka eksistēt pat šinī laikā var itin labi. Arī
citur un citādi nekādi mākoņi nav paredzami. Zināms,
pret nejaušībām jau neviens nav garantēts, bet pagaidām
tādas nav paredzamas.»

Taču Latvijas sabiedriskās dzīves debesis mākoņi ar-
vien sabiezēja un kļuva draudīgāki. Arī dzīve Valkā tiem
bija pakļauta. Un jau 13. aprīļa Pēterā Birkerta vēstulē
lasām: «Mans mīļais, labais pavasara bērns! Priekš pāris
dienām nosūtīju Jums kādu garāku vēstulīti. Tā bij
drusku saulaināka kā tā, kuru tagad rakstu. Ap dūšu tā
smagi. Tā lielā pasaules politikas mašina arvien vēl trako,
un nevar zināt, kur viņa aizbrauks un kas tur iznāks.
Sirds skumst par Latvijas un latviešu likteni, par mūsu
kultūru, kas tiek postīta un dragāta. Daudzreiz uznāk
kā šaubas, kā visu to pārdzīvos. Visi šie lielle mākoņi
tad arī bieži aizklāj personīgas dzīves saules brīžus. Daž-
reiz uznāk kā pārmetumi par to, ka sirdij ir vaļa ļauta
tādā laikā. Tādos laikos varbūt ir labāki, ka cilvēks viens
ielien kaut kādā alā. Romantisms, romantisms bieži grib
saulainas dienas. Drūmās dzīves dienās dvēseles raud,
dvēseles cieš un romantisma sārtās debesis klājas māko-
ņiem. Tikai lūdzu mani nepārprast. Tā ir filozofija drūmā
brīdī. Šodien sanāca daudz tādu nepatīkamu ziņu, kas
noskaņu samaitā pat tādām optimistam kā man. Arī
mūsu kursi darbību pārtrauc vai nu uz laiku, vai ilgiem

laikiem. Un cik labu un skaistu lietu vēl nīkst! Bet tas nu vēl mazākais, nedraudētu briesmas visai latviešu kultūrai, bads visai latv. intelīģencei.»

Vēstules uz Valku un no Valkas tika sūtītas tikai ar personām, kas brauca vienā vai otrā virzienā, tāpēc vēstulēs bija jābūt uzmanīgiem. Okupācijas laiks uzlika visam savu zīmogu. To jūta arī abi brāļi Birkerti Valkā. Bet ko darīt, kur izeja? Šī doma vairāk nodarbināja Pēteri.

Pienāca 7. maijs, kad Pēteris jau rakstīja: «Mīļo, labiņo! Nebrīnāties, ka vēstulīte tik īsa. Gaiss pārāk smags un nospiedošs. Ārā no alām lien visādi riebekļi un rāpuļi, un apkārtne paliek arvien nemīlīgāka. Tagad tiešām mostas ilgas pēc Krievijas. Tikai mani aiztur vēl tas, ka Jūs esiet tuvumā. Tamdēļ pa svētkiem katrā ziņā atbrauciet. Tad pārrunāsim un apspriedīsim visvisādas lietas, gan ideālas, gan praktiskas. Mūsu pansija jau nenovēršamu apstākļu dēļ palikusi mazāka par dažu labu cilvēku. Mēs vēl pagaidām dzīvojam. Kursi vēl nav atjaunojušies un neatjaunosies arī laikam. Manus privātstundu skolniekus pat traucē nelūgtie inspektori. Mums ar brāli liek gan priekšā «Jaunatnes pulciņš» sarīkot sēriju lekc. par mākslu un psiholoģiju, bet dažbrīd noskaņa tik riebīga, ka katrs darbs slīd ārā no rokām. Vēl nezinu, vai pieņemt vai ne šo uzaicinājumu. Piedodiet, labuliņ, ka lieku punktu. Kad tiksīmies, tad trieksīm dienām, naktīm. Sakrājies viss ir milzīgi daudz. Tātad — gaidīšu Jūs. Mīļu, maigu sveicienu Jūsu P. B.»

Arī es ļoti vēlējos satīkties ar Pēteri un nopriecājos, ka viņam bija izdevies nokārtot, lai es maija beigās varētu dažas dienas uzturēties Valkā viņa pansijā. Tās bija gan skaistas, gan ļoti svarīgas dienas. Tikšanās pēc tik daudziem atšķirtības mēnešiem vainagojās ar atklātu sirsnību un tuvību. Daudz kas noskaidrojās mūsu attieksmēs, un tika arī paredzēta Pētera dzīves perspektīva: palikt Valkā bija nedroši, un viņa nodoms braukt uz

Maskavu ar katru dienu bija kļuvis noteiktāks. Pēc tam es saņēmu šādu 29. maijā rakstītu atvadu vēstuli: «Manu mīļāko, dārgāko meiteniņ! Tās dienas un tās mēness nak-tis, tie brīži un tie sapņi!... Kad Jūs nobraucāt, tad vēl pārs dienas dzīvoju šai maigo sapņu valstī, šinī liegā maiguma valstī, kura nav no šīs pasaules. Es domāju, mīluliņ, nešaubīšos, ja teikšu, ka tie būs mums abiem vieni no visskaistākajiem brīžiem, tiem, kuri stāv līdzās Rīgas maigo atmiņu briljantiem... Mana mīļā, dārgā dvēselīt! Cik bezgala labi, ka Jūs atbraucāt! Cik ļoti, ļoti Jūs man esiet tuvi un dārgi! Tikai no mana skaistā sapņa par Jums mani pamodināja atkal daži nepatīkami dzīves sūkumi. Par viņiem jau drusku runājām. Tiem pievienojās vēl daži. Bet ko lai dara? Tā ir dzīve. Manu mīļo meiteniņ! Vēstulītes Jūs man vairs uz šejieni nerakstiet! Jeb vismaz bieži ne. Rakstiet viņas savā dienasgrāmatiņā! Runāsim domās, izpaužiet savas jūtas mūzikā utt. Teko-šās, praktiskās darīšanās sarakstoties ar brāli, viņš Jums sniegs vajadzīgās informācijas un arī adresi vēlāk uzdos, ja man tas tik viegli nebūtu iespējams pašam izdarīt. Man šādās tādās praktiskās darīšanās drusku jāaizbrauc. Jūs dzīvojiet, padomājiet! Apsveriet savas jūtas, savas ilgas, apsveriet arī dzīves praktisko pusi! Ja Jūs ilgas moca, brauciet pie manis! Kā es dzīvošu, tā arī Jūs dzīvosiet. Bet tomēr tas jāapsver un vēlreiz jāapsver. Pie kam tas varētu būt vairāk uz vasaras beigām vai rudeni. Un, ja Jūs savai sirsniņai jautājiet, vai es gribētu, ka Jūs brauciet, tad tur varētu būt tikai viena atbilde, t. i., jā! Zināms, ja tas nekaitē Jūsu labklājībai, par kuru arī es drebu, t. i., dzīves ērtības, materiālā ziņā. Manu adresi vēlāk br[ālis] Jums piesūtīs, bet domāju, ka variet pilnīgi izmantot to pašu, kuru, no Rīgas aiziedams, Jums atstāju. Atminiet? Kad būšu praktiskās darīšanas nokārtojis, tad paziņošu. Citādi viss labi nokārtojas, kas priekš praktiskām darīšanām vajadzīgs. Nu, manu meiteniņ! Es būšu no Jums tālāku-telpas ziņā, bet sirdī Jūs būsi pie manis,

mēs būsīm tuvi, ļoti tuvi. Sirds sāp, bet mēs ticēsim nākotnei, spožakai, labākai. Par viņu es nešaubos. Nu, manu bezgala dārgo bērniņ, saņemiet manus vismaigākos sveicienus, glāstus un skūpstus! Jūsu un vēlreiz Jūsu Zilais Vizbulīts. Vagonā caur logu es vēl redzēju Jūsu mīļo cepurīti. Šimbrīžam tas mans pēdējais skats no Jums. Esiet stipri, esiet optimisma un cerību pilni!»

Arī Antons savā 3. jūnija vēstulē raksta: «Cik sen, kā Jūs aizbraucāt, — un šis tas jau pārgrozījies. Brālis aizbrauca uz Maskavu. [...] Eksistence te palika neiespējama.»

9. jūnijā jau Pēteris rakstā vēstuli no Maskavas. Viņš tūlīt dabūjis darbu ar algu septiņsimt rubļu mēnesī, viņam ieradīta arī atsevišķa istaba, un pēc spiedīgās atmosfēras Valkā viņš priecājas par Maskavu, teikdams: «Белокаменная Москва такая же симпатичная, интересная, как раньше.» (Vēstule rakstīta krieviski.) Vēstulē Pēteris aicina arī mani braukt uz Maskavu, kārdinot ar universitāti, konservatoriju, teātriem un koncertiem. Saņēmu vēl divas vēstules. Ilgas tikties ar Pēteri bija lielas. Braukt pie viņa varēja veicināt tikai dziļu, nopietnu jūtu pierādījums no Pētera puses. Manas jūtas spārnoja 10. jūlija aicinājumā apliecinājums: «Mana rīta un vakara lūgšana ir tikai viena: kaut Jūs būtu te!»

Un jūlija vidū es izšķīros par braukšanu uz Maskavu, jo arī gaiss Rīgā bija drūms un spiedīgs.

Braukšanas apstākļi bija ļoti sarežģīti. Biļeti līdz Valkai dabūju ar grūtumiem. Mugursoma bija smaga, jo bez nepieciešamās veļas — pat gultas veļas — bija jāņem līdzī arī apģērbs ziemai. Mugursomā vēl ieliku nedaudz cukura un pāris plāceņu. Kad ierados Valkā pie Antona, viņš bija pārsteigts un jautāja: «Vai Jūs uz Maskavu vai no Maskavas?» Antona jautājums nepārsteidza, jo Maskavā tai laikā eseri bija nošāvuši vācu sūtni Mirbahu un vācieši bija kļuvuši ļoti tramīgi arī uz Pleskavas dzelzceļa un robežas vispār. Ja esmu izlēmusi, Antons neat-

turēja no braukšanas, tikai atzina, ka tā ir varonība. Dzelzceļš no Valkas uz Pleskavu bija vācu rokās. Man nebija ne atļaujas, ne braukšanas biļetes. Visur tiku cauri ar vācu reihsmarkām. Tās, salocītas biļešveidā, pasniedzu kontrolētājiem un sargiem. Nobraukusi galā Pleskavā, laimīgi uzelpoju, ka esmu brīvā gaisā. Rīgā jau biju noskaidrojusi, kur man jāmeklē tālākā palīdzība. Tādu atradu pie neliela ezeriņa zvejnieku mājā. Man bija jātiek pāri demarkācijas līnijai tur, kur otrā pusē atradās padomju postenis. Rītausmā tiku pārceļta pār ezeru un uzvadīta uz īstā ceļa. Jutos tik baigi, ka lielu gabalu gāju ar aizmūrētu elpu. Droši jutos, nonākusi Pleskavas Milīcijas pārvaldes postenī. Tur pret mani izturējās ļoti saudzīgi. Pastāstīju par sava brauciena mērķi, un komi-sārs Fridrihsons man izrakstīja atļauju tiešā ceļā caur Petrogradu nokļūt uz Maskavu.

20. augustā agrā rīta stundā iebraucu Maskavā. Viss tālākais risinājās laimīgā, gaišā atmosfērā. Pēteris jau strādāja par juriskonsultu Maskavas pilsētas Darba komisariāta Kontroles komisijā. Arī man tūdaļ izdevās dabūt darbvedes vietu tai pašā Kontroles komisijā. Pēteris Birkerts bija ievēlēts arī par socioloģijas profesoru Sociālistiskajā sabiedrisko zinātņu akadēmijā. Piepildījās viens no maniem sapņiem, kad tiku uzņemta Maskavas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē. Mani ļoti interesēja arī Pētera lekcijas akadēmijā, tāpēc es kļuvu te par klausītāju, retumis apmeklējot bez Pētera lekcijām tikai tās, kas likās sevišķi interesantas. Viņa lekcijas bija interesantas, un tās tika labi apmeklētas. Pēteris bija ļoti atsaucīgs arī uz manām mākslas slāpēm un ievadīja mani Maskavas kultūras dzīvē: Dailes teātris, Lielā opera, simfoniskie koncerti Kusevicka vadībā (Bēthovena cikls) u. c. Tas viss palīdzēja vieglāk tikt pāri grūtajiem praktiskās dzīves jautājumiem. Kad nodibinājās universitāte Smoļenskā (kam sākumā bija Maskavas universitātes filiāles raksturs), Pēterim tur tika piedāvāta profesora vieta, un

1919. gada 3. maijā viņš tika jau apstiprināts par socioloģijas profesoru Smoļenskas universitātē. Pirms braukšanas uz Smoļensku mēs ar Pēteri sareģistrējāmies.

Smoļenskā darba un dzīves apstākļi bija ļoti labi. Dzīvojam divas ģimenes profesoriem celtā mājiņā, kas atradās skaistā dārzā. Tā kā uz lekcijām no Maskavas universitātes brauca profesori uz vairākām dienām, tad bija noorganizēta arī ērta profesoru — iebraucēju kopmītne. Ļoti interesanta sabiedrība, ar kuru tikāmies ne vien ēdienreizēs, bet kavējāmies arī ilgi vakaros.

Bez lekcijām universitātē Pēteris lasīja lekcijas arī Pedagoģiskajā institūtā. Viņu nereti komandēja uz Maskavu nolasīt lekcijas kādā augstākā mācību iestādē. Es pati turpināju studijas Smoļenskas universitātē un strādāju par skolotāju paraugskolā, arī turpināju dziedāšanas studijas mākslinieces Graves studijā, kuras biju sākusi jau Rīgā, pēc tam papildinājusies Maskavā. (Nereti uzstājos ar koncertu latviešu klubā, kur šad tad iznāca tikties ar Knoriņu, kura kārtējais ziņojums par «tekošo momentu», kā toreiz teica, mēdza būt vai nu pirms, vai pēc koncerta.) Smoļenskas periods palicis ļoti mīļā atmiņā.

1920. gada agrā rudenī atgriezāmies Rīgā. Pēteris Birkerts ar lielu dedzību nodevās savam zinātniski pētnieciskajam darbam. Ieguvis labu izglītību (pirms pirmā pasaules kara apguvis jurisprudenci Valparaiso universitātē un psiholoģiju un socioloģiju Kolumbijas universitātē), patstāvīgi studējis marksisma filozofiju, apbruņojies ar stipru gribu un dziļu interesi par sabiedriskās dzīves problēmām, psiholoģiju un māksliniecisko daiļradi, viņš turpina un padziļina jau senāk iesāktos pētījumus, un labvēlīgie izdevniecības apstākļi vēl vairāk spārno viņu radošajam darbam. Tā 1921. gada beigās «Kultūras balss» apgādā iznāk viņa «Socioloģija», kas domāta skolām un pašmācībai. Tā aptver plašu vispārīgās filozofijas un marksistiskās filozofijas pētījumu loku, kā arī universitā-

tes lekcijās ietvertās atziņas par sabiedrības struktūras pamatiem un tās attīstības virzošajiem faktoriem. Tai pašā 1921. gadā iznāk arī «Psiholoģija vidusskolām, skolotāju semināriem un pašmācībai» tās pašas «Kultūras balss» izdevniecībā. Arī šai grāmatai viņam kā psihologam bija savi praktiski priekšdarbi, piemēram, lasot lekcijas par psiholoģiju dažādosursos: 1916. gadā Valkā, 1917. gadā skolotājiem Rīgā, 1919. gadā Pedagoģiskajā institūtā Smoļenskā u. c. Par grāmatās iespiesto emblēmu ar vārdiem «Uz priekšu! Priekšā saules tāles plūst» vairākkārt nopriecājāmies. Pēteris strādāja ļoti intensīvi. Kaut gan pati mācīju latviešu valodu Tautas augstskolas priekškursos, vēlāk arī Rīgas pilsētas 4. vidusskolā, mācījos Konservatorijā un lasīju lekcijas skolotāju kursos, taču Pētera darbs par psiholoģiju un jaunrades problēmām arī mani ļoti saistīja. Daudz tika kopīgi pārrunāts, un manos pienākumos bija arī nogludināt valodu un stilu publicējamos darbos.

Labu tiesu enerģijas un garīgā spēka Pēteris atdeva savam pētījumam «Daiļrades psiholoģija». Dziļi apbruņojies ar mākslinieciskās jaunrades teoriju, arvien papildinot savas zināšanas šai virzienā, Pēteris rūpīgi un daudz meklēja faktu materiālu savu atzinumu pamatošanai gan literārajos avotos, gan arī no radošajām personībām, radošajiem indivīdiem (anketās). Daudz vērtīga savam darbam Birkerts ieguva no publicētajām izcilu personību biogrāfijām, it sevišķi autobiogrāfijām. Viņam vienlīdz svarīgi bija filozofi, rakstnieki, komponisti, gleznotāji, aktieri, baletdejojāji utt. — dažādu laikmetu un tautu pārstāvji: Sekspīrs, Balzaks, Gēte, Heine, Flobērs, Puškins, Tolstojs, Čehovs, Gorkijs, Turgeņevs, Bēthovens, Šopēns, Gļinka, Borodins, Mikelandželo, Leonardo da Vinči, Šaļapins, Sāra Bernāra, Eleonora Duze, Varlamovs, Kačalovs. It sevišķi autors pievērsās paštautas mākslinieku daiļradei. Un te nu Birkerts neapstājās tikai pie Raiņa, Aspazijas, Blaumaņa, Skalbes, Plūdoņa, Brigade-

res, Jaunsudrabiņa, A. Upīša, Birznieka-Upīša, Paegles, bet meklēja un atrada savu atziņu motivācijai pamatojumus arī Ešenberģu Jāņa, Baltpurviņa, Kurcija u. c. darbos. No mūziķiem un komponistiem viņš minēja Jurjānu ģimeni, J. Vitolu, E. Melngaili, no skatuves māksliniekiem — Ā. Kaktiņu, D. Akmentiņu, J. Skaidriti, T. Bangu, T. Podnieku, G. Žibaltu u. c.

Lai aizpildītu dažus robus un papildinātu savus atzinumus par māksliniecisko jaunradi, Pēteris izstrādāja īpašu aptauju rakstniekiem un māksliniekiem. (Anketa rakstniekiem kā pielikumam ievietota «Daiļradīšanas psiholoģijas» pirmajā daļā, 1922. g.) Ļoti bagāts bija tas faktu materiāls, kuram Birkerts bija izurbies cauri, lai pamatotu savus secinājumus par daiļrades norisi. Pētera Birkerta topošais darbs arī mani dziļi ieinteresēja. Tai pašā laikā es klausijos estētikas kursu Konservatorijā, ko lasīja Bite-Bulāne. Varēju konstatēt zināmu saskarsmi abu priekšmetu psiholoģiskajā sfērā un vērot atšķirību interpretācijā. Tas viss lika pašai vairāk spriest un vērtēt. Ar sevišķu interesi lasīju saņemtās atbildes uz Pētera Birkerta anketām, tāpat arī vienu otru «Teātra Vēstnesi» nodrukātu par mākslinieku skatuves gaitām, kas kā interesanti fakti iederējās Pētera Birkerta darbā. Dziļi atmiņā iespiedās K. Freinberga tēlojums par Jūlijas Skaidrītes pirmajām skatuves gaitām, un dziļu interesi izraisīja ievērojamās mākslinieces Marijas Leiko tikko saņemtās aptaujas rezultāti.

«Daiļrades psiholoģijas» otrā daļa iznāca 1925. gadā.

Žēl, ka Pēteris Birkerts neturpināja mākslinieciskās jaunrades problēmas pētīšanu. Nešaubos, ka darbs tiktu fundamentāli padziļināts.

Lielu garīgu spraigumu no Pētera prasīja arī «Psiholoģijas» otra — pārlobota un papildināta izdevuma sagatavošana, kas bija domāts vidusskolām un pašmācībai. (Iznāca 1924. gadā L. Neimaņa izdevumā Jelgavā.)

Pēteris strādāja ļoti sistemātiski un regulāri. Viņš nevarēja lepoties ar saviem fiziskajiem spēkiem, tāpēc vajadzēja domāt arī par vingrošanu no rītiem un dažām atpūtas stundām dienas vidū. Dažkārt vasaras Pēteris pavadīja vecāku mājās Jaunbitēnos, lai tur netraucēti lauku atmosfērā varētu ražīgāk strādāt. Rakstot «Pedagoģisko psiholoģiju», 1922. gada 11. maija vēstulē viņš no turienes ziņoja: «Dzīvoju klusi un rakstu savu darbu. Pagaidām esmu tikai kādas pāris drukas loksnes uzrakstījis (t. i., ap 50 manas lappuses). Ceļos agri no rītiem: plkst. 5⁰⁵, drusku pastrādāju fiziski un tad ķeros pie sava darba. Katru svabodu brīdi cenšos pavadīt tīrā gaisā un stiprināt spēkus.» Pēteris strādāja ar lielu pašatdevi, būdams prasīgs pret sevi, gribēdams, lai viņa devums būtu pilnīgāks, vērtīgāks. Viņš labi pārzināja speciālo literatūru, sevišķi psiholoģijā un mākslinieciskās daiļrades teorijā. Ļoti lielu sagatavošanās darbu prasīja iedziļināšanās pedagoģijas jautājumos, lai uzrakstītu «Pedagoģisko psiholoģiju». 1923. gada 12. aprīļa vēstulē no Jaunbitēniem Pēteris rakstīja: «Es strādāju un strādāju. Rakstu savu pedag. psiholoģiju. Jāsaka, ka darbs ļoti grūts (vismaz līdz šim). Tas mani pārsteidza. Es domāju, ka ies daudz vieglāk un ātrāk, bet šīs domas nācās atmest. Tagad redzu, ka skriet nevarēs, bet jāiet uz priekšu *окапы-ваться*. Pedagoģiskā puse pašam vēl jāpaštudierē un tad jāraksta.» Un 15. maijā vēstulē: «Pagājušā nedēļā bija smaga nedēļa: uzrakstīju to visnepatīkamāko fragmentu no manas «Ped. psihol.»»

Pēc ilgstoša, grūta darba liels prieks ieraudzīt grāmatu jau iznākušu. 1925. gadā iznākusi «Psiholoģija vidusskolām un pašmācībai» sagādāja lielu prieku arī man, kad saņēmu dāvāto eksemplāru ar ierakstu: «Manam lielajam korektoram un mazajam, mīļajam Pusiņam par mīlēšanu un līdzdalību. Autors».

Vislabāk P. Birkerta psihologa spējas novērtējis J. Rainis.

Raiņa dienasgrāmatā lasām:

«27. februārī Birkerta referāts — par strādnieku psiholoģiju-kluba nodaļā, Olīvu ielā. Publika — ap 50 cilvēkiem. — Referāts ļoti skaidrs, viegli aptverams un izsmelošs. — Tādam vajag būt īstam strādnieku priekšlasījumam. Birkerts labi attīstījies pa šiem gadiem. — — — — Viņš brīnās, ka es tik labi psiholoģiju attēloju. Varot izmaniem darbiem psiholoģiju studēt. Priekšlasījumā daudz pantus citēja. Tas man liekas izskaidrojams ar to, ka es neesmu tik daudz mākslinieks, cik cilvēks, un attēloju tikai to, kas manī un ko es ārā redzu. Acis man labas. Man patīk, ka viņš jūtas liek galvenā lomā, jo prāts tikai visu attaisno, ko jūtās gribi, un ka viņš piešķir psiholoģijai lielu nozīmi arī partijas kustībās. Es gribu, ka psiholoģiju uzskata nevis kā greznumu vai daili dzīvē, bet kā atziņu, kuras veidi tikpat labi, pat labāki nekā prāta veidi: viņš grib aizrādīt, ka tādu psiholoģijas pareizību citur literatūrā neesot atradis. Un turklāt viņš nopietns un vienkāršs — tie nav glaimi no viņa puses.»

Un tikai 1980. gadā Māris Čaklais «Literatūras un Mākslas» 7. numurā atsaucas uz Birkerta pētījumiem par māksliniecisko daiļradi, teikdams: «Jaunrades noslēpumu apguves papildināšanai jebkuru jauniesācēju arī šodien droši var sūtīt pie Pētera Birkerta daiļrades psiholoģijas pētījumiem...»

Kopš 1923. gada mums pavērās jauns, kopīgs darba lauks: latviešu folkloras vākšana. Ierosinājums radās šādi. Mācot folkloru Rīgas pilsētas 4. vidusskolā, uzaicināju skolēnus uzrakstīt dzirdētos un noklausītos sakāmvārdus, parunas, mīklas, dažādus nostāstus par notikumiem, cilvēkiem, vietām, arī buramos vārdus, dažādus ticējumus, laika pareģojumus utt. Skolēni uzsāka folkloras vākšanas darbu ar lielu interesi. Liels prieks bija konstatēt, ka folkloras žanrā sevi pieteica anekdote, kas līdz tam laikam nebija populāra. Dažādu piedzīvojumu stāstījumos pavīdēja arī interesanti gadījumi par viena

otra uzvārda rašanos. Prieicīgs pārsteigums bija rudenī, kad bērni atgriezās skolā ar bagātīgu folkloras materiālu vākumu. Līdz 1924. gada beigām bija jau savāktas 70 383 folkloras vienības: sakāmvārdi — 57 123, mīklas — 5885, laika pareģojumi — 2765, buramais vārds — 2371, tautas anekdotes — 2030, dzīvnieku valodas — 209. Un te nu atklājās jauns darbalauks mums ar Pēteri Birkertu.

1923. gadā Pēteris pats sevišķi bija aizrāviens ar sakāmvārdiem un 8. aprīļa vēstulē (no Jaunbitēniem) rakstīja, ka viņš «no savas galviņas 3 dienu laikā ir izkrajījis» un uzrakstījis ap sešsimt sakāmvārdu. Viņš ierosināja arī mani: «Papurini vien savu galviņu, un no tās arī izbirs prāvs skaits sakāmvārdu. Antonam tādu pašu ultimātu iesniegšu.» Panākumi sakāmvārdu un parunu uzrakstīšanā no atmiņas tā sajūsmināja Pēteri, ka viņš nonāca vai azartā un 12. aprīļa vēstulē priecājās par jau uzrakstīto 1233. sakāmvārdu. 15. aprīļa vēstulē viņš prieicīgi un lepnī rakstīja: «...sasniedzū savu pirmo ideālu, pirmo etapu savu sakāmo vārdu krāšanā, t. i., uzrakstīju viens pats vairāk, kā citi visi kopā līdz šim sakrājuši. Mans tekošais numurs jau iet pāri par 1800.»

No 4. vidusskolas skolēnu savāktajiem sakāmvārdiem un parunām kā oriģināli tika atzīti 5229. 1927. gadā iznākušajā sakāmvārdu un parunu krājumā («Latviešu sakāmvārdi un parunas. Sakrājuši un sakopājuši P. Birkerts un M. Birkerte») pavisam uzņemti 3230, no kuriem lielu daļu veido 4. vidusskolas skolēnu vākums. Krājumā sakāmvārdu un parunu iesūtītāju vārdi nav minēti, tikai krājuma beigās ievietots neliels Latgales sakāmvārdu un parunu saraksts, norādot teicēju un iesūtītāju.

Sevišķu interesi radīja jaunais folkloras žanrs — anekdotes, kas pirmo reizi tika publicētas 1925. gadā («Latvju tautas anekdotes. Sakrājuši un sakopājuši P. Birkerts un M. Birkerte»).

Krājumā ievietotas trīssimt anekdošu, kuras iesnieguši Rīgas 4. vidusskolas audzēkņi, izņemot divdesmit trīs-

desmit anekdošu, kuras uzrakstījuši Rainis, Āronu Matīss, A. Ruiga un skolotāji J. Greste un Antons Birkerts.

Anekdošu vākšanas darbs veicās ļoti raiti, un mums ar Pēteri jau 1926. gadā izdevās sagatavot jaunu krājumu ar 1600 anekdotēm Valtera un Rapas apgādā. Prāvs skaits tur ievietoto anekdošu ir manu audzēkņu vākums. Izmantoju šo gadījumu, lai izteiktu prieku par izcili čaklajiem vacējiem. Te minama A. Auniņa, no kuras vākuma publicētas 142 anekdotes, vēlākā dzejniece Austra Skujiņa — no viņas devuma publicētas 88 anekdotes, Anna Galēja — 60, A. Vējiņa — 41, Emma (Rūta) Skujiņa — 34, V. Rezgale — 24. Arī talantīgā folkloriste Lidija Galeniece, kas var lepoties ar 949 tautā noklausītām melodijām, 4146 uzrakstītām tautasdziesmām, ko viņa nodevusi folkloras krātuvei, anekdošu krājumu papildinājusi ar 22 anekdotēm. Krājumā var atrast, kaut ne bieži, arī akadēmiķa A. Mālmeistersa vārdu un Almas Ābeles (tolaik — Cūnābele) vārdu.

Kaut gan mēs ar Pēteri Birkertu jau gājām šķirtus dzīves ceļus, mūsu kopējie pienākumi folkloras darbā turpinājās. Es turpināju vākt folkloras materiālus un nodevu tos Pēterim. 1926. gada 28. aprīļa vēstulē viņš rakstīja: «Tavu vēstuli no 20. IV 26. saņēmu. Sarakstu arī. Paldies! Vēl jau šādas tādas informācijas būs vajadzīgas, bet drusku vēlāk. Galīgo anekdošu skaitīšanu vēl neesmu izdarījis, bet pārrakstītais manuskripts ir stipri liels. Maija sākumā būs jāmēģina arī ar Valt. un Rapu noslēgt formāls līgums. Labi būtu, kad Tu, pirms es galīgi runāju ar V. un R., izzinātu, ko saka Skolotāju savienība par «Skolas folkloras» pārņemšanu savā apgādienā. Vai Tu esi runājusi, jeb vai tas būtu man jādara? Tad, lūdzu, paziņo! [...] Ja Tev vēl kādas anekdotes, tad atsūti! Vēl tās var pievienot šim krājumam.» Priekšlikums, ka Skolotāju savienība varētu uzņemties skolas folkloras sērijveida izdošanu, nerealizējās. 21. maija vēstulē Pēteris rakstīja: «Žēl, ka nedabūju nekādas ziņas «Skolas folklo-

ras» lietā. Beidzot biju spiests runāt ar Valtera un Rapas firmu, ar kuru arī vienojāties. Tuvākas ziņas citreiz. Formālais kontrakts tiks slēgts pēc svētkiem. [...] Anekdotu krājumu (25 drukas loksnes) dos drukāt gan tikai pēc 1. sept. š. g. Iznāks priekš ziemas svētkiem. Apm. tad pat jādod arī sak. vārdu un miklu krājumiņš. Kontrakts Tev būs, domāju, līdz jāparaksta. Bet par to vēlāku.» 17. jūnija vēstulē lasām: «Sūtītās anekdotes saņēmu. Labi. Ievietosim arī no tiem bērniem. Kad Tu varētu dabūt manuskriptā ieskatīties? Domāju, augusta beigās.» 23. decembra vēstulē: «Folkloras sūtījumu saņēmu. Paldies! Anekdotes sūtīt šimbrīžam nepūlies. Ja ir kādi sakāmvardi, tos gan var atsūtīt (t. i., tos par mācītāju).» Anekdošu krājumi Pēterim Birkertam arvien papildinājās un kļuva ļoti prāvi. Nobrieda doma par vairāku anekdošu sējumu izdošanu. Arī es turpināju nodot anekdošu materiālus, kas ienāca no jauna. 1929. gada 19. septembra vēstulē Pēteris rakstīja: «Esi tik laba un anekdotu materiālus priekš otrās grāmatas atsūti jau šodien tā plkst. 1²⁵ Palīdz. ielā! Otrās grāmatas saturs: I. Sievas, vīri. II. Saimnieks un kalps. Gans. Trešai grāmatai vākšana vēl var turpināties. Otrā grāmatu spiestuvē nodošu sestdien vai, vēlākais, pirmdien. Ja Tev būtu man kas līdz plkst. 3 šodien sakāms, tad, lūdzu, piezvani uz Latv. folkloras krātuvi...»

Liels ir Pētera Birkerta ieguldījums anekdošu apkopšanā un sistematizēšanā. Daudz jaunu atziņu varam atrast viņa teorētiskajā ievadā par folkloras žanriem.

Pētera Birkerta devums līdz šim nav vēl vispusīgi izvērtēts. Tas ir vistuvākās nākotnes uzdevums.

**KULTŪRAS UN DARBA SVĒTKI
BURŽUĀZISKAJĀ LATVIJĀ 1920.—1928. GADĀ**

Darba cilvēka tieksme pēc zināšanām un mākslas vienmēr bijusi liela, un to nav spējuši iznīcināt nekādi spaidi un represijas. Par to liecina arī notikumi kultūras un mākslas dzīvē buržuāziskajā Latvijā 1920.—1928. gadā.

Strādnieku stāvoklis Latvijā 1920. gadā ir ļoti smags. Lielie rūpniecības uzņēmumi izpostīti, pilsētās valda bezdarbs un trūkums. No 510 000 iedzīvotāju, kas 1913. gadā dzīvoja Rīgā, 1920. gadā palikuši tikai 174 125 — viena trešā daļa.

Komunistiskā partija pasludināta ārpus likuma un darbojas pagrīdē, tās aktivistiem piespriež nāves sodu vai arī uz ilgiem gadiem iesloga cietumā. Bieži vien apcietinātos komunistus izraida no Latvijas vai uz robežas nošauj. Tomēr arī šādos apstākļos, spītējot baltajam teroram, Latvijā tiek veikts nozīmīgs kultūras darbs.

1920. gada pavasarī Rīgā ierodas trīs ievērojami latviešu rakstnieki, kuriem izcila loma kultūras dzīves turpmākajā norisē. 10. aprīlī Rīgā, plašu tautas masu sagaidīts, no Šveices atgriežas Rainis. Dienu vēlāk Rīgā no Padomju Krievijas ierodas Andrejs Upīts, kas 1919. gadā vadīja Izglītības tautas komisariāta Mākslas nodaļu. Par tādu «noziegumu» tautiskie varasvīri nekavējoties iesloga rakstnieku Centrālcietumā, un no karatiesas viņu paglābj plašu sabiedrības slāņu un jo īpaši progresīvās inteligences protests. Pēc četrarpus cietumā pavadītajiem mēnešiem — 22. augustā A. Upīts izkļūst

brīvībā un 1921. gada sākumā no Skrīveriem ierodas Rīgā.

1920. gada marta beigās Rīgā nelegāli ierodas Padomju Latvijas sociālās nodrošināšanas komisārs 1919. gadā — rakstnieks Augusts Arājs-Bērce. Pēc viņa iniciatīvas 1920. gada septembrī tiek nodibināta legāla partijas izdevniecība «Daile un darbs», kuras valdes priekšsēdētājs un literārais redaktors ir Rainis, bet direktors rīkotājs — LKP biedrs Pauls Betlers, ko A. Arājs-Bērce ataicina no Maskavas. 1920. gada septembrī no ASV Rīgā atgriežas partijas darbinieks un literatūras kritiķis Vilis Dermanis, kas kļūst par partijas izdevniecības «Daile un darbs» politisko redaktoru. Viņš tiek ievēlēts arī buržuāziskās Latvijas Satversmes sapulcē.

Jau 1920. gada 4.—6. jūnijā Rīgā notiek pirmie Kultūras svētki, ko rīko Tautas augstskolas biedrība, kurā kopā ar citām organizācijām iesaistās arī Rīgas Arodbiedrību Centrālbirojs, kas darbojas Latvijas Komunistiskās partijas vadībā.

Kultūras svētku ievadījumā Rīgas Arodbiedrību Centrālbirojs organizē sarīkojumu Pauluči (Merķeļa) ielā, cirka telpās. Sarīkojumā runā rakstnieks Andrejs Kurcijs. Viņš saka: «Strādnieki tiecas pēc izglītības, kultūras. Pilsoniskie (buržuāziskie. — M. R.) zinātnieki nostājas mantīgo pusē... Caur Tautas augstskolu pie zinātnes, caur zinātni pie spēka un laimīgas nākotnes!»¹ Debatēs piedalās prof. Jānis Straubergs un Leons Paegle. Maksimālistiskos priekšnesumus sniedz Tautas augstskolas dramatiskā sekcija, ko vada Biruta Skujeniece.

4.—6. jūnijā sakarā ar Kultūras svētkiem notiek vairākas lekcijas. Tās lasa Rainis, L. Paegle, L. Laicens, A. Kurcijs un prof. A. Kirhenšteins.

1920. gada 6. jūnijā bija paredzēts gājiens no pilsētas centra uz svētku norises vietu — Saules dārzu, bet sliktā

¹ Sociāldemokrāts, 1920, 9. jūn.

laika dēļ tas nenotika. Sarīkojumā Saules dārzā piedalās T. Reitera koris, mākslinieki Rūdolfs Bērziņš, Paula Baltābola, Lilija Ērika.

Kultūras svētku sarīkojumā Arkādijas dārzā piedalās arī Rainis. Abos sarīkojumos ir 7000 klausītāju, bet lekcijas noklausās 5000 cilvēku. Plakātus Kultūras svētkiem zīmējuši mākslinieki N. Strunke, J. Kazaks un Ģ. Eliass.

Vēl plašāki strādnieku sarīkojumi notiek 1921. gadā. 1921. gada 30. aprīlī Rīgas Arodbiedrību Centrālbirojs sarīko 1. Maija svētkus cirkā, kur runā Rainis un V. Dermanis. Uzstājas mākslinieki R. Bērziņš un P. Baltābola. Sarīkojums kupli apmeklēts.

V. Dermaņa runas valdošajām aprindām liekas tik bīstamas, ka turpmāk viņam aizliedz uzstāties strādnieku sarīkojumos. 1921. gada 19. maijā lasām presē šādu paziņojumu: «... iekšlietu ministrs A. Bergs izdevis rīkojumu, pēc kura V. Dermanim aizliegts uzstāties ar publiskiem priekšlasījumiem un runām...»¹

1921. gada 3.—4. jūnijā Rīgā notiek otrie Kultūras svētki, kur izrāda Leona Paegles lugu «Gadsimtu sejas». Kultūras svētku ievadījumā Rīgas ielās notiek gājiens, kurā piedalās svētku dalībnieki un apmeklētāji. Savās atmiņās režisore Anna Lācis stāsta: «Pienāca izrādes diena. Nolēmām, ka dalībniekiem jāiziet cauri visai pilsētai. Brauca rati ar rekvizītiem. Tajos sēdēja daļa aktieru kostīmos un grimā — ēģiptieši, grieķi, monarhi, Mārtiņš Luters, dziedātāji un dejotāji. Aiz viņiem sekoja pārējie. Gājiena priekšgalā bija Rainis, Kurcijs, Laicens, Paegle, Dermanis un citi progresīvie darbinieki, rakstnieki.

Puļiem rīdzinieki stāvēja abpus ielai, viņus redzējām logos, balkonos, uz jumtiem. Neviļus nāca prātā Romanova dienas Pēterburgā. Taču šoreiz ne jau ziņkāre par mūsu svētkiem tos izdzina uz ielas, bet gan tieksme paust simpātijas vai naidu pret mums. Iedegās politiskas kais-

¹ Sociāldemokrāts, 1921, 19. maijā.

Pēteris Birkerts 1925. gadā

Manam mihvajam papinam par
peeminu. Korohmees 10 mājā 1917.

Eriks.

Eriks Adamsons

lības — vieni svieda sarkanās puķes un apsveica ar saucieniem: «Lai dzīvo Kultūras svētki!», «Brīvību darba-
ļaudīm!», «Atveriet cietumus!» — otri grieza zobus un
naidā meta uz mūsu gājienu akmeņus, olas, kartupeļus,
kliegtāji: «Nost ar komunistiem!» Tā mēs panācām
savu — jau pirms izrādes teatrālais karnevāls izvērtās
par iedvesmojošu manifestāciju pret valdību.»¹

Iespaidīgs bija arī svētku noslēgums. Anna Lācis atce-
ras: «Un visi uz skatuves dzied «Internacionāli». Policija
šo tekstu bija svītrojusi un aizliegusi dziedāt «Interna-
cionāli». Mēs mēģinājums arī nedziedājām. Bet cīņas
patoss, ar ko bija piesātināta visa izrāde, pārņēma skatī-
tājus. Strādnieki ciešā lokā ielēca skatuvi un sāka dziedāt
proletariāta himnu. Pēc «Internacionāles» skatītāji
neizklīda. Džiļi satraukti, viņi uzsāka «Ar kaujas saucie-
niem uz lūpām» — dziesmu, kuru policija un buržuāzija
neieredzēja vairāk par visu. Mēs, izrādes dalībnieki, bijām
ne mazāk satraukti un, nebaidoties aizlieguma, pievieno-
jāmies dziesmai. Pēc uzveduma aizgājām kopīgi dzert
kafiju. Mēs dedzīgi apspriedām tāda teātra iespējas, kas
dziļāk iedarbotos uz skatītāju. Rainis aizrautīgi stāstīja
par antīko teātri Grieķijā, par grandioziem amfiteātriem,
par to, ka Dionīsa teātris Atēnās uzņēmot 30 000 skatī-
tāju, bet teātris Megapolisā — 44 000. Leons Paegle
runāja par masu izrāžu tehniskām ierīcēm un aktieru
audzināšanu, par monumentālām izrādēm. Bez Raiņa un
Paegles dzīvajās pārrunās vēl piedalījās Andrejs Kurcijs
un Linards Laicēns. Tajā pašā naktī apcietināja Leonu
Paegli, mani un citus biedrus.»²

Andrejs Kurcijs dod šādu otro Kultūras svētku vērtē-
jumu: «Kultūras svētkos ir dots teicams ierosinājums
jauniem ceļiem mūsu teātra mākslā, mēģinājums ar masu
līdzdalību teatrāliskā sintēzē. Leona Paegles luga «Gad-

¹ Lācis A. Vajātais teātris. — Karogs, 1960, № 2, 122.—123. lpp.

² Lācis A. Dramaturģija un teātris. R., 1962, 13.—14. lpp.

simtu sejas» ir tikai kanva, uz kuras šis mēģinājums Tautas augstskolas Mākslas klases vadītājas A. Lācis režijā zināmā mērā veikts. Mēs ceram uz latviešu strādnieku teātra nodibināšanu. Jauns teātris ir nepieciešamība.»¹

Nemot vērā L. Paegles lugas «Gadsimtu sejas» lielos panākumus, tiek nolemts atkārtot šīs lugas izrādi Siguldā. Bet meņševiki nobīstas un cenšas izrādi izjaukt. Tajā pašā dienā un stundā Siguldā tiek sarīkoti «tautas svētki» ar dejām, kas, protams, ietekmē apmeklētāju skaitu, tomēr izrāde notiek.

Tulīt pēc otrajiem Kultūras svētkiem — 1921. gada 8. jūnijā Centrālcietumā lauku kara tiesa piespriež nāves sodu Latvijas Komunistiskās partijas aktīvistiem, to skaitā arī LK(b)P CK sekretāram rakstniekam A. Arājam-Bērcem. Naktī uz 11. jūniju nāves sods apcietinātajiem komunistiem tiek izpildīts. Šī slepkavība izraisa sašutumu visā progresīvajā sabiedrībā, arī tālu aiz Latvijas robežām. Šis traģiskais notikums ietekmē visu Latvijas kultūras dzīvi un jo sevišķi legālās partijas izdevniecības «Daile un darbs» darbību.

Režisore Anna Lācis savās atmiņās stāsta, kā uz šo notikumu reaģējuši Tautas augstskolas Dramatiskās studijas dalībnieki: «Spilgtā atmiņā man palikusi viena improvizācija — «Centrālcietumā». Politisko ieslodzīto kamera. Arestēto sarunas. Pienesumi. Maizē noslēpta zīmīte — tajā ziņas par nelegālo darbu ārpus cietuma, brīdinājums par provokatoru. Ieslodzītie nepagūst zīmīti izlasīt, jo kamerā iebrūk cietuma priekšnieks ar sargiem. Viņam rokās saraksts. Izsauc pēc uzvārdiem. Izsauktos piegrūž pie sienas, tos aplenc apsardze un aizved. Palikušiem skaidrs, ka biedrus ved uz nošaušanu. Mokošas gaidas. Tad atskan šāvieni — viens, otrs, trešais...

Auditorija skatījās šo improvizāciju ar skumjām un

---

¹ Sociāldemokrāts, 1921, 17. jūn.

naidu, jo redzēja tajā skaudro dienu atspulgu: deviņi vadoši partijas darbinieki nesen bija nomocīti ieslodzījumā.»¹

Bet trešos Kultūras svētkus ievada vēl rupjāka un neģēlīgāka valdošo aprindu provokācija.

1922. gada 1. Maijā kreiso arodbiedrību sarīkojumā vēl piedalās populārais strādnieku kultūras frontes darbinieks Vilis Dermanis, taču dažas dienas vēlāk viņu it kā par viltotas naudas izplatīšanu arestē un ievieto Centrālcietumā, kaut gan viltoto naudu V. Dermaņa seifā bija ielikuši Politiskās pārvaldes aģenti sava priekšnieka uzdevumā. Valdošās aprindas sakarā ar šo provokāciju sacēl milzīgu troksni. Laikraksti ziņo:

«Karastāvoklis pierobežas joslā pagarināts uz 6 mēnešiem.»²

«10. V izdarītas kratīšanas un atrasta viltota nauda. V. Dermanis izdots tiesai.»³

Lēmumu par V. Dermaņa izdošanu tiesai Satversmes sapulce pieņem vienbalsīgi. Par atstādināšanu no sēdēm balso 91 deputāts, pret 38, atturas 1.

«Saeimas prezidents uzaicina Dermani atstāt zāli. Pie zāles durvīm Dermani sagaida policija.»⁴

Tā Latvijas buržuāziskie valdītāji izrēķinās ar vienu no populārākajiem strādnieku kustības darbiniekiem.

Tautas augstskolas rīkote trešie Kultūras svētki notiek 1922. gada 4. jūnijā Rīgā, Ķeizardārzā (Dziesmu svētku parkā). Programmā kora dziesmas, plastiski uzvedumi, deklamācijas.

Ceturtie Kultūras svētki notiek 1923. gada 3.—4. jūnijā Saules dārzā ar vēl plašāku programmu nekā iepriekšējā gadā.

¹ Lācis A. «Vajātais teātris» buržuāziskajā Latvijā. — Māksla, 1967, № 2, 34. lpp.

² Sociāldemokrāts, 1922, 4. maijā.

³ Turpat, 11. maijā.

⁴ Turpat, 12. maijā.

3. jūnijā tiek atklāta gleznu izstāde, kurā piedalās 13 gleznotāji ar 79 darbiem. Savus darbus izstādījuši A. Beļcova, A. Cīrulis, L. Liberts, R. Suta, L. Svemps u. c. 4. jūnijā paredzēta L. Laicena lugas «Mītiņš ballē» izrāde brīvā dabā, bet sakarā ar lietaino laiku tā nevar notikt, tāpēc tiek nolemts pārcelt šīs lugas izrādi uz 10. jūniju.

Par šo izrādi recenzents Str. raksta: «Kultūras svētku atkārtojums Zooloģiskā dārzā 10. VI noritēja izdevīgākos apstākļos. Skaista, saulaina diena. Ļaudis pēc pusdienas saradušies lielā skaitā un ar lielu interesi noklausījās labi sagatavotās kora dziesmas un Linarda Laicena laikmetisko pasaku spēli «Mītiņš ballē». Skatuve ierīkota uz kalna brīvā dabā. Tautas augstskolas Dramatiskās studijas audzēkņi un pieaicinātie statisti-strādnieki un darba jaunatne prata pienācīgi izvest pasaku spēli.»¹

Piektie Kultūras svētki notiek 1924. gada 1. jūnijā Saules dārzā. Tiek izrādīta populārā autoru kolektīva Dze-Ku-Lai (K. Dzelzs, A. Kurcijs, L. Laicens) luga «Karaliskais tepiķis» — asa satīra par buržuāzisko parlamentu režisora V. Segliņa iestudējumā. Novērtējot šo izrādi, žurnāls «Vienība» atzīmē:

«Kultūras svētku centrs arvien bijis inscenējums brīvā dabā. Šie ir pirmie mēģinājumi Latvijā atrisināt stilizēta kolektīvteātra problēmu ārpus slēgtām telpām. Par nožēlošanu, mūsu prese un teatrāļi neredzēja vai negribēja redzēt Leona Paegles «Gadsimtu sejas» un Linarda Laicena «Mītiņš ballē» inscenējumus divos iepriekšējos Kultūras svētkos, bet kā pirmo brīvās dabas teātra mēģinājumu atzīmēja Zeltmata «Mūsu senči» inscenējumu Ķīšezera malā, kas notika vēlāk un kurā bija pavisam maz jaunu meklējumu un sasniegumu. Arī šogad par Dze-Ku-Lai «Karaliskā tepiķa» izrādi, kurā ar lielu interesi noskatījās tūkstošiem ļaužu, oficiālie teātra kritiķi gandrīz

¹ Sociāldemokrāts, 1923, 12. jūn.

nemaz neinteresējās, bet pārējie «kritiķi» sprieda tikai par to, cik lielā mērā luga ir plīķis vienai vai otrai partijai. Protams, masu izrādes centrā ir izteikta ideja, un tā «Karaliskā tepiķi» ir skaidra: satīra par politisko spekulantu, resp., līderu liekulību, savtību, tautas muļķošanu un pašu muļķību. Bet ne mazāk skaidra ir forma, kādā šī ideja izteikta un kurai dabīgi jāizaug no idejas. Šos teatrālas formas meklējumus un jauninājumus «Karaliskā tepiķa» autori sevišķi pastrīpojuši.»¹

Kultūras svētkos ir arī gleznu izstāde, kurā piedalās 15 autori. Izstādītas arī Jāņa Liepiņa «Karaliskā tepiķa» kostīmu skices un zīmējumi pasakai «Laimes putns». Jānis Liepiņš vada piekto Kultūras svētku dekoratīvo noformējumu.

Kultūras svētki ar kreisās kultūras frontes darbinieku aktīvu piedalīšanos Rīgā notiek arī 1925. un 1926. gadā. Bet jau 1926. gadā meņševiku līderi neatļauj sporta biedrības «Energija» biedriem, kas darbojas Latvijas Komunistiskās Jaunatnes Savienības ietekmē un vadībā, piedalīties Kultūras svētku sporta priekšnesumos. Sākot ar 1927. gadu, Kultūras svētkus meņševiki organizē vieni paši. Tie zaudē plašu tautas masu atbalstu.

Turpmāk kreisās kultūras frontes darbinieki visus spēkus veltī Darba svētku organizēšanai, un tie izvēršas par plašiem pasākumiem, kuros piedalās desmitiem tūkstošu Rīgas strādnieku.

Pirmie Darba svētki notiek 1924. gada 20. jūlijā Saules dārzā Ķīšezera krastā. Apmeklētāju skaits — pāri par 4000. Svētkos izrāda L. Laicena lugu «Alfa un Auto» V. Segliņa režijā. Runājot par aktieriem, recenzents P. (iespējams, ka L. Paegle) žurnālā «Vienība» atzīmē Eduardu Priedi un Auto lomas tēlotāju. Eduards Priede un Rūķītis (īstajā vārdā Jāzeps Zubens, vēlāk Lietuvas PSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks) Arlekīna kostī-

¹ Vienība, 1924, № 2, 13. un 14. lpp.

mos norunā L. Laicena dzejoli «Šibers un liders» un gūst lielus panākumus. Svētku dekoratīvo noformējumu veic mākslinieks Jānis Liepiņš.

Žurnālā «Vienība» (1924, № 4) recenzents P. dod pirmajiem Darba svētkiem šādu vērtējumu: «Izrikojuma centrā bija Linarda Laicena 3 cēlienu spēle «Alfa un Auto». Tā ir konstruktīvs inscenējums, kur 3 īsās, stilizētās ainās ietērpta kapitālistiskās pasaules kvintesence...

Režisoram V. Segliņam bija grūts uzdevums atrast īsto stilu un ietilpināt viņā ne vien Tautas augstskolas Dramatiskās studijas spējīgākos audzēkņus, bet arī neapmācīto strādnieku masu. Viņš šo uzdevumu veica pietiekoši. [...] Pie tam Segliņš viens no tiem retajiem režisoriem, kura darbā skatījās tik liela auditorija.»

Pirmo Darba svētku panākumi spārno visu kolektīvu. Jau pēc nedēļas — 1924. gada 27. jūlijā turpat Saules dārzā tiek noorganizēts otrs plašs sarikojums, kurā izrāda L. Paegles lugu «Iela». Ienākumi tiek ieskaitīti dramatisko studiju un J. Reinholda vadītā Tautas augstskolas kora vajadzībām. Uz šo sarikojumu ierodas 1500 apmeklētāju.

Linards Laicens žurnālā «Vienība» ievietojis atsauksmi par šo sarikojumu: «Programmas centrā bija Leona Paegles «laika prelūde 4 ainās» — «Iela». Šis ir Paegles labākais skatuves darbs... Lugā liela stingrība... Sī bij otrā reize, kad «Ielu» Rīgā izrādīja, kamēr arī citur viņa jau piedzīvojusi izrādes.

V. Segliņš lugu inscenējis bij pilnīgi reālistiskos toņos, kas pretrunā ar lugas teksta uzbūvi, bet saskanīgi ar priekšrakstiem un autora nodomiem. Apmeklētāju bij ap pusotra tūkstoša. Laiks priecīgs.» (1924, № 5.)

1924. gadā Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja kluba dramatiskās sekcijas darbs vēršas plašumā.

Žurnālā «Vienība» atrodam šādu informāciju: «Ar 1924. gadu darbība gāja plašumā. Klubs algoja plastikas pasniedzēju (Felicitu Ertneri. — M. R.). Darbības nostā-

dīšanai tika pieaicināts strādniekiem pazīstamais mākslinieks Gustavs Žibalts. Viņa ierašanās deva lielas pārmaiņas. Ar to ievadīja L. Paegles [lugas] «Par un pret» sagatavošanu. Šis darbs 2 nedēļu laikā tika veikts. Tad kā pastāvīgs režisors tika uzaicināts V. Segliņš, kas turpināja sāktos darbus arī pie «Par un pret». Šis darbs paveikts kā viens no pirmajiem labākajiem — ar 3 izrādēm centrā un 2 — nomalēs.» (1924, № 7.)

Redzot Darba svētku lielos panākumus, jau 1925. gadā valdošās aprindas pieliek visus spēkus, lai tos izjauktu.

1925. gada jūlijā dažas dienas pirms otrajiem Darba svētkiem, kas paredzēti 12. jūlijā, Rīgā notiek plaši aresti. Tieši dienu pirms svētkiem tiek arestēts arī Darba svētku oficiālais vadītājs Rēvalds. Kad apmeklētāji ierodas svētku vietā, vārti ir slēgti un pie tiem dežurē policisti, kas nelaiž nevienu apmeklētāju iekšā. Apmeklētāju sašutums spilgti attēlots žurnālā «Arodnieciskā Vienība»:

«Kad noskaidrojām galīgi, kad nekur nekādi nav iespējams dabūt augstākos policijas ierēdņus, kas varētu apstiprināt citu izrikojuma vadītāju, tad cits nekas neatlikās kā visu, kas dārzā bij uzcelts un ierīkots, noplēst un atstāt neziņā. Ļaudis tomēr negāja projām un sāka kurnēt un izsacīt sarūgtinājumu pret valdību... Sanākuši bij ap 10 000 cilvēku, un visi šie tūkstoši redzēja un saprata, kas ir noticis...»

Tik rūgtuma pilnus vārdus, kādi šinīs tūkstošos bija dzirdami, mēs nevienā mūsu izdevumā nevaram drukāt.» (1925, № 5.)

1925. gada 9. augustā tiek aizliegti arī paredzētie Jauņatnes svētki.

Tomēr strādnieku organizāciju vadītāji nenobīstas no spaidiem un represijām un iesniedz Rīgas prefektūrai jaunu pieteikumu par Darba svētkiem. Šoreiz — 1925. gada 2. augustā — Darba svētki Saules dārzā arī notiek.

Otrajos Darba svētkos tiek izrādīti mums jau pazīstamā autoru kolektīva Dze-Ku-Lai luga «Pozitīvie tipi».

Lugu inscenējis režisors V. Segliņš. Luga «Pozitīvie tipi», tāpat kā «Karaliskais tepikis», ir asa satira par buržuāzisko demokrātiju un tās vadītājiem, un skatītāji to vērtē atzinīgi.

Trešie Darba svētki notiek 1926. gada jūlijā. Svētku centrā — L. Laicena luga «Kompromiss», kas veltīta ļoti svarīgam notikumam — vispārējam Anglijas ogļraču streikam, kurš toreiz saviļņoja visu pasauli un jo sevišķi satrauca Anglijas valdošās aprindas. Arī Rīgas strādnieki atbalstīja streikojošos Anglijas ogļračus un atteicās iekraut tālāk sūtīšanai uz Angliju Rīgas ostā pienākušās ogles no Polijas. Šo svarīgo notikumu ietekmē L. Laicens divu mēnešu laikā uzrakstīja lugu «Kompromiss», un mēneša laikā to iestudēja RABCB dramatiskā sekcija režisora Eduarda Priedes vadībā.

Pēc režisores Annas Lācis aizbraukšanas uz Padomju Savienību 1926. gadā viņas vietā stājās Eduards Priede. Pirms L. Laicena lugas «Kompromiss» viņš jau patstāvīgi bija iestudējis L. Paegles pretkara šarādi, ko ar labiem panākumiem 1926. gada jūnijā izrādīja Kultūras svētkos.

Presē E. Priedes režisora darbs vērtēts atzinīgi: «E. Priede kā pašā darbā veidojies režisors parādījis lielus sava darba panākumus, un skatītāji to sapratuši.»¹

Šī ir vienīgā lugas «Kompromiss» izrāde, jo tūlīt pēc Darba svētkiem «par draudzīgas valsts galvas apvainošanu» šo lugu aizliedz izrādīt.

Jāpiezīmē, ka arī trešie Darba svētki 1926. gadā notiek terora un vajāšanas apstākļos. Isi pirms Darba svētkiem 1926. gada jūnijā valdība slēdz Latvijas jaunatnes sporta biedrību «Energija» ar visām tās nodaļām Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī u. c. Tiek apcietināti vairāki desmiti LK(b)P un komjaunatnes biedri, to skaitā arī RABCB dra-

---

¹ Strādnieku Vienība, 1926, № 1.

matiskās sekcijas dalībnieki, bet svētku noskaņu tas nespēj izjaukt, apcietināto vietā stājas jauni biedri.

1927. gada 10. jūlijā notiek ceturtie Darba svētki. Ievadrunā Oto Grīnbergs norāda uz Eiropas buržuāzijas gatavošanos karam pret Padomju Savienību un aicina aizstāvēt pirmo strādnieku un zemnieku valsti — Padomju Savienību.

Pēc ievadvārdiem seko L. Laicena lugas «Kīnas dziļumi» izrāde, ko sagatavojusi RABCB dramatiskā sekcija. Lugas režisors ir Eduards Priede, dekorators un kostīmu skiču autors — mākslinieks Ernests Kālis. Soreiz svētku apmeklētāju skaits jau sasniedz 8000 cilvēku.

Daudz apmeklētāju ir arī no citām pilsētām un laukiem.

Ieeja Saules dārzā atvērta desmitos no rīta, sākums — divos. Ap trijiem dārzs jau tā pārpildīts, ka grūti atrast brīvu vietu. Sagatavotas arī izstādes. Pirmā no tām veltīta darba dzīvei. Paskaidrojumus sniedz Fricis Galenieks. Otra izstāde veltīta dramatiskās sekcijas darbībai. Te redzami uzņēmumi no izrādēm, sekcijas dalībnieku izgatavotie rekvizīti.

Jāatzīmē, ka visos Darba svētkos legālā partijas izdevniecība «Daile un darbs» noorganizē grāmatu standus, kas gūst lielu apmeklētāju atsaucību.

«Grāmatas izziņoja pāris asis augsts uzrakstu stabs. Strādniecība pie visas nabadzības nopirka svētku dienā par apmēram 10 000 rubļu grāmatu!»¹

Darba svētkos 1927. gadā pirmo reizi piedalās RABCB koris diriģenta Zundmaņa vadībā.

Drīz vien pēc Darba svētkiem — 1927. gada augustā tiek noorganizēti un sekmīgi noris Darba jaunatnes svētki. Svētkos piedalās ap 3000 apmeklētāju. Tā ir svētku, bet reizē arī asas politiskas cīņas diena, jo tieši jaunatnes svētku laikā visos Latvijas cietumos notiek

---

¹ Cīņas Vienība, 1927, № 8.

politisko ieslodzīto bada streiks; viņu vidū ir arī daudzi jaunieši.

Tieši plašā sabiedrības atbalsta rezultātā izdodas panākt, ka «progresīvo» soda izciešanas režīmu, kas ievērojami pasliktina politisko ieslodzīto jau tā smago stāvokli, uz laiku atceļ.

Darba jaunatnes svētkos par buržuāzisko un strādniecības jaunatni referē Andrejs Kurcijs.

«Kādi centieni šķirai,» saka rakstnieks, «tādi ideāli arī viņas jaunatnei. Pasaulē ir tikai viena kultūra, dzīvā, kas vada strādnieku šķiru uz priekšu.

Darba jaunatnei tādēļ jāzina, ka mums reiz bija vienošanās strādniecība un tagad vairs nav. Viņai jāapvieno strādniecība Latvijā un visā pasaulē.»¹

Svētkos noorganizēta arī bērnu zīmējumu izstāde. 1927. gadā Darba svētki notiek arī Ventpilī, bet Liepājā — Kultūras svētki.

Tad pienāk brāzmainais 1928. gads. Arī šoreiz notiek rosīga gatavošanās piektajiem Darba svētkiem. Par to rakstu krājumā «Arodkustības vienība» lasām:

«Svētku sagatavošanas darbi bij tik enerģiski, tik dzīvi kā nevienu gadu. Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja telpas jau nedēļām pārpildītas ar svētku darba darītājiem. Iet un nāk uz mēģinājumiem dramatiķi, koristi, fizikultūrnieki, muzikālā sekcija, pionieri. Strādā svētku komisijas, apspriežas, plāno, kārtro darbus un nozīmē darītājus. Darba daudz, un darītāju netrūkst, jo visi zina — V Darba svētkos mēs demonstrēsim savus kultūras darba sasniegumus, parādīsim, par ko un kā cīnāmies; kad tikai labs laiks, par apmeklētājiem nešaubāmies.»

Un laiks tiešām ir jauks, kaut gan visu iepriekšējo nedēļu lijis. 1928. gada Darba svētki apmeklētāju ziņā sasniedz kulmināciju — to ir 10 000.

---

¹ Cīņas Vienība, 1927, № 10.

Ievadvārdus saka rakstnieks Linards Laicens:

«Ar katru gadu mēs augam vairāk un vairāk. Viss līdz šim darītais ir bijis grūts cīņas darbs, un mūsu kultūra — cīņas kultūra.

Mums šogad ir daudz kā vairāk nekā agrākajos gados, mums ir jauni rakstītāji, runātāji un citi darbinieki. Vajadzība ir izauklējusi viņus no strādniecības vidus. Šogad mēs esam jau visas Latvijas kultūrdzīves centrs. Mūs sveicina mūsu cīņas biedri no visām Latvijas malām, no strādnieku organizācijām. No cietuma mums sveicienus sūta mūsu ieslodzītie biedri.» (Rakstu krājumā «Arodkustības vienība».)

Svētku centrā L. Laicena luga «Karš», kas skar notikumus, kuri visiem tuvi un saprotami.

Jau pašā lugas sākumā, kad atskan frāze «kāds brīnišķīgs laiciņš ir šodien», skatītāju masu pāršalc prieks no gandarījums: izrādās, pat vecais dievs ir komunistu pusē, jo vislietainākajā vasarā tieši viņiem atsūtījis saulainu svētdienu. Svētkos izrāda arī otru nelielu ludziņu — «1925. gads Lietuvā». Tā stāsta par fašistisko apvērsumu Lietuvā, bet šis jautājums aktuāls arī Latvijā: jau 1927. gadā reakcionārie virsnieki gatavoja apvērsumu. Šo ludziņu iestudējis aģitkolektīvs «Mēs esam pret», kas 1928.—1929. gadā izveidojās par «Zilo blūzi» un uzstājās daudzos strādnieku sarīkojumos.

Pirmo reizi savus uzņēmumus svētkos izstādījusi RABCB fotosekcija.

Svētkos ar savu uzvedumu piedalās arī pionieri. Žurnāls «Vienība» par šo uzvedumu raksta:

«Droši nes sarkano karogu, sikām balstiņām dzied savu bērnu Internacionāli, un mēs, desmit tūkstoši, aplaudējam viņu soļu takti.»

Saules dārza noformējumu arī šoreiz veicis mākslinieks Jānis Liepiņš.

Žurnāls «Kreisā Fronte» (№ 5) atzīmē: «Jānis Liepiņš jau piekto gadu izstrādā Darba svētku dekorējuma projektus. Dekorējumus dzīvē izved strādnieki krāsotāji un jaunieši, kuriem sagādā prieku kolektīvais darbs sa-
viem svētkiem.»

1928. gadā Darba svētki notiek arī Valmierā, Jelgavā, Smiltēnē, Kuldīgā, Ventspilī un Tukumā. Valmierā 1928. gada 26. augustā svētku apmeklētāji ar aplausiem saņem tikko no apcietinājuma atbrīvoto L. Laicenu. Rakstnieks svētkos Valmierā praviētiski saka: «Mūsu organizācijas slēdz. Mūs vajā. Mūsu spēki aug. Tie aug aktīvā cīņā.» (Rakstu krājuma «Jaunā gvarde» septembra numurā.)

Darba svētki rod atbalsi plašās strādnieku masās, tāpēc valdošās aprindas nolemj dot triecienu Latvijas revolucionārajai kustībai. Tieši divas nedēļas pēc piektajiem Darba svētkiem — 1928. gada 22. jūlijā tiek slēgtas visas Rīgas Arodbiedrību Centrālbirojā ietilpstošās organizācijas. Tāpēc mēnesi vēlāk, kad šo valdības varas aktu formāli apstiprina tiesu iestādes, strādnieki visās Latvijas lielākajās pilsētās — Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Ventspilī — iziet protesta demonstrācijās. Tādējādi piektie Darba svētki ir arī pēdējie Darba svētki buržuāziskajā Latvijā, kaut arī vēlākajos gados bija vairāki mēģinājumi šos svētkus noorganizēt.

Mēģinājumu noorganizēt Darba svētkus 1929. gadā publicists un režisors Augusts Mende (F. Demens) attēlo šādi:

«Ap plkst. 11 (sarīkojuma vietā. — M. R.) ieradās policija jāšus un kājām. Spiegi automobiļos. Ar revolveriem un pipkām pret strādnieku kultūru. Izdzina no dārza laukā. 8 policisti nostājās pie vārtiem. Bet apmeklētāji pa trim ceļiem turpināja nākt uz Jauno muižu — tik bieži kā gājienā. Salasījās pāri par 5000. Policisti jādeleja, klīdināja, pierakstīja pases. Ļaudis izklīda pa apkārtējiem mežiem. Policija jādeleja pa Biķernieku mežu. Vesels

gads terora pret kreiso kultūru nebij spējis masu simpātijas atraut.»¹

Enerģiska gatavošanās Darba svētkiem notiek arī 1930. gadā, bet atkal — kategorisks policijas aizliegums.

Paredzēdams šādu iznākumu, L. Laicens raksta žurnālā «Kreisā Fronte»: «Mēs nezinām, vai mūsu dramsekcijnieki, zilblūznieki, koris, orķestri, plakātisti, fotogrāfi, pionieri, grāmatnieki varēs 24. augustā izkliegt jel vienu saucienu, izdarīt jel vienu žestu, izteikt jel vienu skaņu, tomēr mēs zinām: septītos Darba svētkus kā strādnieku masu kultūras dienu nav iespējams iznīcināt no revolucionārās apziņas... Darba svētku spēks nav salauzts.»²

Turpmāko notikumu gaita šo rakstnieka apgalvojumu visā pilnībā apstiprinājusi: Darba svētkus aizliedza, bet Latvijas strādnieku šķira un tās kultūra uzvarēja.

---

¹ Kreisā Fronte, 1929, № 5, 25. lpp.

² Turpat, 1930, № 4, 40. lpp.

ANDREJA KURCIJA LITERATŪRKRITISKĀS
UN PUBLICISTISKĀS DARBĪBAS
PIRMAIS POSMS

1917., 1918., 1919. gads Andrejam Kurcijam ir meklējumu un vērtību pārvērtēšanas krustceles. Jaunais literāts un sabiedriskais darbinieks ne vienmēr spēj pareizi orientēties sarežģītās politiskās situācijās.

Petrogradā — pašā revolūcijas centrā un šūpulī — rakstnieks sagaida Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju. Viņš pats savām acīm dabū pieredzēt izšķirošus notikumus. Andrejs Kurcijs — 1905. gada revolucionārs, LSDSP biedrs, pēdējā laikā gan zaudējis saites ar nelegālo revolucionāro kustību — tomēr priecājas par cara gāšanu Februāra revolūcijā un ar visu sirdi pieņem Oktobra revolūciju. «Sociālisma uzvara! Šo gaišo dienu es biju gaidījis visu savu mūžu,» raksta dzejnieks mūža novakarā savās autobiogrāfiskajās piezīmēs.¹

Tomēr pirmais padomju varas laiks dzejniekam liekas citāds, nekā viņš bija sapņojis. Bargā, skaudrā īstenība nesaskan ar dzejnieka iztēlē iedomāto un cerēto brīvības un taisnības spožo triumfu. Andrejam Kurcijam nav īsti skaidri arī vairāki teorētiski jautājumi, un tas izraisa zināmas svārstības un pretrunas viņa darbībā. Pirmkārt, viņš par noteicošo faktoru uzskata nacionālo jautājumu. Otrkārt, viņš neizprot Kurzemes aneksijas jautājumu. Viņš neizprot tās grūtības, sarežģīto stāvokli, kādā top jaunā Padomju valsts. Viņš nevar pieņemt tēzi, ka vis-svarīgākais ir saglabāt padomju varu, padomju iekārtu

¹ *Kurcijs A.* Mana laika grāmata (rokraksts no A. Kurcija arhīva), 82. lpp.

par katru cenu, lai arī ļoti dārgu. Baltijas zemju teritoriju atdošanu Vācijai viņš uzskata par pārāk lielu upuri. Nespēja orientēties sarežģītā vēsturiskā situācijā un maldīgie teorētiskie uzskati liek Kurcijam spert aplamus soļus. Būdams padomju varas piekritējs, Andrejs Kurcijs tomēr 1918. gadā kļūst par priekšsēdētāju F. Cielēna dibinātajai Latvijas Pašnolemšanās savienībai, kas tika organizēta, lai pretotos Brestas miera līgumam.

A. Kurcijs bija nonācis līdzīgā situācijā kā Tautas dzejnieks Rainis. Arī Rainis ļoti smagi pārdzīvoja Kurzemes okupāciju, un šie pārdzīvojumi izlauzās kā dažos viņa rakstos, tā arī daiļdarbos.¹

Kad 1919. gada sākumā Latvijā nodibinās padomju vara, A. Kurcijs ir pilnīgi tās pusē.

1919. gada pavasarī A. Kurcijs strādā Padomju Latvijas Veselības komisariātā par Skolu higiēnas nodaļas vadītāju, kā arī par Rīgas Kara nodaļas sarkanarmiešu mobilizācijas komisijas locekli.² A. Kurcijs aktīvi iesaistās Komunistiskās partijas orgāna «Cīņa» redakcijas darbā. Te viņam uzticēts teātra izrāžu apskats, kā arī regulāra informācija par priekšlasījumiem un citiem pasākumiem dažādās biedrībās. So pienākumu Kurcijs pilda apzinīgi un ar prieku. Gandrīz ikvienā «Cīņas» numurā 1919. gada sākumā atrodama kaut vai neliela informācija par izrādēm Rīgas teātros vai par biedrību darbu.

Dažos līdzšinējos pētījumos par Andreja Kurcija darbību šajā periodā ieviesušās neprecizitātes. B. Tabūna apcerējumā «Latviešu literatūras vēsture» 5. sējumā rakstīts: «1919. gadā Kurcijs ir boļševistiskās avīzes «Proletariāta Cīņa» redkolēģijas loceklis.» (584. lpp.) Līdzīgas ziņas atrodamas arī I. Bērsona grāmatās «Latviešu padomju rakstnieki» (1963) un «Padomju Latvijas rakstnieki» (1976).

¹ Sk. Samsons V. Raiņa mantinieki. — Cīņa, 1978, 3. sept.

² Centrālais Valsts Vēstures arhīvs, 578. fonds, 1. apr., 19. lieta, 870. lapa; 20. lieta, 20. lapa.

1919. gadā avīze ar šādu nosaukumu neiznāk. Boļševistiskā avīze «Proletariāta Cīņa» iznāk Petrogradā 1917. un 1918. gadā. Šī laikraksta redkolēģijas loceklis bija A. Kurcijs. 1919. gadā A. Kurcijs darbojas LSD CK centrālorgānā «Cīņa».

1919. gada «Cīņā» A. Kurcijs publicējis virkni rakstu par literatūras un teātra jautājumiem. Šajās publikācijās aizsāktas vairākas A. Kurcijam tuvas un nozīmīgas tēmas, izvirzītas problēmas, kuras viņš risinājis savā turpmākajā praksē. Galvenās no tām — par proletārisko un buržuāzisko mākslu, par reālismu un tā attīstības perspektīvām, par Raini un par nacionālo jautājumu.

Šajos rakstos dažviet jaušams autora kategoriskums, zināms jaunības maksimālisms. Tas mēdz izpausties kā pārlietu asa kritika, piemēram, par Leona Paegles lugu «Augšāmcelšanās», ar ko 1919. gada 23. februārī atklāj Padomju Latvijas Strādnieku teātri. Viņš atzinīgi novērtē L. Paegles lugas dziļās idejas, sabiedrisko nozīmīgumu un aktualitāti, taču atzīst, ka mākslinieciski luga nav izstrādāta, dramatiskās darbības tajā trūkst. «Revolucionāram māksliniekam vajag revolūciju tēlot, bet ne stāstīt un vēstīt par to auksti, neizjusti un garlaicīgi. Bez dzīvā cilvēka un viņa attēla nav dramatisma, un L. Paegles varoņi ir revolucionāri liberālām frāzēm piebāzti lelli.»¹

Zināmu shematismu sabiedrības progresīvo un reakcionāro slāņu tēlojumā A. Kurcijs pārmet arī A. Upītim, vērtējot viņa dramatisko darbu «Viens un daudzie» un «Balss un atbalss» iestudējumu Padomju Latvijas Strādnieku teātrī 1919. gadā. Pēc recenzenta domām, A. Upītim šajos darbos ne vienmēr izdevies savas ieceres iemiesot mākslinieciskos tēlos. Šajos darbos sastopams duālisms: «Dzīve, dzīvais cilvēks par sevi, sociālistiskā vai sabiedriski demokrātiskā ideoloģija atkal par sevi.»²

¹ Cīņa, 1919, 28. febr.

² Turpat, 25. martā.

1919. gadā «Cīņā» publicētajos rakstos A. Kurcijs pirmo reizi savā publicistikā izvirza jautājumu, pie kura viņš vairākkārt atgriežas vēlāk un kuru uzskata par nozīmīgu visu radošo mūžu, proti, par jaunā — laikmetīgā reālisma pretstatījumu vecajam reālismam, respektīvi, naturālismam, kas «aplūkoja dzīvi dabas pētnieka acīm un, nevarēdams augošo sabiedrisko dvēseli ziniski izskaidrot, zaudēja savu sabiedrisko nozīmi». Kādā rakstā (sakarā ar M. Betherā drāmas «Pirmie viļņi» izrādi Padomju Latvijas Strādnieku teātrī) A. Kurcijs izvirza jautājumu par to, ka laikmetīgai mākslai jārāda un jāsekmē ceļš uz ideālu, ne tikai kritiski jātēlo dzīves negācijas. Turpmākajos gados A. Kurcijs šo domu atkārti vairākos reālisma problēmām veltītos rakstos. «Patiesās dzīves reālismu mēs tagad uz skatuves nepārspēsim, un teātra uzdevums mūsu dienai, kā jau pareizi aizrādīja M. Gorkijs, nav kultivēt un sekmēt primitīvas sociālas sajūtas, bet gan tās daļēneciski noskaidrot un vadīt uz jaunu cilvēces ideālu — augstsirdīgu un miesīgi un garīgi daiļu cilvēku. Jo kam gan visa šī nežēlīgā cīņa, ja nav šī nākotnes ideāla?»¹

1919. gada «Cīņā» A. Kurcijs iztirzā A. Upīša 16. maijā nolasīto referātu par «pilsonisko un proletārisko mākslu». Te jaunais publicists strīda karstumā cīnās pret atsevišķām A. Upīša frāzēm, atsevišķiem izteicieniem, izraujot tos no A. Upīša šī laika uzskatu kopuma. Tā, piemēram, A. Kurcijs raksta: taisnība A. Upītim, ka par proletariāta mākslas iespējamību, par kuru šaubījās vēl dažus gadus atpakaļ dažs labs proletariāta ideologs, tagad šaubu vairs nevar būt. Taču A. Kurcijs iebilst pret A. Upīša izteicienu, ka «mēs esam tik noārdītāji», ka proletāriskā māksla nekā laba nevar pārņemt no līdzšinējās mākslas un tās tradīcijām. A. Kurcijs oponentē A. Upīša vārdiem, ka proletāriskā māksla ir darba un cīņas māksla, bet bur-

¹ Cīņa, 1919, 5. apr.

žūāziskā — baudas un gultas māksla. A. Kurcijs uzskata, ka ne visa buržuāziskā māksla ir baudas māksla, ka tai ir arī citas funkcijas (acīmredzot cīņa pret proletariāta interesēm, sīkāk šo jautājumu A. Kurcijs nekonkretizē). Ir pamats domāt, ka nesaprašanās radusies galvenokārt sakarā ar terminu «buržuāziskā māksla» un «proletāriskā māksla» atšķirīgu izpratni un lietojumu konkrētā situācijā un jautājumā. Tā kā nav iespējams izlasīt pašu A. Upīša referātu un par to varam spriest tikai no A. Kurcija pārstāstījuma, nešaubīgu slēdzienu šajā jautājumā nav iespējams izdarīt.

A. Kurcija agrīnajās publikācijās ievērojamu vietu ieņem Rainim veltīto rakstu sērija. To ievada raksts «Raiņa vakari» žurnālā «Skatuve» (1917, № 1, 18.—19. lpp.). Jautājuma nostādnes un problemātikas ziņā šis raksts ir tuvs 1919. gada 9. marta «Cīņā» publicētajam: «Rainis ir slavēts, slavēts bez gala un mēra, tomēr diemžēl jo bieži nesaprasts vai pārprasts. Bija laiks, kad katrā Raiņa vārdā jūsmīgais kritiķis centās uzrādīt «socioloģiski kosmisku» vai citu kādu vēl diženāku simbolu. Tagad viss mainījies. Rainis tiek peltis. Esot atgriezis muguru strādniecībai un viņas revolucionārajai cīņai.» Tāpat kā P. Stučka¹, A. Kurcijs noteikti protestē pret šādu Raiņa vērtējumu. Jau 1919. gadā viņš mēģina izskaidrot daudzkārt pārprasto Raiņa «tautiskumu». Raiņa tautiskums, pēc A. Kurcija domām, ir viņa dzimtenes mīlestība. Tas «nestāv pretešķībā ar strādniecības internacionālajiem centieniem»². A. Kurcijs oponē A. Upīša izteiktajam pārmetumam, ka «Gals un sākums» liecina par Raiņa individuālismu. A. Kurcijs uzsver, ka «Gals un sākums» ir «indivīda cīņas un sāpju kļiedziens pēc kolektīvisma un mīlas, kura apņemt visu pamatšķiru. Te meklējams šo pēdējo Raiņa darbu dziļais un lielais

¹ Stučka P. Tomēr — proletariāta dzejnieks. — Cīņas Biedris, 1920, № 80.

² Cīņa, 1919, 19. martā.

iespaids.»¹ Rakstā «Rainis», kas publicēts jau buržuāziskās Latvijas apstākļos, turpinās iepriekš minētajā rakstā aizsāktā doma par Raini kā kolektīvisma ideju paudēju ne tikai «Tālās noskaņās», bet arī «Galā un sākumā».²

Rainim veltītajos rakstos atrodamas Andreja Kurcija tēzes par nacionālo jautājumu. «Pasaules karam sākoties,» raksta A. Kurcijs, «dzejnieks jutās spiests atrast arī ārpus savas iekšējās būtības ceļu uz viscilvēcības ideālu. Mēs sapratīsim, ka, no proletariāta ciņas atrautam, nacionālas kultūras gara apdvestam, Rainim vajadzēja meklēt šo ceļu tautības ideju attīstībā uz viscilvēcību un internacionālu vienību.»³ Vietējie nacionālisti, norāda Kurcijs, Raini vērtē vienpusīgi, uzsverot viņa nacionālismu un aizmirstot viņa cilvēcības ideālus. Pret to Andrejs Kurcijs noteikti protestē: «Kas mūsu dienās uzstājas tikai kailas nacionālas būtības labā, tas posta nācijas spēkus, kas negrib nacionālo dzīvi attīstīt uz cilvēcību, nedrīkst vietā un nevietā piesaukt tautas vārdu, tas ir antinacionāls.»⁴ Un tāda, pēc A. Kurcija domām, ir buržuāzija. Tā Raini izlieto tikai kā aizsegu savai kompromisa politikai. «Mēs esam pārliecināti, ka Rainis atkrātsies no tiem, kas iedomājas dzejnieka «Daugavā» redzēt tikai savu cildinājumu, par kādu to cenšas pārtaisīt mūsu nacionālā skatuve, nekautrēdamās pat no Raiņa teksta «izlabošanas». Rainis mums sacīs, ka arī šim viņa dzejas darbam, kā visiem līdzšinējiem, ir otra puse — ideāla piepildījums nākotnē.»⁵

Kā Raiņa, tā Kurcija uzskatos par nacionālo jautājumu un nāciju pašnolemšanos daudz sāpīgu sarežģījumu radīja jau iepriekš minētā Kurzemes aneksija. Rainis apstākļu sarežģītības un pareizas informācijas trūkuma dēļ uzreiz

¹ Cīņa, 1919, 19. martā.

² Grām.: Rainis un Aspazija. Tie, kas neaizmirst. R., 1920, 2. lpp.

³ Kultūras Balss Apskats, 1920.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

pareizi neizprata boļševiku partijas taktiku, viņam izlauzās viens otrs sāpīgs kliedziens (dzejā un piezīmēs), un to pasteidzās izmantot buržuāzijas un nacionālisma ideologi. No citētā A. Kurcija raksta redzams, ka 1921. gadā A. Kurcijs spēja pareizi novērtēt šo partijas un Padomju valdības soli un arī Raiņa nelokāmi proletāriski internacionālistisko viedokli.

Te esam ietiekušies jau A. Kurcija estētisko uzskatu otrajā periodā, jo nav jau iespējams novilkt tik striktu robežu. Rakstnieks visu laiku aug un attīstās.

Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas, pēc revolucionārā sabangojuma visā pasaulē, saasinoties cīņai starp sociālismu un kapitālismu, šī cīņa pastiprināti vērojama arī mākslā. Arī A. Kurcijs daudz domā par to, kādai mākslai pieder nākotne. No Kurcija rakstiem var secināt — nākotnes māksla būs sociālistiska. Visskaidrāk šo domu A. Kurcijs pauž rakstā «Par nākotnes mākslas virzienu».¹ Te autors izvirza domu, ka tikai tādai mākslai pieder nākotne, kas saskan, kas iet kopsolī ar cilvēces attīstības gaitu, ar tās progresīvajiem spēkiem. «Pašreizējā laikposmā progresīvais vēstures virzītājspēks ir sociālisms. Šī tendence, šī orientācija uz sociālismu ir tā, kas nākotnes mākslai varētu piedot jaunu, īpatnēju garu un stilu. Tā ir mūsu pārliecība, kura pasludina fiasko katram virzienam mākslā, ja tas nenes sevī kaut daļiņu no cilvēces attīstības varenās idejas.»²

20. gadu presē A. Kurcijs publicējis virkni rakstu, kas veltīti literatūras un mākslas šķiriskuma jautājumam: «Strādniecības kultūrpolitika»³, «Strādniecība un kultūra»⁴, «Kulturālā jautājumā»⁵, «Strādniecības kultūr-

---

¹ Produkts, 1921, № 3.

² Turpat.

³ Sociāldemokrāts, 1920, 12. okt.

⁴ Turpat, 17. okt.

⁵ Turpat, 1921, 19. apr.

cīņa»¹, «Strādnieku šķira un inteligence»². Nozīmīgākais no šiem rakstiem ir «Domas par latvju nekultūrību»³.

A. Kurcijs pieskaras jautājumam par divām kultūrām kapitālistiskajā sabiedrībā, pareizi uzsvērdams, ka strādnieku kultūrai jānorobežojas no pilsoniskās kultūras, bet pašai strādniecībai jāietur vienota kultūrpolitika. A. Kurcijs nolasa arī diezgan daudz referātu par šiem jautājumiem. Minētie raksti un referāti pauž jau diezgan konsekventu marksistisku viedokli. «Tautas sabiedroto šķiru spēku attiecībām mainoties, mainās arī kultūru organizējošā dominante, mainās sabiedriskā ētika, pat «mūžīgie» problēmi dabon citādu nozīmi. Vēsturiski mirstošās šķiras tā zaudējušas agrāko saturu un nespēj vairs izpildīt kultūras vērtību organizācijas lielo darbu. Tad nāk jauna — vēsturiski dzīvības spējīga šķira ar savu kultūras pārvērtējumu un uzspiež savu īpatnēju zīmogu veselam laikmetam.»⁴

Jautājums par to, kādai jābūt nākotnes mākslai un literatūrai, ir aktuāls un tiek plaši diskutēts jau kopš paša gadsimta sākuma. Latviešu presē šī parādība parasti tiek apzīmēta ar terminu «proletāriskā māksla», taču būtībā ar to saprotams plašāks jēdziens, proti, «sociālistiskā māksla». Arī A. Kurcija raksti sirgst ar terminoloģijas neskaidrībām (arī attiecībā uz proletārisko un sociālistisko mākslu), tomēr uz jautājumu, kādai mākslai pieder nākotne, A. Kurcijs atbild īsi, skaidri un gaiši — sociālistiskai. Šī A. Kurcija iestāšanās par sociālistisku mākslu 20. gadu sākumā vērtējama kā nozīmīgs autora sasniegums sociālistiskās mākslas apzināšanā. Šajā aspektā A. Kurcijs palīdz ar saviem rakstiem noskaidrot principiālās pozīcijas, par ko cīnījās A. Upīts darbā «Proletāriskā māksla» (1920) un vairākos citos rakstos.

¹ Sociāldemokrāts, 1921, 27. febr.; 29. febr.

² Kultūras Svētki, 1921.

³ Vārds, 1922, 10. febr.

⁴ Turpat.

DIVAS RECENZIJAS PAR ANDREJA KURCIJA DZEJOĻU KRĀJUMIEM

Par Andreja Kurcija dzejoļu krājumiem ir diezgan daudz atsauksmju un recenziju periodiskajā presē. Taču ir arī dažas, kas saglabājušās nepublicētas. Kaut arī tām ir galvenokārt literatūrvēsturiska nozīme, tomēr tās ir interesantas laikmeta liecības. Vēl jo interesantākas tāpēc, ka rakstītāji ir spilgtas personības. Par Andreja Kurcija 1915. gadā iznākušo grāmatu «Bez prieka un dailes» rakstījis Andrejs Upītis (A. Upīša muzeja materiāls), bet par 1925. gada krājumiem «Utopija» un «Barbars Parizē» — Austra Skujiņa (Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja materiāls, inv. № 335272). Sniedzam lasītāju ieskatam šos materiālus.

Iļona Salceviča

«Bez prieka un dailes»

Pirmajā acumirkli liekas, ka Andreja Kurcija dzejai zināma radniecība ar Andreja Papardes dzeju. Krājuma virsrakstā, pašos pirmajos dzejolišos tāpat dzirdas dziļa rezignācija, dzīves nogurums un apnikums, vientulība un pesimisms. Un tāpat šiem dzejoļiem raksturīgs izjūtu ritms un vienkrāsaina, tumša izteiksmes noskaņa. Tomēr arī šē, kaut sīkumos, manāma Kurcija dzejas atšķirība. No paša sākuma Kurcija pesimisms nav mistiskas sajūsmas varā un nav radies aiz dzīves nobēdzēja, noliedzēja un nīdēja mizantropiskā īgnuma. Tas nav arī absolūta individuālista reliģiskās metafizikas produkts. Tas tomēr paliek zināmos sakaros ar apkārtni un tuveno, pārredzamo cilvēku kopumu. Dzejnieka indi-

viduālajām domām un izjūtām ir attiecības pret sabiedrību. Pret sabiedriskās dzīves fonu individuālie pārdzīvojumi — arī dzīves noliedzēja un pesimista pārdzīvojumi — saredzami dzejnieku tēlu un gleznu veidos. Gan Kurcija dzejas veids ir visai viegliem, nenoteiktiem un dziestošiem apveidiem, tomēr reālās dzīves viela viņos saskatāma, samanāms viņu konkrētais kodols, tā sacietējuma tieksmes un veidošanās virziens. Palūkosimies, kā tas notiekas.

Aizgājusi jaunība — tas ir galvenais dzīves izjūtas motīvs šajos dzejoļos. Un tam līdzās — acumirkļa vientulības un bezcerības apziņa un nebeidzamas atmiņas no tā, kas aizgājis. Gluži tāpat kā Papardes un Raiņa kosmiskās mistikas vientulis, viens, atrauts vai atklādis atoms, Andrejs Kurcijs zem pesimisma sloga stāv pasīvā sevī un apkārtnes vērotāja stāvoklī un bezgala skumst par aizgājušo jaunību. Pasivitāte par sevi ir kļūmains stāvoklis. Divkārsī kļūmains tas tiek, kad viņā kavējas tik ilgi, tik pārāk ilgi. Vispirms sabiedriski idejiskā ziņā. Dzīvā dzīve necieš pārāk ilgas apstājas. Idejiskās domas un pavadošo jūtu strauti tad liekas aizsērējam un sastingstam. Pamirusi doma vairs nav sabiedriskā doma. Tā izvēršas nobēguļa indivīda sīko, neskaidro pašsajūtu virsmā. Un līdz ar to šis pasīvais stāvoklis paliek riskants arī estētiskās iejūsmas un dzejiskā tēlojuma ziņā. Vienmuļīgo, sīko sajūtu plūsme dabiski prasās vienmuļas izteiksmes. Ieilgušās atmiņu ilgas it kā viešas izvērsties par senām tieksmēm, par reakcionāru dziņu pēc tā, kas aizgājis un izbijis. Dzejiskā iedomā meklējas vienīgi tikai noejošā, grimstošā, nīkstošā simbolus. Estētiskā jūsma saistās tikai ar izbālējušo, nogurušo, visu spilgtumu zaudējušo. Dailes spēks un spīdums neveidojas skaņos un cietos tēlos, bet blāvi spīguļo vienmuļi pelēkās un pie tam stipri izplūdušās gleznās. Vienāda, nespilgtā pamata nokrāsa viņām visām; viņu nespilgtais kopums galu galā paliek nogurdinošs un apnik. Dzīvam, sabiedriskam cil-

vēkam pasīvs sastinguma stāvoklis ilgāku laiku nav panesams. Acumirkli skatu atpakaļ pamest un tiksmīgi pasērot — tas ir savienojams ar viņa dzīves impulsiem un arī ar viņa estētisko patiku. Bet ilgstošā sastinguma kults ir tiešā kontrastā ar viņa nerimstīgo darba un ciņas būtņi. Tā arī māksla prasās apziņas modrīgumu un stiprinājumu. Īsie apstājas un atpakaļpalūkošanās acumirkļi tai vajadzīgi tikai jaunas enerģijas pieplūdiem, jauna dzīves prieka un dailes spēku apkopojumam.

Andreja Kurcija atmiņu un pagātnes žēlabu lirika paliek smaga un nospiež. Tā draud izvērsties asaraini sentimentālā žēlabu romantikā, ar kuru Niedras dzejā esam atbaroti un apnikuši. Apņik tas gausais, slimīgi lēnais jūsmas plūdums, tā vienmuļā, tālā blāvi sārtās rūsas blāzmošana, kura nejaudā izstarot nevienā spilgtākā gleznā, kas paliktu atmiņā no Kurcija jaunības sēru dzejoliem. Tādā mērā un formā tas ir novecojis un mazvērtīgs liriskas sajūsmas un tēlojuma veids. Tas ir atstājams tās šķiras dzejniekam, kuram vienīgi pagātnē ir viss prieks un viss daiļums. Demokrātiskam dzejniekam jānotiek tai ielokā, kur tagadnes izjūtas un nākotnes jausmas ir dzejiskās domas pamatos un sajūsmas centrā.

Kā redzējām, Andreja Kurcija dzejas centrā pagaidām tā vēl nav. Ar nolūku sakām: pagaidām. Jo cauri visai pārmērīgajai atmiņu un žēlabu lirikai ir dzirdamas arī citādas skaņas; caur romantisko sārtumu izvijas arī spilgtākas svītras, kuras it kā rada ceļu laukā no pasivitātes un pesimisma stinguma loka.

Dziļāk un pamatīgāk ielūkodamies, redzam, ka arī Andrejs Kurcijs zina šo ceļu. Kaut arī pārāk ilgi viņš aizkavējies atmiņu romantikas klēpī, tomēr palikt tur viņš nedomā. Galu galā tās tomēr ir bijušās dzīves ilgas, kas viņu aizmūrējušas uz vietas un spiedušas nogrimt savos pārdzīvojumos. «Bailīgs un ļauns šis nespēka laiks,» saka Kurcijs. «Tagadne ar savu vārgumu moka», «no lejām uzbrūk lietuvēns un gulstas man kā dīvains ziegs», «muļ-

ķīgu un garlaicīgi saltu es redzu dzīvi», «pār galvu vecā debess gruva, bet apkārt izpostīta druva, aiz tāliem mežiem arājs trimdā smok». Un no tā dzirdam un redzam, ka tas ir tas pats reakcijas nelaika tvaiks, kas Andreju Kurciju, tāpat kā visus mūsu spējīgākos dzejniekus, nospiedis pārejošā individuālā vientulībā un pesimismā. Jo dziļāka bijusi viņa dzīves un cīņas sajūsma, jo zemāk viņu nospiedis laikmets ar savu neļēdīgumu un tukšumu, laikmets bez prieka un dailes. Bet — «Sen manas acis dziļi zemē vēro, Tur dziļās sāpes, lielos spēkus mēro Un māca mani ciest un neizmirst». Tā ir pavisam cita skaņa, nekā to dzirdējām reliģisko metafiziķu un absolūto pesimistu dzejā. Ne uz augšu, ne uz zvaigznēm ticīgi lūkojas apmiglotās acis, bet pētoši raugās dziļi zemē un no tās smel jaunas ilgas un dzīves spēkus. Tās reljefi apzīmē Andreja Kurcija vietu starp sabiedriskiem dzejniekiem un demokrātijas līdzcinātājiem. Tā viņš mums tiek nesalīdzināmi pievilcīgāks, un tad aiz atmiņu romantikas miglāja saskatām dzīves spilgtās ugunis degam un dzirdam dzīvības vilni šalcam. «Vairs neizdeldēt naida karstās dziņas. Kad smaidot aizeju es cīņas barā», «Mēms nemiers manā sirdī rūgst, Un pielūdzu es tagad tikai aukū», «Un pāri pilsētai aug milzu doma, Un zvaigzne sarkana deg kalna galā». Visam pāri nu skan nemiera balss, kas aicina uz pavasari, un darba tēli rādās nākotnes prieka un dailes spīdumā. Tajās skaņās var klausīties. Ne tikai noklausīties un aizmirst, bet bieži arī aizmirsties Kurcija skaņu zvanīgumā, spilgtu krāsu plīvojumā un stīprā, sugestīvošā nākotnes jausmā. Kurcijs ir īsts dzejnieks. Viņa dzeja ir īsta un nemeklēta. Tā saista ar dziļu un intīmu pārdzīvojumu spēku. Tajā nav nekā meklēta un mākslota, tā ir dziļas cilvēka dvēseles dziļa lirika.

Bet še Kurcijam tomēr vēl jāspēr solis tālāk, lai viņu ne vien minētu starp mūsu sabiedriskajiem dzejniekiem, bet lai viņa dzejnieka persona kā spilgti atšķirams, iztālēm jau saredzams individuāls tēls izceltos lielo perso-

nību kopā. No tā, ka viņš tik ilgi kavējas atmiņu romantikas klēpī, arī viņa sabiedriskai sajūsmai pārāk vienmuļīgs un vispārējs plūdums, viņa idejiskiem motīviem trūkst īstā, sociālajā dzejā nepieciešamā vingruma un svara. Sociāli idejiskā dzejā nepietiek vienīgi ar liriskām jausmām — tās jau ir paustas diezgan, un par dzeju tās tiek tikai ar noskaņas sikumu savādībām. Lai šīs savādības veidotos ne vien dzirdamās, bet arī tālu redzamās un tveramās formās un plastiskos tēlos, lai arī paša dzejnieka būtne starp citām izceltos kā dzīvs, nesamaināms un neatmaināms plastisks tēls, nepieciešama intelektuālās domas lielāka un dzīvāka līdzdarbība dzejisko pārdzīvojumu un tēlojumu gaitā. Tīra sirds lirika vien vairs nevar būt visaugstāk vērtējama sociāli idejiska dzeja. Pārāk spēcīgs jaunas un dziļas domas elements ievijas līdzī demokrātijas nākotnes jausmās, lai tās pilnam varētu izskanēt vēsmīgos jūtu dzejolišos. Šimbrīžam nav iemesla šaubīties, ka Andrejs Kurcijs spējīgs spert arī šo izšķirošo soli tālākā attīstības ceļā.

Vārds jābilst arī par Kurcija dzejoļu krājuma ārpusi: drūma pesimisma un sabiedrisku motīvu dzejai nepieder šie baltie vāciņi ar zeltotiem burtiem, kuri tik visai atgādina bonbongu kārbīņas. Šis bonbongkārbu stils, šis pašdarinātais latviešu rokoko lai paliek vien mūsu romantiķiem un «jaunklasiķiem», kas to arī ieviesa latviešu grāmatniecībā!

1915

Andrejs Upīts

Andreja Kurcija «Utopija» un «Barbars Parīzē»

Kurcijs pāraudzis vecās izjūtu dogmas, formu aizspriedumus un pats savu agrāko pesimismu. Viņš atsvabinājies no individuālista egoisma un neredz vairs pats sevi vien. Savās nelielajās grāmatiņās dzejnieks nāk kā svaigs

pavasara vējš pār snaudošiem Latvijas dzejas ūdeņiem. Kurcija laikabiedri — zālēm aizaudzis ezers, viņš — nemiēnīga jūra, šūpojošās jaunu atziņu un domu viļņos, jaunos meklējumos. Mazliet vēl rūgtums un skepse dvesmo oriģinālo, sasprindzināto dzeju ritmos, tomēr pāri šaubām deg utopija — ticība strādnieku un darba uzvarai, ticība kultūrai un tehnikai.

Kur radusies viņam šī doma? Tā neietilpst mūsu dzimtenes šaurajā lokā. Tā ir doma, kas dzīvo visur, kur vien ir cilvēki, tās ir visas cilvēces sāpes, naidis pret veco, vientulības smagums un prieks par jauno dienu, kas liesmo aizdūmotā, pelēkā tagadnē. Strādniekiem, utopistiem, dzejniekiem nav dzimtenes, viņi neiederas ne Parīzes graciozā bulvāru ritmā, ne Londonas miglā, ne mūžīgajā pilsētā — Romā. (24. lpp., «Utop.».)

No šaurās Latvijas sētas, no dzimtenes aizspriedumiem laukā dodas Kurcijs. Pašā Eiropas sirdī — Berlinē, Parīzē, Romā — visur viņu ved mūžīgā meklētāja ceļš. Dzejnieka asajam skatienam nepaslīd garām vecās Eiropas izkēmotais, tukšais sejs. Ar nicināšanu viņš novēršas un brīdina savus draugus: «Bēgiet no lejām, kur pērk un kur pārdod!»

Kurcijs kā barbars ir ielauzies Eiropas pilsoņu svētkos, norāvis kultūras ārējo, vizošo čaulu, parādījis, kas aiz viņas slēpjas — nejēdzība, garīgs tukšums un izvirtība. Tā ir pārdrošība, varbūt vandalisms, bet taisni šeit slēpjas Kurcija dzejas spēks un skaistums. Viņa uzskati pilnīgi pretēji mūsu pilsoniskā rakstnieka J. Akuratera uzskatiem, ka visas dzīves vērtības un skaistums meklējams Vakar-Eiropā.

Dzeju krājumā «Utopija» (1925) Kurcijs ir vairāk abstrakts domātājs, veco dogmu tiesnesis, revolucionārs, kas nesamierināmā naidā ar veco, vairāk jūsmotājs, ne mierīgs novērotājs. Visām viņa sāpēm un naidam kā ziedošs ceriņzars pār veco sētu pāri šūpojas ticība cilvēkam. (5. lpp.)

Sī atziņa sāpēs gruzdošo sirdi vienmēr uztur jaunu un stipru, nekad tā neaprimst savos meklējumos, nenolaiz nespēkā rokas. Līdzī Kurcijam mēs ieejam slavenākos kapitālisma cietokšņos, izkurtējušā laikmeta trūdošos laudīs, namu un akmeņu, autopuldžu tuksnesī.

Pēc Berlīnes ugunīs un dzīves trakos virpuļos pavadītās nakts atklājas šīs pilsētas vienīgā tieksme, ministru, nabagu, krāpnieku, godavīru un neģeļu lozungs:

Ēst, dzert,
tvert, tvert!

Kad acīm izzūd Berlīnes drūmie mūri un aizmirstas dzelzainie vārdi par driskainu dzīvi, tad dzeltenās elektropuldzes vēsta, ka ir vēl kur diena un saule.

Par Romu saldi jūsmīgos vārdos sapņo mūsu mīlestības un lakstīgalu dziesminieki. Tāpēc interesanta liekas Kurcija atklātā aina: tukšā, netirā ielā klieudz vientuļš ēzelis. Skumja paliek meklētāja sirds. Skumja un viena. «Ak, neaprimt man dvēseļu katakombās!» izsaucas dzejnieks kādā no dieva un pāvesta pilsētai veltītajiem dzejoliem. Pār smagajiem namiem, aklajām ejām, Itālijas akācijdārziem paceļas graužoša doma līdzī aero: ciņa nav tālu, un dzīvība vēl dvašo pret dzidri zilajām Itālijas debesīm.

Laikmetīgais Diogens izstaigā visu kultūras centru — Vakar-Eiropu. Bet ar visgarāko tālskati, visskaidrākām brillēm viņš nesaskata neviena cilvēka. Nav vairs kam ticēt, nav tilta pār šaubu aizām. Kurcijs klausās pats savās maldu atbalsīs un jautā:

Kas runā tā? Vai tā ir vientuļība?
Vai zeme izpostīta rūgtā nievā?
Vai tā ir sirds, kas pārāk apkaunota?

Bet dzīvot zem saules ir skaisti! Skaisti ir ciest visu zemju strādnieku sāpes, skaisti ir ticēt utopijām, dzīvei

un cilvēkiem, kam darbā nocietinātās rokas cels jaunu pasauli! (29. lpp.)

«Barbars Parīzē» arī izdota 1925. gadā. Jau pats grāmatas virsraksts rāda «Utopijas» autora raksturības. Tas pats ironiskais smīns, asā doma, dinamiskais spēks. Tas ir tas pats revolucionārais barbara gars, kas pieteic atklātu naidu vecajai Eiropai un uz viņas saucieniem: «Smokingu!» — atbild: «Nost!» Nav viņam vajadzīgs versmojošo sirdi paslēpt aiz melnās smokinga maskas, aiz kuras Parīze mēģina paslēpt savus dvēseles trūdus. Velti meklēt Parīzes karmīnā ziedošās lūpas, tādas, kuras krāso dzīvības ozons. Parīzē valda smokings, pūders un maska. Ja grib nostāties pretī šim laikmetam, jāsamaksā ar sirdi, ar labāko reklāmtinti — savām asinīm. Tukša un nabaga ir Parīze. Vienīgais, kurā vēl deg nemiers un īpatnība, ir motocikletists vakarīgā miglā Elizejas laukos. Apkārt tumsa kā mūsu reakcionārā tagadne. Iedzirkstas dzejnieka doma — asa, nemierīga, sāpīga — pāri šim laikam, pāri sev. (9. lpp.)

Nabaga barbara sirds! Viņu aptausta netīriem pirkstiem kā vēsturisku retumu, pārgudri rausta plecus un vāciski runā par estētiku. Skaisti izsakās Kurcijs par sirdi 17. lpp. Kas gan lika šo neprātu sirdī? Smeldzošā naidā izskan vārdi:

O, šis likumu devējs,
cilvēku naidnieks,
teātra spēlmanis liekulīgais!

Tāds ir vecais dievs, tāda Parīze pret dzīvu, sociālistiski domājošu cilvēku! Svešnieks — barbars atslien galvu pie Notr-Damas sarkanām durvīm, jo citur tam vietas vairs nav. Atstājot Parīzi, tam ir tikai viena atziņa, ko līdzī paņemt, — viss ir cīņa, viss tukšums. (28. lpp.)

Kurcija dzeja blāzmo kā ugunsgrēks pie mūsu bālajām debesīm. Kā sprāgstošu atentāta bumbu viņš iesviež latviešu lirikas pasaulītē. Tajā bija daba un mīlestība, mīles-

tība un daba, un nāve. Maz to dzejnieku, kas iet jaunus, strādniecībai tuvus ceļus. Kurcijs atmet vecās salkanā romantisma skrandas, pieviltās mīlestības asaras un žēlās gaudas. Būdams pats vecā atmetējs un jaunā radītājs, Kurcijs pierāda, ka arī strādnieciskā dzejā viņš nenāk kā vecā pielūdžējs, viņam nav dieva, kā priekšā ceļos krist. Dzejnieks var tikai nicināt veco Eiropu un vecās dzīves tradīcijas un ticēt Utopijai, ka reiz uzvarēs cilvēks — kalpinātais strādnieks.

1931

Austra Skujiņa

VISU MŪŽU LĪDZĀS NĀK BRĀLIS ERIKS

Šis nams Jelgavā, Pavasara ielā, daudzējādā ziņā ir unikāls — vēl gluži nesēn te dūkušas ilggadīgā matemātikas skolotāja, aizrautīgā koru vadoņa Augusta Vilka pašbūvēto ērģeļu stabules (tās aplūkot braucis pat Marģeris Zariņš); cita pie citas te ciešās rindās virknējas grāmatas — Jāņa Vilka brīvo brīžu mīlestība. Šajā namā nekad neapklust valodas — vecmāmiņai Līlijai Vilkai pieglaužas bērni un mazbērni, katrs stāsta par saviem priekiem un rūpēm, un ikvienam viņa atrod laipnu vārdu pasakāmu. Tā tas ir iegājies jau desmitiem gadu, arī tolaik, kad šeit radās laba tiesa viņas brāļa Erika Ādamsona literāro darbu. Ir publicētas dzejnieka vēstules māsaī, viņas atmiņu pieraksts. Un nu tām seko vēstījums — par Erika Ādamsona vecākiem un vecvecākiem, viņa bērnību, pirmajiem literārajiem mēģinājumiem un brieduma gadiem.

Lilija Ādamsons-Vilka (dzimusi 1902. gada 2. decembrī) savu mūžu pavadījusi skolotājas darbā. No 1919. gada līdz 1921. gadam mācījusies Rīgas 3. vidusskolā, tad studējusi Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē (1921—1928). Darba gaitas aizritējušas Zaļenieku Valsts ģimnāzijā (1927—1935), Dobeles Valsts ģimnāzijā (1935—1937), Jelgavas 2. (1944—1950) un 1. vidusskolā (1950—1958). No 1958. gada līdz 1969. gadam L. Vilka pasniedza latīņu, vācu un franču valodu Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā.

Imants Pijols

Eriks Ādamsons piedzima vasarsvētku sestdienā, 1907. gada 9. jūnijā (pēc jaunā stila — 22. jūnijā), Rīgā, Valguma ielā 36/38. Atskaitot varbūt vienīgi nedaudzus agrās bērnības un jaunības gadus, Erika īso mūžu ir apvijis skumjš traģisma plīvurs, kas tikai palaikam, uz īsu brīdi atvēries gaišākam skatam.

Tikko dabūju redzēt Eriku, mani pārņēma prieks par mazo brālīti. Auklēju un loloju viņu, kaut gan uzraudzīt bērnu nemaz nebija mans pienākums, jo mūsu māte ārpus mājas nestrādāja un vajadzības gadījumos viņai varēja nākt palīgā viena vai otra vecmāmiņa. Nepareizs ir uzskats, ka Eriks jau no bērnības būtu bijis vārgs un slimīgs. Gluži pretēji — viņš bija spēcīgs, kustīgs, dzīvespriecīgs zēns, ar labu ēstgribu. Man brāli arvien minēja par paraugu tad, kad negribēju ēst. Atceros viņu visu dienu skraidām pa āru straujās rotaļās ar citiem mājas zēniem, sevišķi pie vecmāmiņas Dzegužkalnā. Brālim tik daudz bija ko darīt: zēni vai nu karoja, vai kā policisti gūstīja noziedzniekus, vai veica ugunsdzēsēju varoņdarbus. Mūsu bērnībā, šī gadsimta sākumā, brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības bija ļoti iecienītas, un būt tajās par aktīvu biedru vai vismaz veicinātāju katrs pieaudzis vīrietis, sevišķi no sīkpilsoniskajām aprindām, uzskatīja par savu pienākumu.

Arī mūsu ģimenē gandrīz visi vīrieši bija brīvprātīgie ugunsdzēsēji. Mūsu tēvs, kā jau bijis karavīrs, bija Nordeķu brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrībā kārtībnieku komandieris; mātestēvs Jānis Bērziņš bija kārtībnieks un tēvabrālis Jānis Ādamsons — dzēsēju virsnieks, toreiz vāciski dēvēts par *Hauptmann*. Nav nejaušība, ka arī Tirzbanurts Erika lugā «Mālu Ansis» ir brīvprātīgais ugunsdzēsējs.

E. Ceppa mašīnu fabrika, kurā mūsu tēvs ilgu gadu strādāja par galveno grāmatvedi un kasieri, atradās Valguma ielā pie Daugavas attekas. Fabrikā ražoja kuģu dzelzs detaļas un dažas lauksaimniecības mašīnas, visvairāk vēltijamās. Bez laba atalgojuma tēvam pienācās arī brīvs četrstabu dzīvoklis, kuru apdzīvojām vieni paši. Tur bija viesu istaba, ēdamistaba, tēva kabinets un guļamistaba, pie kuras atradās vēl viena maza istabiņa, nodota bērnu rīcībā. Apakšstāva otru galu aizņēma kantoris, ar to no dzīvokļa bija tieša satiksme. Arī pārējos

Jānis Sudrabkalns un Eriks Ādamsons 1940. gadā

Rūdolfā Blaumaņa pieminēklis Rīgā
(L. Baloža foto)

sešus dzīvokļus apdzīvoja fabrikas darbinieki. Atmiņā man palikušas tikai trīs ģimenes. Divās no tām auga apmēram mūsu vecuma bērni — divi zēni un divas meitenes. Tie tad nu bija mūsu rotaļu biedri. Pats īpašnieks Cepps mīta savā otrā — lielajā mašīnu fabrikā «Atlas». Pie mūsu mājas bija mazs, necils dārziņš. Skats uz apkārtni maz iepriecinošs — vienā pusē duļķaina Daugavas atteka, fabrikas laukums, pusgadu pieblīvēts remontējamam velkonīšiem, kvēpi, sodrēji, izdedžu kaudzes, dēļu grēdas, otrā — nepievilcīga, šaura ieliņa. Vasarā, kad izremontētie kuģīši aizbrauca, laukums atbrīvojās un, pārvērties pļavā, kļuva bērniem par patīkamu rotaļu vietu. Fabrikas darba laikā gan mums bija stingri noliegts uzturēties ārpus dārziņa, turpretī vakaros un svētdienās varējām skraidīt pēc patikas. Nedrīkstējām vienīgi brīst vieni ūdenī, kāpaļāt pa malā sakrautajām dēļu grēdām un līst pajumtē novietotajās vecu mašīnu detaļās. Tomēr aizliegtais bieži pievelk visvairāk. Tā Eriks kādu divu vai triju gadu vecumā reiz bija ierāpies garā, vecā caurulē, no kuras neprata vairs izlīst. Pagāja ilgāks laiks, kamēr izmisušie vecāki skaļi brēcošajam zēnam iestāstīja, kā izklūt ārā. Ļoti mums patika uzturēties starp sakrauto dēļu grēdām. Tur varējām ierīkot istabas, cits pie cita viesoties. Reiz Eriks tādā spraugā bija iestrēdzis — un vajadzēja nokraut daļu dēļu, lai viņu atbrīvotu. Pēc pārciestajām bailēm, saprotams, nāca bargs rājiens, jo tēvs mums bija stingrs, prasīja paklausību un kārtīgu uzvedību.

Agrā bērnībā Erikam patika rotaļāties arī ar lellēm. Sevišķi mīļa viņam bija vecā Dore, kuru kādreiz tēvs pats bija pagatavojis savai mazajai māsiņai. Lelle bija ļoti vienkārša: porcelāna galva ar senlaicīgu matu sakārtojumu, ķermenis šūts no baltas drēbes un pildīts ar vatī, ļoti rūpīgi veidotiem roku un kāju pirkstiem. Iespiedis Dori padusē, viņš skraidīja ar to pa pagalmu, nebēdājot par pieaugušo zobgālibām. Dore bija saglabājusies līdz

1930. gadam, kad mūsu māte to ar Erika piekrišanu iedāvināja manai vecākai meitiņai Rasmai. Lelles gals bija traģisks — to meitenei no rokām izrāva un saplosīja mūsu sētas šunelis.

Tomēr spēles un rotaļas aizmirsās, kad Erika rokās nonāca grāmatas. Elpu aizmūrējis, viņš klausījās priekšā lasītāja vārdos un aizrautīgi dzīvoja līdz grāmatā attēlotajiem notikumiem. Kamēr es vēl nepratu lasīt tekoši, grāmatas mums lasīja māte. Kad Eriks pats kaut cik bija apguvis lasīšanas māku, viņš, nosēdies klusā vietīņā (vasarā piemājas dārziņa lapenītē, ziemā tēva kabinetā), neatlaidīgi urbās grāmatas lappusēs. Mūsu pirmās literatūras intereses saistījās ar tajā laikā populārajām bērnu grāmatām. Tās bija H. K. Andersena pasakas, M. Buša «Maksis un Morics» (to pratām pat no galvas), H. Bičeres-Stovas «Krusttēva Toma būda» u. c. Ar nepacietību gaidījām A. Jesena izdotās «Jaunības Tekas», kurās bija sakopota saistoša lasāmviela no mūsu un cittautu literatūras. Minētās grāmatas bija mūsu personiskais īpašums. Tās pirka tēvs, un daudz grāmatu mums sadāvināja dzimšanas, vārda dienās un svētkos. Kad sākām apmeklēt skolu, ņēmām tās skolas bibliotēkā. Tēvs pats daiļliteratūru necienīja, brīvajā laikā viņš interesējās par pasaules vēsturi un ģeogrāfiju, lasīja vāciski trīs biezos «*Die Weltgeschichte*» sējumus, «*Länder und Völker*», S. Hedina ceļojumus pa Vidusāziju, Brēma «Dzīvnieku valsti» krievu valodā, Konversācijas vārdnīcu. Sevišķi iemīlota bija Meijera plašā enciklopēdija, kuru viņš pētīja gadiem ilgi. Daiļliteratūru pārstāvēja A. Deglava «Rīga», brāļu Kaudzišu «Mērnieku laiki», atsevišķi R. Blaumaņa un J. Poruka darbi, krievu klasiķi žurnāla «*Huša*» pielikumos — A. Čehovs, I. Turgeņevs, Ļ. Tolstojs, D. Mamins-Sibirjaks, A. Kuprins un citi. Mātes interesēm tuvāki bija H. Heines, H. Lēnava, F. Sillera darbi, populāri zinātniskās un literārās grāmatiņas «*Buch der Unterhaltung un des Wissens*».

Lai kā brālim patika rotaļas un grāmatas, lai cik maz atlika laika, jau no mazām dienām Eriks kritiski vērtēja savu ārieni, sevišķi tad, ja bija jāuzlaiko jauns apģērbs. Noskatījās sevi spogulī un pamanījis kaut ko nepatīkamu (šujot jaunās drēbes, uzlaida augšanas tiesu), viņš neparko nebija piedabūjams šo apģērba gabalu valkāt tikmēr, kamēr trūkumi nebija novērsti.

Atmiņas par Erika dzīvi būtu nepilnīgas, ja nepieminētu mūsu vecāku un vecvecāku nozīmi viņa garīgajā attīstībā.

Mūsu tēva vecāki Fricis un Lība Ādamsoni (dzim. Nolberga) 19. gs. vidū bija ieradušies Rīgā no Zemītes pagasta Kurzemē. Vectēvs izbēdzis no zaldātu ķērājiem, bet pārpūlējies smagā darbā un agri miris no plaušu karsoņa (apglabāts Rīgā, Dzegužu kapos, kas jau pirms pirmā pasaules kara slēgti un nolīdzināti), atstādams sievu ar trim maziem bērniem. Mūsu tēvs Kārlis Ādamsons (1868—1950), būdams vecākais, strādāja un mācījās, palīdzēdams mātei audzināt brāli un māsiņu. Bieži tēvs atcerējās, ka piecpadsmit sešpadsmit gadu vecumā bija cēlies no rītiem četros, lai no tālās Rīgas nomales paspētu laikus ierasties fabrikas kantorī. Pēc pabeigta darba viņam vēl pietika enerģijas, lai dotos uz vakara kursiem papildināt izglītību.

Tēvs bija liels grāmatu draugs, abonēja laikrakstus un žurnālus ne tikai latviešu, bet arī vācu un krievu valodā. Daudzus gadus saņēmām žurnālu «*Huba*» ar plašiem pielikumiem, ko lasījām arī mēs, bērni.

Tēvs bija labsirdīgs, pašaizliedzīgs, izpalīdzīgs, darbā centīgs un neatlaidīgs, bet arī neuzņēmīgs, palaikam stūrgalvīgi nepiekāpīgs.

Mūža pēdējos gadus tēvs dzīvoja pie mums Jelgavā un mira astoņdesmit divu gadu vecumā. Smagas smadzeņu sklerozes dēļ tēvs sagādāja piederīgajiem — slimajam Erikam, vedeklai un mūsu ģimenei daudz raīžu. Stāvokli vēl vairāk pasliktināja ciešanas Erika pārāgrās nāves

dēļ. Tēvs Eriku ļoti mīlēja un bija gatavs viņa labklājībai upurēt pēdējo: par niecīgu naudu viņš bija atdevis jauno ziemas mēteli spekulantam un par to iegūto speķa gabalu aiznesis uz slimnīcu Erikam, kurš gaļai netika pat pieskāries. Pēc dēļa nāves tēvs izmisis klīda apkārt pa pilsētas ielām, meklēdams Eriku. Tēvs apglabāts Jelgavas Baložu kapos.

Daudz esam mācījušies no mūsu tēvamātes Lības (1844—1919), klusas, lēnīgas, pazemīgas, sirdsšķīstas sievietes. Viņa dzīvoja pie precētās meitas Karlīnes Leieres sava jaunākā dēļa Jāņa mājā Rīgā, Kuldīgas ielā, un labprāt nāca mūs uzraudzīt. Palaikam ciemojāmies arī pie viņas, visbiežāk svētku, dzimšanas un vārda dienās. Pilsētas kultūra viņu bija vēl maz skārusi, un viņas atmiņas krājumā glabājās bezgala daudz pasaku, teiku un nostāstu, kuros varējām klausīties stundām ilgi. Sevišķi mums patika stāsti par spokiem un vadātājiem. Šī interese par baigiem notikumiem mums «atriebās», kad, tumsā vecāku pavadībā dodoties mājās, bija jāiet gar Mārtiņa kapiem un Švarcmuižu (Daugavgrīvas ielā), par kuru klīda valodas, ka tur spokojušies. Ieķērušies vecāku drēbēs, aiztaisījuši acis, centāmies šīm bīstamajām vietām tikt pēc iespējas ātrāk garām.

Ar vecmāmiņas palīdzību dažreiz uzvedām pat veselus pasaku skatus, piemēram, par Ansīti un Grietiņu (ziemā mūsu dzīvoklī Valguma ielā, bet vasarā malkas šķūnīti). Vecmāmiņas stāstījums sevišķi ietekmēja Eriku, un četru piecu gadu vecumā viņš pats kļuva liels stāstītājs, sado-mādams dažādus «patiesus» notikumus, kā mums to apgalvoja. Kad klausītāji sāka šaubīties, Eriks labprāt piekāpās, atzīdamies, ka «mazliet samelojies».

Tēvamāte mira Rīgā un apglabāta Mārtiņa kapos.

Mātestēva vecāki Bērziņi Rīgā ienākuši pagājušā gadsimta vidū no Bērzmuižas, kur viņu vecāki bija muižas kalpi. Vectēvs Jānis Bērziņš (1856—1947) ilgus gadus strādāja Ilģuciema (toreiz sacīja — Ilgeciema) Lodera

manufaktūras fabrikā par noliktavas pārzini. Bija ļoti taupīgs (tika dēvēts pat par skopu) un patmīlīgs, tomēr nopietnā vajadzības gadījumā lūgumu pēc atbalsta nenoraidīja. Viņam piederēja trīs nelielas mājiņas Nordeķos pie Dzegužkalna (Dzegužu ielā 12 un Saukas ielā 4), kur mēs kopā ar Eriku vecmāmiņas gādībā un uzraudzībā esam pavadījuši daudz skaistu bērņības dienu. Turp māte mūs veda ļoti bieži. Vectēva mājā ieguvām arī pirmās iemaņas vācu valodā. Ilgus gadus tur dzīvoja irē kāds drēbnieks, pēc tautības ebrejs. Ar viņa trim bērņiem labprāt rotaļājāties un labi sapratāties, kaut gan sākumā runājām katrs savā valodā, pēc laika jauktā, beidzot viņi apguva skaidru latviešu valodu, mēs — vācu.

Vectēvs par bērņiem maz interesējās, savu brīvo laiku pavadīja pie laikrakstiem, grāmatām un žurnāliem, bet mums nekā nerādīja un nestāstīja, arī konfektes un augļus turēja ieslēgtus atvilktnē un mums nedeķa. Sevišķi viņš cienīja vācu izdevumus, jo labi pārvaldīja vācu valodu. Atceros vectēvu ar liela formāta žurnālu «*Das Buch für alle*» rokās. Vectēvs daudz slimoja, tomēr piedzīvoja lielu vecumu. Apbedījis četrus bērņus un sievu, viņš pārdzīvoja arī mazdēlu Eriku un mira Jelgavā, kur bija pavadījis mūsu mājā sava mūža pēdējos gadus, no vecuma nespēka. Apglabāts Jelgavas Baložu kapos.

Nordeķu māju dvēsele bija vecmāmiņa Lība Bērziņa, dzimusi Zaļkalns (1863—1932). Viņa bija straujas dabas, reti strādīga (nekad neredzēja viņas rokas atpūšamies), izpalīdzīga, atsaucīga. Grūtā brīdī vecmāmiņa arvien bija liels palīgs un atbalsts. Būdama ļoti praktiska un saimnieciska, viņa prata ar maz līdzekļiem izsaimniekot tā, lai pietiktu visām vajadzībām un paliktu arī kas pāri neparedzētiem izdevumiem. Ja nepietika ar vectēva iedoto naudu, viņa adīja veikalam rakstainus cimodus. Mājās viņai arvien glabājās maisiņš ar krāsainiem dzijas kamoļiem, kuru tišanā arī mēs bijām ņēmuši dalību.

Viņa ļoti mīlēja savus bērņus un mūs — mazbērņus.

Mēs viņu saucām par mammu, tikai vēlāk, lai nejauktu ar īsto mammu, piekabinājām šim vārdam vēl vienu balsienu. Tā radās nosaukums «mamamā». Pēc analogijas vectēvu sākām dēvēt par «papapā». Šie vārdi viņiem palika visu mūžu un figurē arī Erika vēstulēs. Vecmāmiņa skolā bija gājusi maz, tomēr arvien izprata mūsu tiesmes pēc izglītības un daudz palīdzēja materiāli (katru gadu uz dzimšanas un vārda dienām dāvināja drēbes; kad gājām skolā, bieži sauja iebāza pa rublim kabatasnaudas; pirmā pasaules kara gados palīdzēja ar pārtiku — ar kamaniņām veda no laukiem par drēbēm iegūtos produktus; ar naudu pabalstīja arī studiju laikā). Vecmāmiņa ļoti daudz laika ziedoja manai un Erika audzināšanai (pirmsskolas vecumā dzīvojām pie viņas nedēļām, pat mēnešiem). Vēl 1929. gadā Eriks siltām jūtām atceras šeit pavadīto laiku. Vēstulē man viņš raksta: «Bet, māsiņ, mums jau vēl ir viena otra laba atmiņa, kas mums abiem dos arvien lielu prieku. Un jaukākās droši vien būs mūsu bērnības atmiņas par mamamās milīgām vistām un tukliem pīrāgiem, kuriem nekad nepietika istabā un virtuvē vietas, kaut arī visi krēsli, galdi, gultas bija kā senās latvju dzīrēs ar karsti kūpošām un smaržīgām speķu kūkām pilnas. Un tad svētdienas Rīgā — kino apmeklēšana, kur katru filmu trīsreiz skatījāmies.» Pirms pirmā pasaules kara sēdvietas kinoteātros nebija numurētas, katrs varēja ieņemt brīvo vietu un skatīties filmu, cik ilgi patika, jo iekšā laida arī seansa vidū. Mazajam Erikam ļoti patika «miglas bildes», kā tautā toreiz sauca kino, tāpēc dažreiz nosēdējām vairākus seansus. Beidzot Eriks zināja notikumus no galvas un skaļi to deklarēja. Viņa sajūsminātie izsauceieni (sevišķi viņam patika, ja policisti ķēra kādu ļaundari) pamodināja vecmāmiņu, kas pa garo sēdēšanas laiku bija iesnaudusies, bet tad arī skatīšanās priekam bija beigas — vajadzēja doties mājās. Parasti gājām uz kino «Zarja» turpat Dzegužparka tuvumā. Skatījāmies visu bez izšķirības, vai

bija piemērots bērniem vai nebija. No redzētajām filmām visvairāk atmiņā palikusi «Titānika bojā eja».

Būdama sirsnīgs un atsaucīgs draugs, vecmāmiņa mūs aplam nelutināja, bet radināja vienkāršai, skaistai, darba pilnai dzīvei. Kopā sēņojām un ogojām Nordeķu apkārtnes mežos, bieži devāmies uz Spilves pļavām puķītes lasīt. Reti krāšņs bija vecmāmiņas pašas puķu dārzs. Visa mājiņas apkārtnē slīga vienos ziedos, jo katrs stādiņš bija rūpīgu roku dēstīts un kopts. Vecmāmiņas audzētās puķes — asteres, lefkojas, lauvmutītes, nelķes, kreses un viskošākās dālijas — visu vasaru un rudenī greznoja arī mūsu vecāku dzīvokli. Ne velti ziedi ieņem ievērojamu vietu arī Erika dzejā: te sastopami kādi sešdesmit puķu nosaukumi, visvairāk rozes, tad tulpes, hiacintes, magones un nelķes.

Pretēji tēvamātei mamamā jau bija stipri pilsētas kultūras skarta. Svētdienās un svētku dienās viņa veda uz kino un bērnu izrādēm teātrī. Krāšņā uzveduma dēļ mums ļoti patika Vācu teātra (tagad Operas un baleta teātris) izrādītās lugas «Ērkšķrozīte», «Pelnrušķīte», «Maksis un Morics» ar labām beigām, kad abi nerātņi pie svētku eglītes solās laboties un eņģeļu koris dzied «Klusa nakts, svēta nakts». No latviešu teātrī redzētajām lugām atmiņā visilgāk uzglabājies «Sprīdītis» un «Zelta zirgs» (kraukļu sarunas stikla kalnā gan garlaikoja).

Vecmāmiņa apbedīta Rīgā, Mārtiņa kapos.

Daiļuma izjūtu no savas mātes bija mantojusi arī mūsu māte Anna Auguste Ādamsons, dzimusi Bērziņa (1882—1944), saukta parasti otrajā vārdā. Vācu meiteņu skolā Āgenskalnā viņa bija guvusi daudz praktisku iemaņu — brīvi pārvaldīja vācu valodu, labi šuva un gatavoja ēdienu, bija praktiskas, enerģiskas un ātras dabas, izdarīga un izveicīga. Arvien viņa rūpējās, lai mūsu dzīvoklis būtu kārtīgi apkopts un bērni glīti apgērbti. Pati bija stalta auguma, skaista, gērbās rūpīgi, pat lepnī. Māte ļoti mīlēja ziedus, tāpēc mēs ar Eriku viņai dzimšanas

dienā aprīlī dāvinājām hiacintes, kuras pirkām tuvējā puķu veikalā par pašu sakrāto kabatasnaudu. Šo ziedu smarža liek vēlāk Erikam atcerēties bērnību un kā konkrēta aina atspoguļojas dzejolī «Hiacinte». Mātes mūžs pagāja rūpēs par māju, bērnu audzināšanu un skološanu. Vispār — izglītību mūsu vecāki uzskatīja par lielāko mantu un tāpēc neatteicās ne no kādiem upuriem, lai mēs varētu bez rūpēm mācīties. No 1936. gada, kad vecuma dēļ tēvu bez pensijas atbrīvoja no darba, vecāki dzīvoja pie mātestēva Saukas ielā 4. Māte nomira divus gadus pirms Erika. Ļoti mīlēdams māti, Eriks nežēloja ne spēkus, ne līdzekļus, lai grūtajos kara apstākļos viņu pieklājīgi apbedītu. Nespēcīgs un ar paaugstinātu temperatūru — Eriks uz nedēļu pameta Biķernieku sanatoriju un rūpējās par mātes pavadīšanu. Māti glabājām blakus vecaimātei Mārtiņā kapos.

Skolas gaitas Eriks sāka agri. Jau sešu gadu vecumā (1913./14. mācību gadā) viņš apmeklēja Millersones progimnāzijas bērnudārzu Āgenskalnā, L. Nometņu ielā. Tur bērns nodarbināja četras stundas dienā un iepazīstināja ar lasīšanas un rakstīšanas elementiem. Uz skolu parasti gājām reizē, jo mācības sākās deviņos. Ja stundu beigas sakrita, mājās arī atgriezāmies kopā, ja ne, tad Eriku veda māte.

1914./15. gadā Eriks mācījās pirmajā klasē četrklasīgā pilsētas elementārskolā Raņķa dambī, jo tā atradās vistuvāk mūsu dzīvesvietai. Seit iegūtā rakstīšanas māka lika Erikam izmēģināt roku pirmo «stāstiņu» sacerēšanā. Bija sācies pirmais pasaules karš, un valodas par kara notikumiem bija visu mutēs. Arī vērīgais, mazais zēns negribēja stāvēt malā un rakstīja par cīņām, karavīru varoņdarbiem un uzvarām. Parasti virsraksti skanēja: «Kā krievu kareivis uzvarēja vācieti», «Ģenerāļa varoņdarbs», «Kā sagūstīja vācu kareivjus» u. tml. Stāstiņi, pro-

tams, bija īsi un bērnišķīgi, bet pildīja rakstītāju ar sajūsmu un lepnumu. Sie stāstiņi nav uzglabājušies, jo lielie uzskatīja tos par nenozīmīgu bērna niekošanos.

1915./16. gadā skolas gaitas bija jāpārtrauc, jo karadarbība tuvojās Rīgai, iestādes, fabrikas un skolas tika evakuētas un daudzi rīdzinieki devās bēgļu gaitās. Tās sākās arī mūsu ģimenei. 1915. gada jūliju un augustu pavadījām Ļipovkas sādžā pie Roslavļas (starp Smoļensku un Brjansku), kur pie paziņām jau bija apmetusies mūsu tēvamātes māsa Anna Celmiņa ar vīru Jāni Celmiņu un dēlu Nikolaju. Sādžas iedzīvotāji bija diezgan pārtikuši. Visapkārt pletās sēņu meži, pie muižas dārznieka varēja par pusvelti pirkt labus ābolus, zemnieki vistu pārdeva par piecdesmit kapeikām, bet bodītē arvien bija dabūjamas skraukšķīgas barankas un pusmetru augsti, mīksti baltmaizes kukuļi. Bet istabā mudžēja blaktis; te nebija ne skolas, ne vīriešiem darba. Tāpēc augusta beigās bēgļu kolonija izklīda.

Pārcēlamies uz lielās ieroču fabrikas ciematu Biežicu pie Brjanskas. Tur tēvs bija pieņemts par kantora darbinieku. Dzīvojām īrētā istabā kāda fabrikas inženiera savrupmājā. Cilvēki bija ļoti laipni, izpalīdzīgi un rūpējās par mums kā par tuviniekiem. Atļāva man izmantot klavieres un mājas bibliotēku. Sāku apmeklēt ģimnāziju, bet Eriku mācīju mājās, jo viņš krievu valodu tik labi neprata, lai varētu sekot mācībām. Gaisā jau rūga nemiers, un vakaros pilsoņu apgaismotajos logos lidoja akmeņi. Pie galvenā direktora mājas durvīm dežurēja bruņota sardze, un ceļā uz fabriku viņa pajūgu pavadīja konvojs. Arī mūsu saimnieki satraukti gaidīja pārmaiņas un gatavojās meklēt patvērumu pie radniekiem Sibīrijā.

1915. gada ziemsvētkos mūsu saimnieki rīkoja viesības, kuru dalībnieki kļuvām arī mēs. No Maskavas bija atbraucis viesos kādas lieltirgotavas īpašnieks. Uzzinājis, ka mūsu tēvs strādā par 40 rubļiem mēnesī, viņš aicināja to darbā sava veikala kantorī, piedāvādams mēnesī

80 rubļus. Tēvs piekrita. 1916. gada janvārī pametām Biežicu un pārcēlāmies uz Maskavu. Ar jauno darbavietu tēvs bija ļoti apmierināts, jo tirgotājs savu solījumu pildīja, bet nebija kur dzīvot: bēgļu komitejas ierādītā istaba bija slapja un sapelējusi, gar sienām tecēja ūdens. Sākām slimot, Erikam radās nopietns acu iekaisums. Tā kā cits dzīvoklis nebija sameklējams, vecāki nolēma Maskavu atstāt. Mēs bijām paspējuši cik necik iepazīties ar Maskavas ievērojamākajām vietām — Kremli, muzejiem, lielo tirdzniecības namu, baznīcām. Pārsteidza daudzās mazās baznīciņas ielu krustojumos.

Pēc sarakstīšanās ar tēvabrāli devāmies uz Rēveli (Tallinu), kur viņš strādāja no Rīgas evakuētajā fabrikā un apdzīvoja divistabu dzīvokli. Brauciens kareivju pārpildītajos vilcienos bija neizsakāmi grūts un ilga nedēļu, jo pieturās reizēm bija jāpavada vai visa nakts. Nokļuvām Rēvelē galīgi novārguši. Fabrika atradās ārpus pilsētas, jūras krastā. Satiksmi uzturēja fabrikas šaursliežu vilcieniņš — divi vagoni, kurus vilka maza lokomotīve. Darbu kantorī tēvs dabūja viegli, jo mobilizācija bija paretinājusi darbinieku rindas. Tēvabrālis atdeva mums savu otru istabu. Manāmi atspirgām. Tomēr radās neparedzēts sarežģījums — Rēveles skolās mācību valoda bija igauņu, bet to neviens no mums nezināja. Kā vietējās valodas nepratējus mūs atteicās uzņemt skolā. Tad nu sākām mācīties mājās. Līdz pavasarim bijām izņēmuši attiecīgo klašu kursus. Ilgāk tomēr tāds stāvoklis nevarēja turpināties, un vecāki atzina, ka mātei ar mums jāatgriežas mājās. Tēvs turpinās strādāt turpat Rēvelē.

1916. gada vasaras sākumā bijām atkal Rīgā. Apmetāmies uz dzīvi pie mātesmāsas Emīlijas Zēmanes Ģertrūdes (tagad — K. Marksa) ielā 25. Rudenī atsākām mācības, nezaudējuši neviena skolas gada. Eriks mācijās Sprīvuļa zēnu mācību iestādē (1916—1920), uzrādīdams

loti labas sekmes humanitārajos priekšmetos. Bēgļu gaitās pārtrauktā rakstīšana tika atsākta un pusaudža gadus pieņēma jau sarežģītāku formu. Eriks sāka pievērsties arī dzejai, un iemiļota forma viņam kļuva trioletas. Ir uzglabājusies kāda skolas laiku piezīmju burtnīca, kurā sastopam gan zīmējumus, gan domugraudus, gan dzejas, gan izrakstus no lasītajām grāmatām. Tie pārsteidz ar pusaudža gadiem neatbilstošu domu dziļumu un asumu, jo trīspadsmit četrpadsmit gadu vecumā Eriks jau bija ieguvis nopietnu literāru erudīciju: bija lasījis latviešu un krievu (turklāt — oriģinālā) klasiķus — A. Puškinu, N. Gogoli, M. Ļermontovu, I. Turgeņevu, A. Čehovu, Ļ. Tolstoja «Karu un mieru», «Annu Kareņinu» un piecpadsmit gadu vecumā ķērās pie F. Dostojevskas darbiem. Par to gan vēlāk pats pasminēja — cik nu tur tās saprašanas bija! Viņš aizrautīgi studēja arī Č. Dikensu (tulkojumā), V. Igo, F. Šillera lugas.

1917. gada sākumā mēs atgriezāmies savā vecajā dzīvoklī Ceppa fabrikā. Kad 21. augustā Rīgu ieņēma vācu pulki, bijām atšķirti no tēva un viņa sūtītās naudas atbalsta. Dzīvību izvilkām un skolas naudu varējām samaksāt, tikai pateicoties tuvinieku palīdzībai. Skolas dzīvē notika lielas pārmaiņas. Visi priekšmeti tagad bija jā mācās vācu valodā. Grūtības drīz pārvarējām, jo vācu valodu bijām sākuši apgūt jau agrā bērnībā, dzīvojot vienā mājā ar vācu tautības bērniem. Bez tam, sākot ar otro mācību gadu, skolās mācīja franču vai angļu valodu. Eriks vairākus gadus mācījās franču valodu, tad pievērsās angļu valodai, kuru līdz vidusskolas beigšanai pārvaldīja tik brīvi, ka varēja bez grūtībām lasīt. Vēlākos gados, papildinājis savas zināšanas vēl pašmācības ceļā, viņš veiksmīgi tulkoja angļu rakstnieku darbus.

1917. gada beigās pārbrauca mājās mūsu tēvs. Tajā laikā atkal dzīvojām pilsētas centrā — Ģertrūdes ielā 22/24. Vecāki šeit nodzīvoja līdz 1929. gada sākumam. Mums braukāt no Pārdaugavas uz pilsētu būtu bijis

loti neērti, sevišķi ziemā, kad pontonu tilts tika izņemts un vajadzēja kājām iet pāri dzelzs tiltam.

Sākot ar 1919. gadu, mums jau bija iespēja mācīties vidusskolā latviešu valodā. 1920. gadā Eriks iestājās Rīgas pilsētas 1. vidusskolā (Raiņa bulvāri). Pēc sava tipa tā bija humanitāra ģimnāzija ar latīņu valodu un vairākām jaunajām svešvalodām. Eriks visvairāk pievērsās literatūrai, valodām, vēsturei, psiholoģijai. Sevišķu ievēribu Eriks guva ar saviem sacerējumiem. Latviešu valodas skolotājs dzejnieks Vilis Plūdonis, stingrs un prasīgs pedagogs, ne vienu reizi vien lasīja klasei priekšā Erika sacerējumus. Plūdonis ticēja Erika nākotnei, tomēr vēlāk jutās vilies viņā. Pēc vidusskolas beigšanas Eriks vairs nesaņēma Plūdoņa atbalstu; Plūdonis it kā bija aizmirsis savu talantīgo skolnieku. Liekas, skolotājs bija cerējis izaudzināt savas dzejas atdarinātāju, bet Eriks bija «sava ceļa gājējs». Skolā Eriks bija arī labs zīmētājs, un ne velti zīmēšanas skolotājs ieteica viņam iestāties Mākslas akadēmijā. Grūtības turpretī sagādāja matemātika, jo «skaitļu poēzijā» Eriks nespēja iedzīvoties un šad tad saņēma pa divniekam — par sarūgtinājumu skolotājam Speram un pašam neveiksmīniekam.

Ar skolasbiedriem Eriks satika labi, bet tuvāka draudzība viņu nesaistīja ne ar vienu, jo to vietā bija grāmatas. Par Erika mīļākajiem rakstniekiem kļuva A. Franss, E. Po, G. Flobērs, S. Bodlērs, O. Vailds. Viņa darbs «Salome» rosināja Eriku uzrakstīt apcerējumu par sudrabu «Salomē». Līdz šim Eriks rakstīja it kā laika kavēklis, turpretī piecpadsmit sešpadsmit gadu vecumā viņš sāka apzināties savu rakstnieka spēku. Bet ceļš uz panākumiem nebija viegls. Erika talantu saskatīja gan P. Rozītis, gan J. Akuraters un K. Skalbe, tomēr dzejas savdabība viņus it kā mulsināja. Eriks vairākkārt nesa viņiem savus darbus atsauksmei, pazīstamie rakstnieki par tiem gan izteicās atzinīgi, bet no publicēšanas atturējās, aizbildinoties ar vietas trūkumu. Eriks 1927. gada 5. oktobra vēstulē

raksta: «. . . apturēju uz ielas Skalbi. Mēs gājām abi kopā pa Kr. Barona ielu no Elizabetes ielas līdz «Jaun. Ziņu» redakcijai. Mēs abi kaislīgi sarunājāmies. . . par dzeju un teātri un — brīnums! — gandrīz sapratāmies. Mūsu laiks esot — fū! — un tādēļ manas dzejas grūti drukāt.» Un tomēr žurnālā «Daugava» 1928. gadā vien bija publicēti trīspadsmit Erika oriģināldzejoļi, tulkojumi un literāri apcerējumi.

Nevarēdams sagaidīt savu darbu parādīšanos atklātībā (laikrakstiem piesūtītie dzejoļi palika neiespiesti), Eriks ar vecāku naudas atbalstu 1924. gadā izdeva viencēliena komēdiju «Amora apburtā lapene», kuras publicēšanu vēlāk nožēloja. Pēc Erika vēlākajiem izteicieniem, tā bijusi par maz izstrādāta, lugas darbībā trūcis konkrētības.

Beidzot 1926. gadā laikrakstā «Jaunākās Ziņas» parādījās atklātībā pirmais Erika dzejolis.

Aizrāvies ar rakstniecību, Eriks pārtrauca studijas Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē, kurā bija iestājies pēc 1. vidusskolas beigšanas 1924. gadā.

Par kaislīgu aizraušanās objektu Erikam kļuva arī mūzika. Jau no pirmās klases līdz vidusskolas beigšanai esam pie privātskolotājam mācījušies klavieru spēlēšanu, jo muzikālā izglītība toreiz skaitījās vispārējās izglītības sastāvdaļa.

Mūsu simpātijas jau no mazām dienām piederēja klasiskajai mūzikai. Mūzikas skolotājas nebija augsti kvalificētas, bet stingras un ar labu gaumi. Uz stundām gājām divas reizes nedēļā, bet mājās pie klavierēm pavadījām vairākas stundas katru dienu, lai apgūtu uzdotos vingrinājumus un iemācītos no galvas Vēbera, Šūberta, Mocarta, Mendelsona un citu komponistu atvieglināti pārstrādātās melodijas. Vēlāk ķērāmies pie Bēthovena, Mocarta un Haidna sonātēm, Šopēna un Baha vienkāršākajām kompozīcijām.

Skolotājas lielu uzmanību pievērsa četrrocīgai spēlei, un tā kļuva par paradumu arī mums. Parasti Eriks spēlēja basa partiju, es — diskanta. Tie paši komponisti bija mūsu repertuārā arī tad, kad bijām pieauguši. Visiemīļotākās mums tomēr kļuva Bēthovena simfonijas, tās atskaņojām, kā nu pratām, ilgus gadus, sevišķi sesto, devīto un piekto. Heroiskais Bēthovens, brāzmainais Vāgners, liegais Caikovskis, melodijām bagātais Verdi un graciozie franči vienlīdz aizrāva jauno dzejnieku. Lai gan Eriks, vidusskolu beidzot, spēlēja samērā labi, viņš kautrības dēļ nekad sabiedrībā neuzstājās. Tikai reizi, viesojoties mūziķu Ozoliņu mājās, Eriks, domādams, ka neviens viņu nedzird, bija atskaņojis uz klavierēm kādu iemīļotā komponista darbu. Bet pianiste Lilija Kalniņa-Ozoliņa spēli bija dzirdējusi un izteica atzinību.

Pēc Erika nāves arī es vairs neesmu pieskārusies klavierēm.

Lielu baudu vidusskolas un studiju gados mums sagādāja kopīga teātru, kino un koncertu apmeklēšana. Divdesmitajos gados sevišķi pievilka Dailes teātris. Nepalika neredzēta neviena E. Smiļģa iestudētā luga, jo tās ienesa tā laika teātra dzīvē jaunu garu un svaigumu. Mūs nespēja atbaidīt bieži pat ziemā neapsildītās telpas un pustukšā zāle. Kopā esam skatījušies tik daudz lugu, ka grūti nosaukt visas. Patika Raiņa «Indulis un Ārija», «Uguns un nakts», V. Šekspīra «Hamlets», «Divpadsmitā nakts», A. Brigaderes «Princese Gundega un karalis Brusubārda», M. Meterlinka «Zilais putns». Nepatika Aspazijas lugu patētika un skaļums (piemēram, «Atriebēja»). No aktieriem visvairāk valdzināja E. Smiļģis, L. Bērziņa un E. Bramberga.

Nacionālajā teātrī jūsmojām par Raiņa «Pūt, vējiņi!» izrādi, kuru skatījāmies vairākas reizes ar neaizmirstamo Baibu — M. Smitheni. Dziļi atmiņā iespiedies Jāzepa tēls Raiņa lugā «Jāzeps un viņa brāļi» un A. Mierlauks un B. Rūmniece Indrānu tēva un mātes lomās R. Blaumaņa

lugā «Indrāni». Operā mūsu interesi ar savu raito darbību, melodisko mūziku un spēcīgajiem izpildītājiem — Ā. Kaktiņu, M. Brehmani-Štengeli, A. Benefeldi — saistīja franču, itāliešu, krievu, vācu komponistu darbi.

Operā bieži notika arī simfoniskie koncerti. Kad atskaņoja Bēthovena 9. simfoniju, bijām vienmēr.

Teātru, kino, koncertu apmeklēšana, bet visvairāk grāmatas deva mums vielu pārrunām. Vasaras vakaros, kad ielas kļuva klusākas, stundām klidām apkārt, sapņodami par nākotni, kas pavērās gaišu cerību pilna.

Smags pārbaudījums Erika garam un miesai bija dieņesta gadi (no 1929. gada februāra līdz 1930. gada 28. augustam) Daugavpils cietoksnī. «Tā ir dzīve, kurā aizmirst tīru mūziku, grāmatas, kurā aizmirst visu, visu, kas mūs padara jaukākus un kas man tā no sirds tīk,» žēlojās Eriks kādā man rakstītā vēstulē 1929. gada 16. jūnijā.

Skarbā apkārtne un armijas dzīves režīms nelabvēlīgi atsaucās uz Erika veselību. Pārciestais plaušu karsonis 1929. gada vasarā atstāja plaušu galos nelielus aptumšojumus.

Pēc atvaļinājuma atgriezies pulkā, Eriks kļuva par mantzini, mitinājās atsevišķā telpā; tas deva iespēju rakstīt, lasīt (S. Bodlērs, A. Strindbergs) un klubā spēlēt klavieres. Lielu satraukumu pulkā sacēla ziņa, ka Eriks Ādamsons ir rakstnieks, un tajā laikā iespiestais stāsts «Bada spēle» ļoti apbēdināja pulka komandieri, kas bada cietējā saskatīja pašu rakstītāju.

Bēdžoties karadienestam, pamazām atjaunojās Erika agrākais stāvoklis sabiedrībā. Eriku pārņēmis kūsājošs darbaprieks. Viņš runā par «traku un nevaldāmu, ilgi aizturētu kaislību — rakstīt».

Lielu pārmaiņu 1930. gada beigās Erika dzīvē ienesa liktenīgā iepazīšanās ar radiofona diktori Mirdzu Ķempi

un sareģistrēšanās 1931. gada oktobrī. Nokļuvis revolucionāru cīnītāju ģimenē, arī Eriks aizrāvās ar revolucionārām idejām. Ilgi nezināju, ka Eriks bijis iesaistījies pagrīdes darbā, jo par tādām lietām neviens skaļi nerunā. Mēs, mājinieki, nezinājām, ka viņš sarakstījis lugu «Seši krusti», kas parādījās 1957. gadā izdotajā «Izlasē». Parasti Eriks man arvien stāstīja par saviem literārajiem nodomiem, sevišķi plašākajiem, un lielu daļu no tiem realizēja mūsu mājā. Bet par ieceri rakstīt lugu «Seši krusti» nekad neesmu dzirdējusī.

Trīsdesmito gadu sākumā ieskanējās jauni — Erika dzejā līdz šim nedzirdēti sociāli motīvi. 1931. gada 9. decembra vēstulē Eriks raksta:

«. . . vai Tu vari saprast, ka «Domās», kuras vēl š. g. Nr. 10. mani asi izsmēja, Nr. 12. nodrukās kādu manu dzeju! Pie tam esmu sadraudzējies ar Grotu un Plaudi. [. . .] Jau Nr. 11. «Domās» parādījās pirmā ļoti labā atsauksme par manu «reti iespaidīgo» «Sv. Hieronīma dziesmu». Arī «Sociāldemokrātā» J. Grots bija man atzinīgus vārdus veltījis — esot visspilgtākais pilsoniskais dzejnieks! Bet vēl nesen mani nolamāja par Virzas dienderi un tam līdzīgil!»

Dažus gadus vēlāk šis asums viņa darbos pazuda, jo Eriks pēc savas dabas nebija cīnītājs, kaut gan nīda varmācību, netaisnību, liekulību un tumsonību. Trīsdesmitie gadi ir visražīgākie Erika daiļradē. Publicēts dzejoļu krājums «Sudrabs ugunī» (1932), pretkara luga bērniem «Nagla, Tomāts un Plūmīte» (1932) — kopā ar A. Čaku, dzejas «Ģerboņi» (1937), noveles «Smalkās kaites» (1937), traģikomēdija «Mālu Ansis» (1938), pasaka dzejā «Čigānmeitēns Ringla» (1939). Lasītāji saņēmuši Erika tulkojumus no angļu literatūras:

- 1) Dž. G. Bairona «Čailds Harolds», fragmenti (1929);
- 2) Dž. G. Bairona «Siljonas gūsteknis» (1936);
- 3) R. Kiplinga «Jūras varoņi» (1938);
- 4) V. Sekspīra «Divi veronieši» (1937);

5) O. Vailda «Infantes dzimšanas diena» (1938).

Presē bija lasāmi daudzi viņa angļu dzejas tulkojumi un kritiski apcerējumi.

Bez tam žurnālā «Atpūta» iejutīgi tika aprakstīti zooloģiskā dārza dzīvnieki. Rakstiem vajadzēja tikt sakopotiem un izdotiem 1939. gadā.

Plašāk neminēti lai paliek bezgala daudzie tulkojumi Rīgas radiofonam. Tie tika veikti peļņas nolūkā, nemekļējot pēc to literārās vērtības. Dziesmu tekstus tulkojot, vārdi bija jāsaliek tā, lai augstais «do» neiznāktu uz burta «i». Tas bija truls un nomācošs darbs.

Erika mājas dzīve ne vienmēr bija laimīga: divistabu dzīvoklītis Indrānu ielā 17, dz. 4, bija jādala ar Mirdzas māti un palaikam arī ar Mirdzas brāli. Tā, šaurībā dzīvojot, viegli varēja rasties sīkāki un lielāki pārpratumi.

Mirdza bija spējīga, centīga, literāri izglītota sieviete. Viņa saprata Erika dzeju un par to jūsmoja, bet mājas dzīvei parasti pietrūka laika un reizēm arī — vēlēšanās. Sievasmāte rūpējās par meitu pašai dziedīgi, bet Erikam nereti bija jādzird, ka Mirdza ar savu «šarmu» varējusi tikt pie turīgāka vīra.

Pastāvīgas raizes ģimenē radīja arī Mirdzas veselība. Jau kopš jaunības Mirdza bija nopietni slima ar tuberkulozi. Asinsizplūdums radio programmas pieteikšanas laikā, tam sekojoša ārstēšanās sanatorijā lika kavernai uz laiku apkaļķoties. Tomēr pēc laika slimība atkal uzliesmoja, no jauna bija nepieciešama sanatorija. Pārmērīgs darbs, mācīšanās, cītīga pašanalīze sagrāva Mirdzas nervu sistēmu. Tās sekas — neirastēnija. Erika paša traģiskās izjūtas šajā laikā raksturo dzejoļi — «Dziesma neirastēnijai», «*Glossina palpalis*», «Sviedri», «Kāss», «Plaušas».

Nemiens, raizes, šaurie dzīves apstākļi, neveiksmes literatūrā (pēc Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā Eriku vajāja

par to, ka viņš bija publicējis savus darbus kreisajā presē) mudināja aizmirsties bezrūpīgu draugu pulciņā, bohēmā. Pamazām Eriks arvien vairāk attālinājās no savas mājas, aizvien biežāk atrada aizmiršanos alkoholā. Tas gan nekādu atrisinājumu nedevisa, tikai palielināja viņa nelaimi un grāva fiziskos un garīgos spēkus.

Tomēr, lai kādi bija apstākļi, radišanas kāre Erikā neapklusā nekad. Visvieglāk rakstīt bija tur, kur netraucēja ne saimnieciskas rūpes, ne draugu sabiedrība. Tā bija mūsu māja Zaļenieku Eglītēs un pēc 1935. gada arī Jelgavā. Eriks dzīvoja pie mums nedēļām, pat mēnešiem, kluss un nemanāms, nekad neuzstādīdams nekādas prasības, ar visu apmierināts, par visu pateicīgs.

No lielākiem darbiem Zaļeniekos sastādīts dzeju krājums «Ģerboņi» un uzrakstīta luga «Mālu Ansis». Jelgavā pa daļai radies romāns «Sava ceļa gājējs». Mūsu mājās uzrakstīti daudzi stāsti un dzejoļi.

Kad brālis staigāja pa māju kluss, nerunīgs un domās nogrimis, tad pat mani bērni, ar kuriem viņš labprāt draiskojās, jūta, ka onkulis Eriks nav traucējams. Stundām ilgi vasarā Eriks varēja sēdēt atpūtas krēslā kādā nomaļā dārza stūrītī ar baltu lapiņu un zīmuli rokās, un tikai laiku pa laikam kāds pieraksts papīra lapiņā liecināja, ka viņš nav aizsnaudies, bet iegrimis dziļās pārdomās. Pie rakstīšanas Eriks ķērās tikai tad, kad topošais darbs bija pamatīgi pārdomāts un izplānots, un darbs veicās raiti. Nemanīju, ka Eriks būtu rakstījis naktī. Uz mašīnas viņš rakstīt neprata.

1940. un 1941. gadā Eriks tiecās iekļauties jaunajā dzīvē, bet īsais laika spridis neļāva viņa darbībai izvērsties. Brālis tulkoja padomju masu dziesmas, A. Tolstoja lugu «Zelta atslēdziņa», bet Latviešu literatūras un mākslas dekādei Maskavā kopā ar A. Čaku rakstītais librets par sarkanajiem latviešu strēlniekiem palika nepabeigts.

Dzīve fašistiskās okupācijas apstākļos bija ļoti grūta.

Sāpīgi Eriks pārdzīvoja Mirdzas prombūtni, kura, Lie-lajam Tēvijai karam sākoties, 1941. gadā paspēja eva-kuēties.

Sāpīgi Eriks pārdzīvoja Mirdzas aizbraukšanu 1941. gadā.

Pamesto Eriku māca vientulība, skumjas, nedrošības sajūta, jo dzīve bija jāsāk it kā no jauna. Dzīvoklītis Indrānu ielā likās tukšs un nemīlīgs. Neiespieda arī viņa darbus. Lai sagādātu eksistences līdzekļus, Eriks 1941. gada rudenī strādāja Centrālajā grāmatnīcā par grāmatu kārtotāju. 1942. gada augustā viņu mobilizēja meža darbos četrarpus nedēļas. Darbs bija pāri spēkiem — smags, nepierasts, trūka piemērotu apavu un drēbju. 1942. gada 9. augustā Eriks man raksta: «Šausmīgi šķīst un plīst drēbes un apavi. Vislaunākais ir lietainā laikā — tad mežs pārvēršas dubļu ezerā un jāstrādā līdz puslie-lam ūdenī.» Nopliušo drēbju vietā jaunas nebija veika-los nopērkamas. Tās varēja iegādāties tikai pret speciā-lām atļaujām, kuras saņēma izredzētie.

Raizes sagādāja arī vecāki, kas paši saviem spēkiem vairs nevarēja tikt galā, — māte gulēja uz gultas, bet tēvs pastāvīgi zaudēja gan pārtikas kartītes, gan naudu.

Tā kā satiksme starp pilsētām bija ļoti apgrūtināta (atļaujas izsniedza tikai atsevišķos gadījumos), satikties varējām reti.

Tāpēc nezinu, kā tas notika, ka Eriks šajā grūtajā laikā iedraudzējās un sāka dzīvot kopā ar K. Padega atraitni Elvīru. Kādu laiku Eriks likās apmierināts, pat atplauka, sarunā ar mani zināmā mērā pat lepojās, ka par viņu tagad rūpējoties ļoti saimnieciska sieviete.

Eriks tomēr nespēja tik viegli aizmirst Mirdzu. Domas arvien klīda tālumā: ko viņa dara, kur mīt, vai vēl dzīva, vai atceras viņu? (Dzejolis «Ābelkoka pīpe».) Kāda ne-jauši pa radio uztverta ziņa par Mirdzu ilgāku laiku pil-dija Eriku ar dziļu prieku.

Eriks smagi pārdzīvoja arī Mirdzas mātes traģisko

nāvi 1944. gadā un, grūti slimš būdams, rūpējās par viņas apbedīšanu.

Arī šajā laikā Eriks izmantoja daiļradei mūsu māju Jelgavā, Pavasara ielā. Dabūjis atļauju izbraukšanai uz Jelgavu, Eriks pavadīja visu 1943. gada vasaru un rudeni mūsu mājā. Tā bija pēdējā reize, kad viņš dzīvoja un rakstīja šeit. Tapa romāns «Uzvarētājs», vēlāk saukts «Sava ceļa gājējs». Romānu Eriks pirmoreiz pieminēja 1942. gada 16. marta vēstulē: «Rakstu tagad romānu, kurā attēloju kādas manas paaudzes pārstāvja iekšējos pārdzīvojumus laikā no 1924.—1938. gadam uz Rīgas fona, pie tam izceļot īpaši Vecrīgu un Ilģuciemu. Tātad ar zināmām autobiogrāfiskām pazīmēm. Romāns jānobeidz līdz 1. oktobrim, jo ir jau paredzēts «Zelta ābeles» rudens prospektā.» Darbu iecerētajā termiņā pabeigt neizdevās, neatceros vairs, kādu iemeslu dēļ. Intensīvi Eriks turpināja strādāt, iznāca dzeju krājums «Saules pulkstenis» (1941), noveļu krājums «Lielais spītnieks» (1942) un poēma «Koklētājs Samtabikse» (1943).

Dalījāmies ar savām liesajām devām, kā mācējām. Erika veselības stāvoklis radīja nopietnas bažas. Balss viņam bija aizsmakusi, valoda tikko dzirdama. Nelīdzēja ne kartas tējas, ne medus, ne garaiņu ieelpošana. Ieteicu Erikam noteikti griezties pie ārsta, ko viņš gan sacījās jau izdarījis. Drūmā patiesība atklājās 1944. gada sākumā, kad Erikam sakarā ar mobilizāciju bija jāstājas ārstu komisijas priekšā. Tika konstatēta kakla tuberkuloze. Eriku ievietoja Biķernieku sanatorijā. Noskaņots bija optimistiski: tāds nieks vien esot, pašlaik būšot izdevīgi kādu laiku atpūsties. Tomēr atpūta Erikam nebija lemta. Aprīlī nomira mūsu māte, kas kopīgiem spēkiem bija jāapbedī, drīz pēc tam Indrānu ielas dzīvoklī atrada mirušu Mirdzas māti, kas Erikam bija jāapglabā.

Pienāca 1944. gada vasara. Sakari ar Eriku pilnīgi pārtrūka. Jelgava bija atgriezta, ritēja kaujas, cilvēki izklīda kur kurais. Bēgdami no degošās Jelgavas ar to,

kas aiznesams rokās, mēs atradām patvērumu Zaļenieku mājturības tehnikumā (bijušajā ģimnāzijā). Nejauši uzzinājām, ka Eriks atstājis Rīgu un mitinās lauku mājās — Lielplatonēs Zemzaros. Mans vīrs uz divriteņa devās Eriku meklēt un atgriezās dziļi satriekts. Viņš bija atradis Eriku smagi slimu, Padegu tāpat. Pie viņiem mitinājās arī mūsu tēvs. Lai kā sāpēja sirds, šoreiz bijām bezspēcīgi palīdzēt.

1944. gada rudenī saņēmu no Mirdzas ziņu, ka viņa visus aizvedusi uz Rīgu. Eriks atkal ievietots Biķernieku sanatorijā. E. Padegai piedzimis bērns; zēns, kas ļoti līdzinājies Erikam, pēc dažām nedēļām miris ar tuberkulozi tāpat kā māte. Lieki aprakstīt Erika stāvokli un noskaņojumu.

1945. gadā Erikam kļuva vēl smagāk. Mirdza un draugi pašreizēji gādāja par viņu. Viņa attiecības ar Mirdzu bija miera pilnas: katrs bija gājis tādu ceļu, kāds attiecīgā brīdī licies pareizs, neviens nevarēja otru vainot, jo arī pašam bija savas kļūdas un trūkumi. 1945. gada 30. janvārī Eriks man rakstīja, ka ar Mirdzu turpmāk palikšot draugi.

Līdz pēdējam brīdim Eriks nezaudēja ticību uz izveseļošanas, nekad neiegrima pesimismā. Darbaprieks viņu nepameta līdz pēdējam brīdim. Tikai reiz kādu tumšu nojautu brīdī viņš esot izsacījis domas: ja varētu dzīvi sākt no gala, tad gan viņš prastu to iekārtot.

Periodiskā parādījās jauni viņa dzejoļi. Veicot Leļļu teātra dramaturga pienākumus, viņš pārtulkoja L. Solovjova komēdiju «Hodža Nasredins», dramatizēja A. Čehova stāstu «Kaštanka», kuru Leļļu teātris uzveda 1945. gadā, un turpat izrādīja arī savu poēmu «Koklētājs Samtabikse» ar nosaukumu «Pasaka par koklētāju».

1945. gadā Eriku uzņēma par Rakstnieku savienības biedra kandidātu.

No Erika pēdējās vēstules sapratusi, ka cerības uz izveseļošanas zudušas, 1946. gada februārī ar gadījuma ma-

šīnu nokļuvu Rīgā. Ieraudzīju viņu bez spēka, ar nāves ēnu sejā. Gribējās pateikt kādu sirsnīgu vārdu, bet trūka spēka. Bez tam istabā atradās citi — man nepazīstami apmeklētāji, kuru klātbūtne bija traucējoša jūtu izpausmei.

Eriks klusi izdzīsa 1946. gada 28. februārī. Saņēmusi no Mirdzas satriecošo vēsti, vissmagākajā noskaņojumā posos bērēm. Mājās ar masalām guļot palika mazākie bērni, pašai temperatūra pāri 38°C, un bērnu diena pagāja kā smagā murgā. Izvadišana notika 4. martā ar rakstniekam atbilstošu godu. No Meža kapu I kapličas biedri uz rokām aiznesa šķirstu uz Raiņa kapiem, jo Eriks kādreiz izteica vēlēšanos atdusēties Raiņa pieminēkļa aizvēnī, zem šalcošajām priedēm.

Jelgavā 1978. gada maijā

VĒSTULES NO ZEMNICAS

(Ievas Ķīses ievads un atlase)

Lielo Tēvijas karu Valdis Lukss sagaidīja jau kā dzejnieks — 1941. gadā iznāca viņa pirmais dzejoļu krājums «Skarbums». Kara laikā viņš veica arī kara žurnālista pienākumus laikrakstu «Latviešu Strēlnieks» un «Par Padomju Latviju» redakcijās. Mums ir zināmi daudzi V. Luksa tā laika darbi, kas stāsta par frontes ikdienu, bet mazāk pazīstama dzejnieka kara laika sarakste. Pirms dažiem gadiem publicētas Valda Luksa vēstules Jānim Sudrabkalnam (Lukss V. Kara dienu vēstules. R., 1970). J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondos glabājas sarakste ar citiem latviešu literātiem. 1978. gadā saņēmām dāvanu no Latvijas PSR Dabas muzeja darbinieces Martas Silas — viņai rakstītās V. Luksa vēstules Lielā Tēvijas kara laikā. Marta Sila tolaik atradās Ivanovā, bija Leļļu teātra aktrise. Ar Valdi Luksu viņa pazīstama kopš vidusskolas gadiem, jo abi mācījušies Rīgas 4. vidusskolā. Publicējam daļu šo vēstuļu.

1942. g.

Un dzīve ritot tālāk — tā laikam šur un tur esot sacīts. Ļoti dīvaini! Patiesību sakot, es Tev gribēju rakstīt jau sen, bet vienmēr kaut kā gadījās, ka tas palika tikai nodoms, jo mums sala mazliet vairāk nekā citiem, mēs soļojām mazliet vairāk nekā citi un dienas, šķiet, vismaz viena otra, mums bija daudz nemierīgākas nekā citiem. Bet tas jau tā pienākas: ja cilvēki uzvelk pelēkos mēteļus un uzkar šauteni plecā, tad gadās visādi — bet pie visa aprīnojami ātri pierod.

Un, lūk, tāpēc es esmu uzrakstījis Tev, jo ar vēstulēm ir nediena — tās ikvienu rakstītāju pārāk sagrābj aiz

stērbelēm un velk atpakaļ, tas nav labi. Tāpēc es nerakstu, tikai dažas «darišanu» vēstules kādreiz — tas viss.

Jā, pašlaik atbraucu Maskavā. Staigāju apdulis (laikam ar 2 «l» = apdullis). Te taču ļaudis guļ gultās, ēd ar dakšiņām, lieto kabatas lakatiņus, iet uz teātriem utt., utt. Tas pilnīgi satriec un izlecina no sliedēm kā vecu lokomotīvi. Bet tā tas ir. Un pamazām jāsāk domāt par kaut kādiem purviem, kur no teltenēm uzcelta būda, kur kaskā kūp čiekuri, lai odi neizēstu acis, kur jālieto tikai karote, kas parasti glabājas aiz zābaka, kur dzirdamas mūžīgas Bēthovena simfonijas utt. Tā ir cita pasaule. Nepilnajā gadā tā iesēdusies katrā asinlāsē.

Bet mēs neesam ne noskumuši, ne citādi kaut kā noļodzijušies no pamatiem, nē, mums tomēr šķiet, ka ejam uz mājām. Tiesa, gribētos iet mazliet ātrāk, bet mums jāiet bez ceļiem, tāpēc jau lēnāk iznāk.

Tās nu tādas prātulas — par dzīvi un dzīvošanu, un pasaules izplatījumu.

Par Tevi es uzzināju no kādas vēstules «Latvijas Strēlnieka» redakcijai, kur bija minēts arī Tavs vārds. Redzi, kā viņš kādreiz gadās! Diezgan jocīgi. Arī to, ka tagad klaiņā pa Ivanovas cirku, zināju un nopriecājos, ka esi izsprukusi no tālākām vietām, un, ja vien Tevi neaizsauks kaut kur, droši vien satiksimies, jo ansamblis taču kādreiz varbūt atbrauks uz fronti ciemos pie mums. Tas nemaz nebūtu slikti.

Rīmes gan Tev nenosūtīšu, jo projām braucēji — F. Rokpelnis — nevar gaidīt, iet projām vilciens. Liela nelaime jau nebūs, jo nekā prātīga nav, ko sūtīt. Viss, kas uzrakstījies, uzrakstījies steigā, neparastos laikos un vietās. Punkts.

Ja nu Tu gribētu pastāstīt par sevi mazliet vairāk, Tu varētu uzrakstīt garāk — F. Rokpelnis 27. brauks uz Maskavu. Pēc tam braukšu (Grigulis, Krauliņš un es) atpakaļ uz «mājām». Tad adrese: П. П. 1476, редакция газеты «Латвия Стрелникс». Saprotams, tad vēstules

sprīņģē gadiem un nevar un nevar pienācīgo pasta numuru atrast. Tomēr gadās jau brīnumi — un tās atnāk.

Labi, gaidīšu no Tevis garu vēstuli. Man vienkārši šodien nerakstās, viss, ko uzrakstu, šķiet pārāk nenozīmīgs. Bet tas ar nav nekas. Galvenais, gribēju caur laipnu roku nosūtīt Tev mīlus sveicienus. Turies, Marta! Neļauj sevi mētāt utt.

[Paraksta vietā zīmējums. — I. K.]

1942. g. 26. jūn.

Izlasīju Tavu zīmi un nopriecājos. Tevi laikam gan varētu sasaldēt un stāvus iedzīt zemē kā naglu, Tu droši vien teiktu tāpat kā tas bārdainais vīrs: un tomēr viņa griežas!

Man te velk uz smieklu pusi tāpēc, ka apmēram simt gadu atpakaļ es pazīnu vienu tādu pašu sievišķi ar gluži tādu pašu «karakterī». Arī tai bija apbrīnojami «vētrains» fantāzija, kas parasti auļoja apdullinošā ātrumā, — to visu es stāstu to vārdīgo aktrišu dēļ. Kas tas ir — vārds? Lūk, to es gribēju, lai Tu man šodien paskaidro. Vārds, manuprāt, šodien ir drausmīgi liela nulle — un nekas nav tik nožēlojams, ja cilvēki ar Taviem «vārdiem» dreb kā septiņdesmit septiņos Āfrikas drudzos, ja tuvumā iešņācas un plīst prūšu mīna vai artilērijas šāviņš. Es esmu arī redzējis 45° salā sastingušus tos pašus ar Taviem «vārdiem» — viņi bija gluži līdzīgi citiem, tāpat kā citiem sniegs un vējš, un mēs soļojām garām un pāri.

Lūk, te Tu man varētu šo to paskaidrot, t. i., ja Tu spētu, es gan stipri šaubos. Un tad nu man šķiet, ka Tavas «vārdiskās» aktrises es esmu apgāzis un varbūt iegalvojis, lai Tu izlasītu un saprastu taisni tā, kā rakstīju. Man nebija laika pārrakstīt. Visas rīmes, kādas vien esmu uzrakstījis, ir grāmatelē, tagad gan ir divas,

un tās manās kabatās ir izceļojušās liku likām pa visām frontēm un nefrontēm. No tām jāizraksta. Vai Tu saproti, burlacīgā, nevārdiskā aktrise! Patiesībā te būtu jālamājas daudz krāšņāk — to mēs esam iemācījušies visi īsti apžilbinoši; saprotams, var arī atturēties, bet tas ir diezgan grūti.

Vienkārši negribas Tavu «šausmīgo» garastāvokli vēl vairāk sašausmināt: grūti ir Tavām zilajām asinīm, tās vārās pie stipri zemas temperatūras, es gan domāju, ka Tev derētu mūsu sabiedroto, kādas lēdiņas, kādas tīrasiņu zirgu īpašnieces elpa. (Protams, tīrasiņu angļu rikšotāju Tev nebūs, un tos Tev arī nemaz nevajag, bet redzēt pasauli ar budiskām acīm var iemācīties.) Vajag iemācīties nēsāt sauļā mazliet saldējuma — tas palīdz. (Protams, vasarā, ziemā nevajag neko.) Pa visu kara laiku tikai vienreiz iznāca tā, kad izlēkājos no sliedēm. Biju nestabils uz kājām kā no dzeršanas, bet no šādām un tādām kaitēm, un tai pašā laikā nosīta kādu brīnum jauku cilvēcību — L[atvijas] u[niversitātes] rektoru prof. Jungu. Tā bija vienīgā reize, kad es izkritu no angliskuma, turklāt uz kādu veselu nedēļu. Ar to, saprotams, nav ko lielīties — viens otrs to arī nemaz neredzēja. Bet tie nu ir visi tādi šodienas sīkumi, kas gan būtu, faktiski nebūtu, sīkumi pāris gadu atpakaļ vai pāris gadu skatoties uz priekšu.

Viens gan bieži apstulbina, kad dzīvojam purvos savā būdā, — tie ir putni. Pāri bērzu puduriem šauj mūsu artilērija, prūsis atbild, met arī mīnas, zem bērziem tarkšķ ložmetēji, bet bērzos kūko dzeguze, vītero cīruļi, sirdīgi lielās meža baloži — tā ir ļoti divaina lieta, tad galvā sāk auļot tie paši angļu tīrasiņu zirgi. Mani pēdējā laikā grib pilnīgi noslepkavot, jo es rīnēs par daudz salaižot putnus — tā nu viņi gadās, ielaižas un paliek.

Tā nu es nonācu pie rīnēm — es nedomāju, ka es varētu uzrakstīt pārcilvēcīgas rīmes, kuras būtu jālasa pārcilvēcīgiem aktieriem (aktrisēm). Nē, es ļoti labi zinu,

kādas ir manas rindas, un iedomību laikam gan man nu nevarēs pierakstīt. Arī Tu ne. Ja mani kādreiz negrib saprast, tas ir citādi.

Mazliet atvaino, ka visu laiku grābstos ap sevi, stāstu un muldu, bet lieta tāda, ka parīt aizbraucam «mājup» un Tavu garo vēstuli laikam gan nesaņemšu, tāpēc gribējās vēl ar Tevi patriekties, kaut vai cīnīties ap Tavu divi vārdi garo zīmīti. Tas nu tā ir. Savu šausmīgo garastāvokli (atkārtoju vēlreiz) met pie malas, jo Tevī ir pietiekamā daudzumā arī citādi spēki utt.

Tad nu es būtu izcīnījies ar Tavu zīmīti, bet šķiet, ka rīmītes arī šoreiz nenosūtišu, bet tās Tu vari paprasīt Fricim Rokpelnim; ja būs vēl kāda minūte laika, varbūt uzrakstīšu (t. i., pārrakstīšu), bet Fricis jau stipri grasās uz skriešanu; Tu, saprotams, teiksi, ka te vainīgas atkal tās vārdiskās aktrises, bet neticēsi, ka tas ir bleķis. Nav jau tik traki.

Ja nu Tavu garo vēstuli Maskavā nesaņemšu, tad droši vien to nemaz nesaņemšu, bet Tu varētu uz mūsu purviem atsūtīt citu. Ir kādreiz ļoti tīkami saņemt ko lasāmu, saņemt no cilvēkiem un pasaules kaut ko, kur viss ir gluži citāds. Šie papīri glabājas frenču kabatās, un bieži vien tie kļūst tādi, uz kuriem nav saskatāms neviens burts, bet viņus tomēr glabā. Tātad — adrese Tev ir, varbūt sagaidīšu.

Ar prombraukšanu no šīs dulburīgās miljonu pilsētas vēl nav īsti nekādas skaidrības, skrejam mēli izkājuši, tas viss.

Sirsnīgi sveicinu.
V.

5.9.42.

Man jau tā likās, ka kaut kur gaisā plivinās man domāti vārdi. Un tiešām — pēc divi mēnešu īstas steigšanās no Ivanovas cirka vēstule klāt (Tavs datums 4.7.42.).

Tavai vēstulei tomēr bijusi laba daba, neatlaidīgi tā meklējusi mūsu numurēto dzīves vietu; dažām tomēr apnīkst, tādas tad nemaz neatnāk — tās nospēlē vieglprātīgas sievietes un it kā iziet bulvārī pastaigāties, protams, tad jau vienalga, kur iet.

Ja gribētos atzīties, ir diezgan patīkami saņemt vēstuli, jo pie mums, redakcijā, vēstuļu nesaņemšanā es esmu nepārspējams rekordists. Tikai, lūdzu, nedomā, ka es atkal izsmēju sevi un citus, nē, es esmu pavisam nopietns, jo pagājušā naktī jau es sāku galvā perināt slepkavīgas domas, kas ir aplam asinskārīgas. Es pat rīnēt sāku:

Draņķa gaili, tu, nolādētais gaili,
vai tu nejūti no manis baili?
Spļaudīt svinu sāks mans lielgabals —
nu tev spalvas juks un pienāks gals,
un tu nebūsi vairs rīklē skaļš,
beigts tu gulēsi pie gīmja zaļš!

Lieta tāda, ka mēs izrāpāmies no meža un ielīdām kādā izdegušā un izspridzinātā sādžas mājā. Es ieņemu guļas vietu uz tādas kā cūkkūts augšas, nāsis gan priecina bezgalīgas smaržu gammas, bet citādi lepnī. Bet nav lepnī tāpēc, ka saimnieks kaut kur sadzenājis gaili un ielaidis manā guļamistabā. Protams, gailis paliek gailis, ļoti simpātisks kukainis, bet gadījies ar pilnīgu operdziedātāja rīkli. Cauru naktī tas ālējās kā negudrs pie pašas auss. Tāds viņš apmēram izskatās [zīmējums. — *I. K.*], bet droši vien pēc pāris mēnešiem, kad aizklibos mana vēstule, gailis būs noslepkavots tapis. Uz gaili sevišķi ēdos tāpēc, ka miega traucētāju jau tā ir diezgan daudz. Kādu puskilometru ārdās korpusa artilērija, tā ir tāda, ka stobrā saietu visa Tava iedzīve un arī Tu pati. Pēc katra šāviena mūsu maikele lielīgi palecas un nošķindinās gan logu stikliem, gan trumuļiem — katru reizi sāk brēkt gadu vecs Tēvijas kara varonis. Viņam jau pagājušo ziemu granātas šķēpele pāršķēlusi vēderu, un vecāmāte

izmisusi brīnās, kāpēc gan šis knapsiers nav nomiris, bet viņa vietā nomirusi māte. Viņa tomēr stipras cerības liek uz aukstākiem laikiem. Redzi, kādas te milzīgas likumsakarības.

Protams, trokšņu ziņā te stipri godīgāk nekā piemājas līnijās, t. i., apm. desmit kilometru, tur, prozaiski sakot, šad un tad sagriež kopā zemi un debesis.

Pēdējo reizi, kad biju KP (t. i., komandpunktā), prūsis mētāja mīnas: kaut kur tālumā uzsit it kā pa bungām, it kā vienkārši pa izžuvušu teļādiņu, tad mīna sāk lidot, viņa saka: šik-šik, jo tuvāk, jo tonis mazliet rupjāks, tad nejauks sprādziens, artilērijas šāviņi sprāgst daudz simpātiskāk, tūliņ pilns gaiss ar zvirbuļa lieluma kamenēm, tās saka: zin-zin-zin, un atkal tonis no augšas uz leju. Tad šķēpeles nokrīt: pakš-pakš, ja tūliņ paņem rokā, tās ir vēl cūcīgi karstas. Ja nāk artilērijas šāviņš, tas sauc: ū-ū (tonis tāds pats). Lidmašīnu bumbu izdarīšanos droši vien Tu pazīsti, arī tā ir aplam muzikāla. Ja visu to saskaita, kopā iznāk vairākas Devītās simfonijas un vēl kaut kas klāt. To gaili es laikam tomēr nošaušu. Tas būs arī apliecinājums, ka es esmu kļuvis vecs — bezkaunīgi vecs. Es saprotu, ka mati noknikšķ un nolēc no galvas virsas, bet grūtāk ir saprast, ja tie aptinas ap — nu, teiksim, — sirdi un nosirmo. Tu sacīsi — lūk, viņš smejas atkal, trakais cilvēks, te taču ir pilnīgi raudama vieta, te būtu jāizraudas upei, bet droši vien mēs viņā ietu mazgāt katliņus un ar rokasgranātām daudzīt zivis.

Arī tas vecuma jautājums vēl nav viss, šķiet gan, ka to jau stāstīju, visjaukākais ir tas, ka vēl pēc gada es sākšu pamazām staigāt ar četrām kājām. Mīklā gan runā, ka jaunībā uz četrām, bet vecumā uz trim kājām. Es tomēr domāju — kad jau, tad jau, liks vaļā ar visām četrām. Protams, tik traki, kā tas ir šai mākslas darbā parādīts, vēl nav. Bet nostaigāt lielākus gabalus nākas diezgan pagrūti. Pēc tam kājas pilnīgi jāauklē — bet cilvēks pie visa pierod. Mēs pat pieradām, kad martā

prūši caurām dienām gāza uz galvas aviobumbas, bet naktīs katrā ziņā gribēja ar artilēriju ieknallēt pa mūsu mājeli. Sādža nosvila, bet mūsu māja aiz tīrās iedomības palika vesela, ja neskaita logus un caurumus jumtā un sienās. Tur gan bija divi vecenes, kas cauru dienu skaitīja pātarus un meta krustus, bet mēs šaubījāmies, vai todien dievam bija laiks stāvēt pie mūsu mājas. Tas nu būtu, kā saka, tāds šīs vēstules ievads vai arī daži vārdi par «tekošo» momentu.

Tagad gan es smaidu, Tava vēstule un stāsts par Tevi man pilnīgi liek izauļoties ar atmiņu rosinantēm, tās gan zvērīgi sper, bet tas nekas, un tur, kaut kur labi tālu aiz laikiem un nelaikiem, es redzu tādu pašu «burlacīgu sevišķi», laikam gan labāk jāsaka — «burlacīgu aktrisi». Tā ir. Viņa tirdīja «zilās asinis». Protams, daudz kas grozījies, bet es tomēr saklausu pazīstamus toņus, tas nav tikai augstais *do* un piruete. Viņa ir tas pats nelabojamais «štimmunga» cilvēks utt. Bet nav labi notrenkāt zirgus, tā mūsu laikrakstā teica 3. ranga veterinārārsts, ja esot lielāka krava, braucējam jāsaudzot soc. īpašums un jāturas vezuma labajā pusē. Laikam tā ir.

Es smaidīšanu turpinu. Tas, ka Tu prasīji kādu rīmi, — tas mani nemaz «neuztrauc», bet mani «uztrauc», ka Tu man gribēji piesiet iedomību, lielību un vēl deviņdesmit deviņas dažādas īpašības, kādas es nevaru ieraudzīt, ieredzēt (pareizāk) ne sevī, ne citos, un, ja man tāda īpašība būtu, es pats personīgi sevi pakārtu pie pirmā telefona staba, varētu arī citur, piem., pie gultas kājas, bet gultas mēs tagad reti redzam; kad bijām Maskavā, mēs šo daiktu apbrīnojām kā visslavenāko divdesmitcilindrīgu miljonāra automobili. Bet tam visam pašlaik nav nekādas nozīmes, droši vien iedomība un lielība, u. c. cilvēku pacilājošas īpašības uzkrīt kā dizentērija, tad ir diezgan grūti sevi pakārt; tā man nejauši gadījās aprīlī, patiesībā pakārt tad gribas citus, sevišķi tad, ja tie sāk negausīgi nodarboties ar ēšanu. Bet pašā tad pamostas profe-

sors un rodas tieksme lasīt lekcijas — cik nemorāliska ir nodarbošanās ar vēdera pildīšanu, cik tas neveselīgi, cik traucējošu iespaidu atstāj uz gara darbību utt. Protams, citi atbild, ka tā esot skaudība. Varbūt.

Labi. Tas būtu tik tālu.

Jā, par tām «dzejošanas» lietām Tev nu gan būs jāatļauj man domāt mazliet citādi. «Skarbums» ir diezgan bēdīga grāmatele, bet šai ziņā man pietrūkst rakstura, tāpēc ap novembri iznāks atkal viena tādas pašas kvalitātes grāmata — virsrakstu es vēl nezinu, nespēju arī izdomāt, bet es uzpirkšu draugus, tiem ir vieglākas galvas, varbūt viņi izdomās, bet tā gan varbūt būs pēdējā. Bet tās ir tīri personīgas lietas, par tām parasti nemaz nerunā vai arī dara, kā dari Tu, — piemin: es izdarīju kaut ko ārprātīgu utt. Ja Tu saki — kaut ko ārprātīgu, man šķiet, ka tas droši vien bija vēl vairāk nekā kaut kas ārprātīgs. Zilās asinis.

Tu piemini jāņtārpiņus, te ir kaut kādas sakarības ar uguņošanu. Tās mums ir lieli krājumi un vēl lielāka dažādība. Katru vakaru, kad tumsa tā īsti ieplešas debesīs, sākas veselas sērijas uguns un krāsu orgiju. Lielgabaliem nav nekā sevišķa, izšauj un parāda mākoņiem ugunīgu mēli. Tas viss. Simpātiskāki gan zenīta lielgabali, tie lepnuma pēc šauj ar trasējošo munīciju — katra lode deg zaļa, sarkana vai balta. Arī raķetes ir simpātiskas un krāsainas. Sevišķi tās, kuras izmet lidmašīnas, — tā vien šķiet, ka lidotājs ar «ārnāteli» to piesprauž pie mākoņa malas un tā, nabadzīte, tā karājas un deg. Bieži vien ložmetējs no apakšas mēģina to sašaut. Par prožektoriem nemaz nenākas runāt, tā ir atsevišķa simfonija, un nevarētu teikt, ka tā nieiepriecinātu acis.

Reiz Sudrabkalns bija atrakstījis, kā viņš Maskavā klausījies un sajūsminājies par Čaikovska simfoniju, tad arī mēs nogrūdām viņam grāmatu, lai nelielās, mums simfonijas ir pat krāsotas, ne tikai skaņas vien. Protams, mūsu lielā priekšrocība ir tā, ka katrai skaņai un krāsai

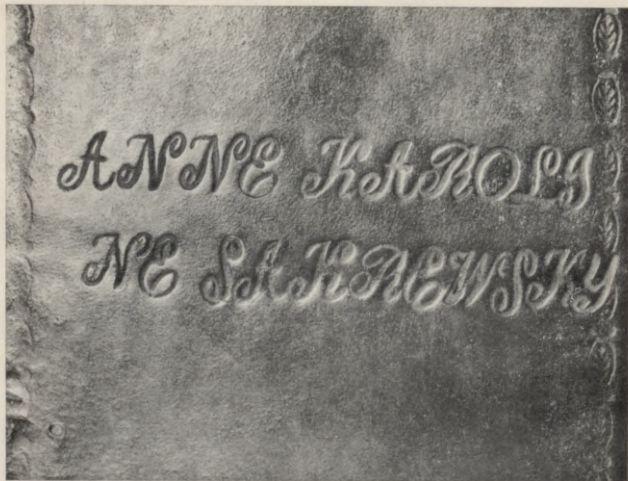
ir saturs un šis saturs bieži vien ir diezgan prozaisks — paša personīgā galva. Ja nepratīs laikā «saprast šo mūziku» un, kā mēs sakām, iepikēt grāvī vai kādā bedrē, tad kādai nemuzikālai galviņai jāpārvelk tīri vienkāršs krusts un vakarā, strebjojot zupu, dziļdomīgi jānosaka — tas gan norāvās kā krogā! Tā nu iznāk tāda sirsnīga spēlīte, jo, kad uznāk kāds dullāks brīdis, arvien liekas, ka vismaz rītu jau nu vēl būtu jāpadzīvo. Protams, nevienai bumbai, ne lodei to iestāstīt nevar, tāpēc jātiek kaut kā pašam galā.

Ai, mīļais cilvēka bērns, kas gan tagad raud, vienīgi kolhoznieces esmu redzējis raudam, kad iegājām un apjautājāmies pēc kartupeļiem, gribējām pirkt, neesot nabagāka cilvēka par viņiem, neesot ne kripatiņas maizes, ne kartupeļa miziņas, viņa izplūda lielās asaru jūrās, par puszīda kreklu viņa varot gan labiem cilvēkiem piedāvāt vienu olu, bet puika nejauši atgrūda otras durvis: tur uz galda bija vesels ceplis maizes un daži podiņi ar kartupeļiem. Nabaga sieviņa apraudājās vēl sirsnīgāk, jo dievs viņu esot sodījis ar tik burlacīgu puiku. Protams, mēs nožēlojām viņas sūro likteni un gājām prom, bet, kad fašistu lidmašīnas piesējās šai sādžai un slaucīja kā ar slotu, mēs ugunīgi strīdējāmies, vai desmit kilometru attālā mežā aug priedes vai egles. Varbūt mēs kļūstam līdzīgi izēstām un nomestām konservu bundžām, ar tām ir pilni visi apkārtējie krūmi, bet tas jau atkal ir cits stāsts.

Pašlaik mūsu purvi ir simpātiski, jau kādu mēnesi nelīst lietus, visu pavasari lija, var iztikt bez galošām. Vispār šis laiks, kad atbraucām no Maskavas, ir īsti ķēnišķīgs visās sugaš uzturēšanas nozarēs. Saule spīd — sauļojamies. Pret maizi iemainām pienu. Cepam pankūkas un esam dūsmīgi, ka nav ko piekost klāt ķiršu ievārījuma. Tas skaitās augsts standarts. Protams, drīz jau laikam sāks līt, tad, protams, dubļu būs atkal līdz ausīm, tad īsti labi nefunkcionē arī ceļi, arī uz tiem dubļi līdz

G. Menceļa sprediķu grāmatas iesējums 18. gs. 70. gados
(VB fondu materiāls. L. Baloža foto)

Superekslibris (VB fondu materiāls. L. Baloža foto)

ausīm, tad droši vien arī pankūkas necepsim. Bet tas viss piederas pie kara būšanām un skaitās kara noslēpums, par ko runās un rakstīs pēc Tēvijas kara beigām.

Ar šausmām skatos, ka es neesmu vis uzrakstījis Tev vēstuli, bet romānu «Karš un miers», tas ir diezgan cūcīgi, vai arī, kā Tu saki, tā nav kauna prašana. Bet, ja jau cilvēks vienreiz tiek pie rakstīšanas, tad drāž vaļā, kamēr aiz kājām norauj no papīra. Tas ir tāpat kā ar runātājiem, kad tiek uz tribīnes un ja ir klausītāji. Bet vēstulī Tu vari saīsināt, kas nepatīk — nosvītro (tā pie mums redakcijā parasts).

Es noslauku sviedrus, un, ja es būtu tas mūks ar garo bārdu, kas šad un tad redzams operā, droši vien es noklepotos un sāktu dziedāt — *еще одно последнее сказанье, и летопись окончена моя*. Ja krievu tekstā ir kļūda — neuztraucies, man ir kabatā, tāpat kā Sveikam par trakumu, papīrs par krievu valodas nezināšanu. Man drīkst būt kļūdas.

Jā, sakarā ar manu sistemātisko un nenovēršamo pārīšanu veco vīru klasē mani it kā solās pārcelt uz «Par Padomju Latviju» redakciju — tas ir mazliet atpakaļ. Protams, tie ir vēl projekti, bet visiem projektiem zem rožainas frakas ir spārni. Ja nu Tev rakstīšanas prieku mana vēstule nebūs izdzinusi pilnīgi, es mēģināšu pēc kāda laika vēlreiz Tev uzrakstīt — vai nu nosūtīšu jaunu adresi, vai arī būs tā pati. Tad mēģināšu gaidīt no Tevis, var jau gan rakstīt uz šejieni, ja būšu citur, vecīši atsūtīs. Tā ir tāda sīkāka lieta.

Ko vēl — man gan liekas, ka esmu izstāstījis ne tikai savu dzīvi, bet vēl veselās rotas karagājienus, un rota — tas ir vairāk nekā viens cilvēks. Tu jau atkal sacīsi, ka es no iedomības, lai neaizņemtu pasaulē daudz vietas, stāvu uz vienas kājas, skatos sev garām un domāju par kreicnagliņām, lai mutē būtu eksotiska garša. Labi, neklausies uz kalambūriem! Tas viss ir bleķis! Tikai

mazliet nepatīkami, ka es nezinu, kas nav bleķis. Varbūt Tu zini, tad ir labi.

Ja nu Tu līdz šai vietai aizlasi, tad patiešām, mīlais cilvēk, Tevi vajadzētu apbalvot ar divām medaļām «*За отвагу*». Mēģini nu visu to izrakstišanos neņemt ļaunā — nākošreiz pratīšu kaunu. Gaidīšu no Tevis.

Sirsniņgs sveiciens!
Valdis

1942. g. sept.

Nu redzi, kā tas gadās. Viena vēstule, Tev domāta, vēl mētājas pa galdu, jo visi mūsu nosūtīšanas projekti galīgi sajuka, tikko sākām pārcelšanos. Tā pašlaik ir Bērzaļa portfeli, ja viņš būs aizmirsis, gāz pa oriņām, lai velk ārā, ja Tev nav bail (domāts — ja nav bail lasīt), jo šī vēstule ir bezgalīgi gara.

Kas attiecas uz Tavu otro pusi, neesmu neko dzirdējis. Ja runā atklāti, kad viņam vajadzēja nonākt pie mums, tur bija viena vienīga haosa jūra. Prūsis bija aplam nemierīgs un aktīvs. Gaiss bija aplam pilns vācu lidmašīnām, un aplam bieži gar ausīm nosvilpoja aviācijas bumbas utt. No rezerves pulka atnāca ļaudis, bija tumsa. Tai pašā naktī bieži vien atnācēji aizgāja pretī vācietim un bieži vien gadījās, ka pārnācēju bija diezgan maz. Atnāca ļaudis, gandrīz neviens viņus neredzēja, viņi neatgriezās, un neviens gandrīz neko nezinaja, kur tie palika.

Protams, vienmēr un visur ir tūkstošiem iespēju. Varbūt viņš bija iedalīts kādā speciālā vienībā, tad jau labāk. Arī strēlnieki negāja visi utt. Tāpēc noteikt un pareģot neko nevar. Protams, nupat bijušās kaujas bija vissmagākās, kādas vien mūsu zēni piedzīvojuši, — arī cilvēki kusa kā sniegs. Jāievēro vēl tāda lieta, ka daudzi, kas šķiet jau pazuduši, atrodas slimnīcās utt. Tāpēc nav ne-

kādu iemeslu dēļ, ka Tava otrā puse būtu no kaut kādiem sarakstiem izvītrota. Skaidrs, skaidrību Tu laikam gan nekur nedabūsi. Tāds ir karš, un miljoniem cilvēku ar to jāsamierinās. Arī Tev.

Tā nu redzi, Martēn, neko neesmu spējīgs Tev pastāstīt. Mēs tikai redzam un vērojam lielo masu, kā tā atnāk un aiziet. Dažreiz ir diezgan savādi un jocīgi — bet tāds ir karš. Arī mums bieži vien ar to jāsamierinās. Tu satiec cilvēkus, iepazīsties ar tiem, sadraudzējies, un pēkšņi — vienā sīkā sekundē — viņas vairs nav. Paliek tikai atmiņas, bet tās šeit nav labas. Atmiņas ir kā nelāga augoņi — tie sūrst. Mēs bēgam no atmiņām, sevišķi no nepatīkamām, nevis tāpēc, ka mēs būtu glēvi, nē, mēs vairāk dzīvojam rītdienai, un, lai šo rītdienu mēs sagaidītu (arī Tu), mums vajadzīgas ļoti lielas spēka devas.

Tu, protams, sāksi domāt, ka es nodarbojos ar mājas aģitāciju vai svētdienas skolu — nē.

Par sevi neko vairāk nerunāšu, jo pagājušā vēstulē izlēju veselās biogrāfiski liriskas straumes. Tev lasot būs jākaujas kā ar zobu sāpēm. Nekas, ciet un mācies cienīt kopotus rakstus!

Pašlaik pūšamies. Dzīvojam sādžā. Visapkārt apbrīnojams klusums. Izrādās, ka ir viena otra vieta pasaulē, kur nešauj. Diezgan divaini. Visdivainākais, ka liekas kaut kā neierasti un neērti. Surpbraucot ar Jūliju Vanagu nozagām suni — tagad daudz darba ar viņa izglītības lietām. Nav tik vienkārši!

Bijām arī teātrī. Gorkija «Vasa Železnova». Aktieri spēlēja tā, ka skatīties varēja, vismaz divus. Pārejie gan bija tādi uz zaķa. Bet mums jau brīnumu bija diezgan. Galvenais, nerādīja karu kā Maskavā.

Nupat nogājām pat tik tālu no ceļa, ka bijām pirtī. Tas mūsu dzīvē ir sunīgi liels notikums, bet pie visa jau pierod, vai ne?

Labi. Pāriesim uz dzejām. Par Naras kauju — skaidrs — sirsnīgs paldies. Es apmēram varu iedomāties, kā Tu lasīji, un tas ir apmēram deviņdesmit deviņas reizes labāk, nekā es lasu, jo šo mākslu es laikam gan nekad savā mūžā neiemācīšos. Es pa vidam arvien domāju kaut ko citu, domāju, kā izklausās, domāju, ka ļaudis klausās un droši vien smaida, ka kaut kāds jefiņš plātās utt., skaidrs, ka lasīšana tad iznāk uz nullēm. Tas nu tā ir. Jā, šo rīmi man Maskavas ļaudis stipri kritizēja, ka tā ne velnam nederot. *А черт его знает, о чем он намекает!* To es nezinu.

Es domāju, Marta, pietiks šoreiz, gaidīšu no Tevis labi garu vēstuli.

X 1942. g.

Lai sumināta top Jāņpilsēta utt.!

Pašlaik plīstu no lepnības gandrīz pušu, jo sēdu nāvīgi lepnā krēslā pie vēl nāvīgāk lepna rakstāmgalda un rakstu ar svešu spalvaskātu, kas pieder V. Lācim. Tas ir viņa kabinets, kurā iespraucos, jo citur visur ir nodaļa no Romēna Rolāna «Žana Kristofa» — tirgus. Un tā nu es te sēdu kā spalvis acī un jūtos kā tas vecais ebrejs, kas bija nokļuvis zivs vēderā. Jā — Maskava! *Москва моя* utt. Nē, es gan šo pilsētu nevaru ieredzēt. Pirmo reizi, janvārī, es sacīju to pašu, kad biju viens pats vairākkārtīgi izmēģinājies atrast kādu vietu, protams, bez sekmēm, kad biju izmēģinājies tikt teātrī, kino utt. Te taču cilvēks nekur nevar nokļūt un sevišķi vēl tad, ja viņam jāsteidzas. Vienīgais, Tu jūties kā bērns un esi pateicīgs kuram katram garāmgājējam, ja viņš tevi dažas minūtes pavadā pie rokas. Bet es ciest nevaru, ja mani vadā pie rokas! Es dumpojos — un aiz tādas pašas nepatikas šovakar negāju uz teātri uz «*Русские люди*». Vispārīgā izjūta tomēr ir cūcīga — kādreiz es nevarēju iziet caur istabu, ja tur

sēdēja daži sveši cilvēki, apmēram tāpat es jūtos šeit — protams, tagad es izietu caur piecām tādām istabām un aci nepamirkšķinātu, bet tie ir atkal tīri sīkumi vai, kā gudri cilvēki sacītu, psiholoģiskas ekskursijas pa kāpostu dārzu. Nē, es tomēr kādreiz pieminēšu Maskavu — metro pietātnē redzēju pēkšņi mirušu cilvēku un lielu uztraukumu ap to, ko sacēla sveši ļaudis, — par to es biju aplam izbrīnījies. Sudrabkalns gan man īsti nepiekrita; es centos pierādīt, ka šim cilvēkam gan vajadzētu būt sevišķi lepnam, viņš ir beigts, viņš guļ pie marmora staba, viņam ir visas kājas un rokas utt., varētu teikt — *повезло!* Sudrabs saka, ka es esot izkurtis un ciniķis. Tātad pieņemsim, ka arī tas ir sīkumi, un pāriesim uz citām tēmām.

Rītu tālāk.

Rīts ir jau pilnīgi pagājis. Pagājis arī ārprātīgi muļķīgais vakars, kurā bija jālasa krievu valodā cūciski pārtulkota rīme — tas bija kaut kas šausmīgs. Ejot pa ielu, es domāju, ka visi cilvēki tā šaubīgi noskatās un droši vien domā — ahā, tas arī ir viens no tiem ārprātīgajiem, kas tai Čaikovska zālē dzina izmisumā publiku. Tas nu ir noticis, un labprāt es piedzertos atkal kā tai vakarā, kad sāku Tev rakstīt. Strunt — vienkārši apnicis te blandīties. Frontē bieži gadās, ka dažus mirkļus ir klusums, bet šeit nevienu sekundi. Labi, ka vēl pāris dienas palikušas, tad jābrauc mājās — jā, taču mājās.

Jā, man ir mazas aizdomas, ka jūs, tie iepriecinātie, kas gatavojaties novembrī braukt pie mums, nemaz neatbrauksiet. Protams, tas ir ļoti slikti. Es ļoti labprāt gribētu Tevi satikt, bet — *крутится, вертится шар голубой* — negribot jābūt mierā ar to, kā iznāk, un tad jādzied Hermaņa ārija no trumpmaņu operas «Piķa dāma» — kam laimes nav, var raudāt! Protams, raudāt, nemaz nav nepieciešami, var pielietot Tavu metodi —

izgriezt visas pogas un pēc tam ar stripainām acīm un rūtainu sirdi šūt atpakaļ. Tava metode ar šūšanu man ir pazīstama, es šād un tad cauru dienu esmu nodarbojies ar adatu un diegu — citi, protams, pierādīja, ka tas esot iedzimts, jo mans tēvs bija cunftīgs skrodelis, es lamājos pretī un centos pierādīt, ka es savu garastāvokli lāpu.

Kaut kur gaisā plivinās izredzes, ka drīz atbraukšu atpakaļ uz atpūtas māju, — tas, protams, ir teikts ar milzīgu jautājuma zīmi, bet var gadīties.

Zvēriģi list lietus. Pasaki — kāpēc list? Droši vien mājās būs pielijusi mana gulta un nabaga Frontiņš būs dabūjis iesnas. (Jā, mana gulta laikam gan tagad ir kaut kur zem egles — mūsu veciši atkal jau kustas, tāpēc šaubos par jūsu braukšanu.)

Pēc būtības tā ir atkal novadīta mana diena šai dullajā pilsētā — ir pilnīgi melna pusnakts, un tāpēc es lieku atkal punktu un sirsnīgi sveicinu Tevi, jo vienkārši nerakstās, tā vien šķiet, ka šī pilsēta guļ plecās, bet es taču to nevaru panest.

Valdis

Es rakstīju vēl, bet nekas tur neiznāk — šī māja tomēr ir nolādēta māja; tikko tu, cilvēks, sāc kaut kur knibināties, atveras durvis, pa durvīm ielavās galva, un ceturtdaļsekundes laikā acis apskrien istabu un apskata tevi no galvas līdz kājām. Protams, tad no nekādiem rakstu darbiem nekas nevar iznākt. Tā vien šķiet, ka auksti drebuļi skraida pa muguru, un laiku pa laikam jāskatās uz durvīm, jo drīz vien tās atveras atkal un parādās cita galva un citas acis. Bet, ja kādu mirkli neviens neko negrib redzēt, tad šķiet — tuvāk pieliecas siena ar spoguļi, muļķīgi mirkšķinās elektriskā spuldze...

Ir jau tiesa — kur īsti pašlaik ir mūsu mājas, nemaz nav tik viegli nosakāms. Varbūt mežā. Tas, protams, ir diezgan aizgrābjoši, sevišķi tagad, kad list un list, bet

tomēr mājas. Mēs uz sienam savu telteni, tupam ap krāsniņu un maļam blēņas, slepus pametam pa acij uz to pusi, no kurienes kādam jāpārņāk, bet tur parasti ir tumsa, migla un vēl citādas dabas parādīšanās. Tikai tad, kad tumsā zvērīga lamāšanās un soļu brāļošanās dzirdama, mēs zinām, ka viens vecītis laimīgi atgriežas. Tad seko stāsts, ko viņš redzējis un dzirdējis. Bet pa teltenes caurumiem lien iekšā lietus un drēgnums, bet mēs to visu izrejam pa durvīm atpakaļ — ne velti runā, ka par daudz mēs ņemoties ar tādām lietām, kas nebūt solidiem karakalpiem nepieklājoties.

Nu labi, aušīgā sieviete (Tavs apzīmējums), es tomēr beigšu, jāprot kauns.

Raksti «caur» pārstāvniecību, jo tā tomēr var saņemt ātrāk nekā pa pastu. Arī Tev jāraksta milzīgi daudz, jo vēstuļu lasīšana jau tomēr ir diezgan patīkama nodarbošanās, sevišķi mums džungļos.

Tātad — sveiciens! Goda vārds, šoreiz es nerakstīšu vairāk.

Valdis

12. I 43.

Topi sveicināta Jaunā gadā, vai arī, kā lozungi saka, с *Новым годом, товарищи!* Ar mēram simt gadu atpakaļ saņēmu Tavu vēstuli, tā bija aplam nokususi no lielas un garas staigāšanas, tā nebija zinājusi, ka es purvos vairs neesmu. Tā nebija vēstules vaina. Arī uz Maskavu neviens no šejienes nebrauca, tāpēc puskilometru garas labdienas Tev arīdzan neuzrakstīju.

Dzīvojam, kā jau tas aprakstīts pielikumā. Jūtamies kā vatē ietīti cāļi — tie laikam nedrīkst apsaldēties, bet no cāļiem jau Tu nekā nesapratīsi.

Tiesa, bija dažādi citi projekti, bet Tu pati zini, kā viņš ar teorijām ir. Abi ar Sudrabkalnu nāvīgi izprojek-tējām, kā mēs dzīvosim pa atpūtas māju (Udeļnajā), — projekta vietā iespēra spērējs, es atsprāgu uz Valdaju, bet Sudrabkalns pārlauza kāju. Vai tā ir taisnība? Pro-tams, ka nē! Bet kara laikos ir tikai viens dievs — pa-vēle. Īstam zaldātam, pēc taisnības, ir diezgan labi: ko liek, to dara utt. Nav jālauza galva un jādeldē smadze-nes. Pavisam gan vēl domu par atpūtas māju neesmu izvēdinājis no prāta, jo Spure šā tā sola, drošības pēc gan sev iestāstu, ka tur nekas neiznāks, ka man uz atpū-tas māju nemaz negribas braukt, ka reimatismu ārstēt nemaz nav veselīgi, — tas iznāca tāds «kelki flērs» (tas ir izteiciens no Tavas vēstules, piecpadsmit gadus atpa-kaļ es to nemācēju izlasīt, kur nu vēl uzrakstīt, arī šo-dien ne) — tas laikam bija kaut kāds «odieris».

Nu labi, par savām dvēseles zobu sāpēm es godīgi varētu beigt. Plombe, un cauri!

Es nesapratu Tavā vēstulē, kas Tev īsti noticis balsij. Saaukstēšanās? Tā taču nevar būt paliekoša parādība. Aizsmakumam taču vienreiz jābeidzas. Bet var būt, ka tā ir jau tik veca lieta, ka vairs Tu nemaz neatceries, ka kādreiz esi aizsmakusi bijusi, un sāksi vienkārši brīnī-ties: sak, ko tas dullais muld?

Vai tiešām Tu raudāji, balss aizsmakuma pēc raudāji? Nu, zini, Marta, te es vienkārši varētu Tevi ņemt aiz kājām un daudzīt pa grīdu. Var būt, to es gan nezinu, ja es ar savu bīrbasi varētu izrūkt bez citu palīdzības «Kur tu teci, gailīti» un pēc tam vairs nē, — var būt, ka arī es savās asarās vienkārši nosliktu. Bet tas nekas, arī sevi var daudzīt. Šodien raudāt par balsi — bet visa pasaule ir piemētāta ar pazaudētām rokām, kājām, galvām utt. Ko tad! Marta, Marta! Nu labi, mājas aģitācijai esot jābūt ļoti īsai, lai klausītāji nesāk žāvāties.

Nupat paskatījos Tavā vēstulē — 29. X. Šodien laimīgi ir jau 12. I. Tā kunga laiks aulekšo. Rīt Spure brauc uz

Maskavu, un tur jau laikam jūsu Jāņpilsētas ļaudis diezgan bieži ieceļo.

Pašlaik dzīvošana Valdajā arī sāk it kā šķobīties, grib likvidēt mūsu avīzi — protams, spriešana vilksies vienu otru mēnesi — redzēs. Tas būtu diezgan jautri, man būtu jāmeklē atkal savs kaktiņš, savs stūritis zemes, kur nolikt galvu. Bet tie ir sīkumi.

Zinu, šoreiz pietiks, lai Tev nebūtu jāpērk jaunas brilles, vismaz par pāris numuriem stiprākas. Kā Tu teici, «rakstīšanas trakums»! Tas ir tā.

Sveiciens!

Valdis

Raksti tāpat uz Maskavu.

1943.

Kad es vēl staigāju mātes austās bikšelēs ar «klapi» — tās bija parastās laucinieku jauno ļaužu bikses līdz puslielam — un kad iesāku «karot» pirmo pasaules karu, bieži vien dzirdēju dziesmu, kurā bija rindas: *И колокольчик, дар Валдая, так утомительно гремит*. Krievu valodu pa ābecēm es jau biju lauzījis, bet mani tomēr mulsināja pirmā rinda, jo dziedot divi vārdi saplūst kopā un iznāk — *дарвалдая*. Ilgi es netiku gudrs, kas ir šis nolādētais «darvaldajs». Laikam tāpēc, lai dzīve kaut kā norēķinātos ar šo «jaunības grēku», pašlaik augstāk minētā dzīve ieskaitījusi mani uzturā, apgērbā, izdienā utt. Valdajā. Ne pašā pilsētā, no tās visi lielie vīri šovasar izceļojuši uz mežu, jo, lūk, prūšiem var iemesties prātā ēde un tie var sākt šo pilsētu bombardēt — un, cik es esmu dzirdējis, tā te runā, šī bumbu kauksana neesot sevišķi patikama un atstājot sliktu iespaidu uz ēstgribu. Var būt, ka tā ir, un tāpēc arī, kaut gan es esmu pavisam mazs vīrs, dzīvoju mežā. Tā ir Spures redakcija. Mēs

kraujam burtus uz dažādiem krāsainiem papīriem, un lidmašīnas tos ieber Latvijā, tātad mazliet tāda kā mājas aģitācija.

Protams, ka pēc gada dzīvošanas purvos uzkāpt Valdaja kalnos ir diezgan patikami. Jo sevišķi, ja dzīve mežos ir apgādāta ar visām labierīcībām. Pat zemnīcas te ir tādas, kādas Rīgas nomalēs redzēja ģimenes dārznieku vislielākās maikes, protams, te viņas ieraktas zemē. Pie sienas ļoti lielīgi karājas telefons, trīs gaiši logi un elektriskās lampiņas — tās, kad atbraucu, pilnīgi apstulbis aptaustīju ar roku un nepārkāpīgās mīlestības jūtās noglāstīju. Trim cilvēkiem pašlaik mums skaitās divas lampas (spuldzes), purvos uz četrpadsmit bija viena petrolejas lampa — patiesībā lampa tā bija tikai dažas dienas, parasti kāds ar zelta rokām tīrīja stiklu, un tam vienmēr bija tā cēlā īpašība saplīst, tad lampa pārvērtās par vienkāršu «koptilku» — pie tās trīs cilvēki ērti varēja saskatīt viens otra deguna galu. Vienpadsmitiem spīdēja tikai acis un papirosu gali.

Ap mūsu zemnīcām burvīgs mežs, katra egle kā sniega kupena, droši vien visas vāveres ir pārskaitušās, jo nav godīga zara, kur uzlēkt. Jā, nav tādu spēku te, kas šo sniegu no kokiem nobirdinātu, — man vienkārši ēdas. Nāvīgs klusums! Tā vien šķiet, ka sāp ausis, ka rūc ausis, ka ausis vienkārši pārplīsīs. Vienīgais troksnis ir pie ēdnīcas un ap to — sevišķi, papildu devas saņemot, — vienmēr kādam šķiet, ka viņš par maz dabūjis, ka cits dabūjis vairāk, ka cits dabūjis papirosus un viņš tikai pirmās šķiras tabaku, ka citam biskvīti bijuši mīkstāki utt., turklāt pilnīgi nesaprotami, kāpēc kaut kāds atkal dabūjis jaunu dienesta pakāpi, jo visi taču zina, ka šis «kaut kāds» ir pilnīgi dulls. Visa šī opera dziedāta tiek labu tiesu valodās: krievu, uzbeku, tatāru, kazahu, armēņu, lietuviešu, latviešu. Katrai valodai te ir sava redakcija — bet visām viena ēdnīca, un katram savs ēdamais un runājamaiss.

Tas ir diezgan aizkustinoši un bezgala jautri. Tā ir visvarenā frontes aizmugure, frontes galva, frontes smadzenes utt., utt.

Dažreiz uznāk iekšķīgs dumpis, bet kara laiks ir kara laiks, un cilvēks ir allaž bijis simpātisks radījums, tāds kā amerikāņu filmās košļājamā gumija; droši vien Tu esi redzējusi, cilvēks «okstiņā» kaut kur ieiet, viņš izņem gumiju no mutes un pielīmē galda, krēsla, skapja malai, izrunā savu runājamo, paņem savu gumiju, iemet mutē un aiziet. Košļājamās gumijas psiholoģija nav laba, tāpēc — punkts.

Klusums tomēr ir nāvīgs, kaut gan pati nāves lielmāte te ir stipri vien tālu. To gan te neviens neatzīst, bet visi saka — mēs taču esam frontē, visādi var gadīties. Un tīri skūtās sejas savelkas sāpīgā vaibstā.

Tā nu tas ir. Tev droši vien izklausās, ka es vaimanāju nelabā balsī, ka man ir grūti. Nē, taisni pārāk labi te ir. Gulēt gultā un lasīt grāmatu līdz diviem trim naktī — par to vien var šo to noziedot. Un kam gan galu galā negribas redzēt, kas no visas šīs lielās pasaules biežputras izvārijies? Purvos šā tā bija, kā profesors Jungs pirms nosīšanās kādreiz teica — dzīvo uz cūceni. Te nu, šķiet, vienīgi, malku zāgējot, var uzgāzties virsū bērzs vai, bārdu skujojot, var pārgriezt rikli, var arī vēl, Rīgā iebraucot, ielūzt Gaisa tilts. Nu ko tad, tad nekā! [Zīmējumi. — *I. K.*] Pielieku fantastiskus pierādījumus — tāds nu gan es parasti esmu izskatījies visu šo laiku. Gara seja manam augumam nepiestāv. Vecumu, kuru Tu ņēmieš apšaubīt, Tu varēsi saskatīt pati. A kur šis paliks! Velns rāvis, aplam jocīgi viss tas ir!

Šī psihoanalīze uzrakstījās, kad biju dežurants, kura vienīgais uzdevums naktī mēģināt neaizmigt, lai citiem būtu drošāks miegs un siltāka gulēšana — jākurina arī krāsniņa.

Žēl man ir Tevis. Nekas, lasi vien!

Sveicināta, mīļā Marta, ir nakts no 22. uz 23. februāri, pulkstenis ir ap četriem, visu laiku dzied mūsu zemnīcas krāsniņa, izrādās, ka zaļa priede negrib degt, izrādās, ka dežurants, kas dzēris šņabi, nav sevišķi veikls vēstules rakstītājs. Jā, tā laikam ir, ka esmu atkal, kā sacīt mēdz, piesūcies! *Was sollen wir machen!*

Piesīt manai kara krūzei savu!
Izdersim, lai raitāks ritmo pulss!
Pāriesim šo kara nāves gravu,
Krūtīs ēnas, cerams, nesaguls!

Var jau būt! Bet var arī gadīties, ka viss tas, ko esmu uzsikšņojis, ir nāvīgs bleķis.

Čuguna krāsniņā sprakst malka, arī tai laikam negribas sadegt. Varbūt! Labi, Marta, es rakstišu vēlāk, kad būšu izgulējies. Ir jau pievilcies rīts. Beigšu lasīt Ščipačova dzejas — tad uzrašu kājās citus un pats likšos uz vaigiem. Tuvumā auro vilcieni. Kā par brīnumiem, dzird smago artilēriju. Visu laiku bija šausmīgs klusums. Varbūt arī te sāks kustēties.

Te strīpa — tas nozīmē, ka Sarkanās Armijas diena pagājusi, viss šņabis un vīns izdzerts, viss trakums iztrakots, visas lodes no pistolēm izšautas, visi kautiņi izkauti, visa muldēšana izmuldēta — nu mēs jūtamies kā puikas, kas uz dibena nobraukuši no augstākā sniega kalna, — mazliet paātrināta elpošana, un acīs tādas kā dzirkstis — ir atkal tikai Valdaja priedes, egles un sili. Kaut kur šauj, kaut kur kaujas, bet mēs, jā, mēs arī dzīvojam un skaitāmies frontē, jaukākās dienās pāri galvām aizplivīnās prūsis ar melnu krustu, kaut kur pamētā, bet tas arī viss — un, ja es «ievadā» pieminu nāves lielmāti, tad tas ir no vakardienas. Kaut kur jau tādas izjūtas laikam paliek. Ir dzīvojies gan vētraini, gan aplam vienmuļīgi — domātā Maskavas braukšana galīgi izjuka, tāpēc prāts

mierīgs — rakstu piecu kilometru garas rīmes, plēšu, dedzinu, pēc tam rakstu atkal no jauna, un tā sava nodarbošanās iznāk vienmēr. Jā, arī ar lasīšanu izdodas paņemties, gaisma ir (nav tā kā Tev — Ēģiptes tumsība), gulta ir (īsta gulta nu nē, bet tāda kā pirts lāviņa), grāmata arīdzan viena otra gadās, ko lai vēl cilvēks vēlas!

Ar drausmīgām cienības izjūtām es klausos, ka Latvijas PSR mākslas ansamblis, kurā ir 80 vienkārši (pēc «Cīņas» datiem) aktieri un 3 (pēc likumu krājuma) ar lauru lapām aptīstītām copēm, gatavo un gatavo — tā vien šķiet, ja kādu dienu plēsīsiet visu savu mākslu vaļā, tad pārējās Savienības operas un teātri uz dažiem gadiem aizvērsies. Lai visu to noskatītos, saprotams, visu roku nu es neļautu nocirst, bet mazo pirkstiņu gan, velns lai rauj — tām vajadzētu būt īstām miglas bildēm! Galvenais — doma skaidra, laikam jūsu viesizrādes redzēšu tikai Rīgas operā — žēl, ka vēl iznāks mazliet pagaidīties, bet tas nekas — arī to var! Šoreiz beigšu, ar tiem garajiem palagiem arī nav nekāda jēga! Tātad sirsnīgs sveiciens, kratu roku un gaidu rakstu zīmes no Tava kāpostu pagraba.

Valdis

X 43. g.

Привет, привет!

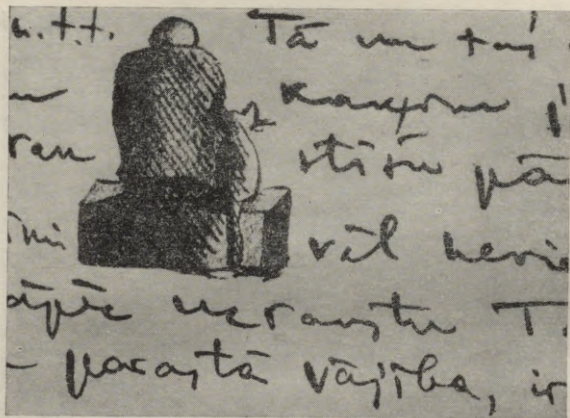
Ir nakts. Tāda pati nakts kā visas citas, tikai pēkšņi ar pirmā sniega pazīmēm. Pie manis nokļuvušas vēstules — un divas no Jāņpilsētas, protams, par to Tev, Martuk, milzīgs paldies. Tu gan tā pusvārdos lamā mani, ka es liekot Tev gaidīt vēstuli — bet, Marta, šo divu vēstuļu datumi ir 11. IX un 7. X, saņēmu šovakar 28. X plkst. 11⁰⁰ (pēc karavīru paražas).

Manas peles (te ir vismaz ducis), manas vardes, mani zirnekļi, mans kaķis un es — mēs dzīvojam prūšu pamestā zemniecā, oficiāli gan skaitās, ka šo zemniecību es apdzīvoju viens, bet tas nav tiesa — naktīs, ja kaķi nozagušī citi, katrā ziņā guļammaisā pie manis ir ielīdušas peles, tās silda man kājas un ir dusmīgas, ja es sāku grozīties. Vardes dzīvo zem grīdas, pusnaktī sāk sasaukties — es nesaprotu, ko tās saka, bet droši vien tas ir kaut kas rudenīgs, jo kurkstieni ir aplam skumīgi. Zirnekļi ir visur. Kaķēns jau pirmajā dienā, kad šeit ieradāmies, izlīda no vibotnēm, pienāca pie manis un teica: «Lūdzu, te nu es būtu!» Viņš uzlēca uz pleca, sāka malt savas dzirnas — un tā mēs dzīvojam; vakaros mēs iekuram krāsniņu, sēdam pie uguns un sildāmies, stāstām pasakas, baramies utt. Tā nu tas ir, bet es jūtos labi. Savam kaķim jau es uzrakstīju odu, vēl rakstīšu pārējiem draugiem. Šo kaķa rīmi vēl nevienam neesmu devis — tāpēc uzrakstu Tev. Virsraksts — tā ir mana parastā vājība — ir mazliet ar tendenci, jo par zēnu es nekur sevi vairs nevaru iegālvot, nu jā, te sākas atkal gadu un vecumu cilāšana. (Protams, līdz tādai bezkaunībai es netieku kā Tu, ņemdama un apgalvodama, it kā Tu būtu vecāka par mani, — tā, zini, vienkārši ir cūcība! Labi, es pakasu savu pliko pakausi un ķeros pie lietas.)

Zēns runā ar kaķi (idiotiski, vai ne?)

Kaķi, mans kaķi no tīģeru cilts,
tev jau ir labi, tev mūrītis silts,
tev jau ir labi, tev dzirnavas maļ,
lauskis gar pakšiem kaut spārdās un kaļ.
Vēji var aurot un kupenot sniegs,
tev jau ir labi, tev dzirnas un miegs.

Kaķi, mans kaķi, bet tētis jau sen
kaujas ar vācieti pilsētā N.
Tētis ir dusmīgs, jo vācietis ļauns, —
tētīm pat pusnaktī gulēt iet kauns.
Tētīm ir lielgabals. Tētis drīkst šaut.

No Valda Luksa vēstules Martai Silai 1943. gada oktobrī

Tētis drīz pārnāks, beigs vācieti kaut.

Kaķi, mans kaķi, teiks tētis tad skarbs:
— Sakiet nu abi — kāds jums bijis darbs?
Kāpēc gan palīgos nenācāt mums?
Skaties, tik skaties — cik mūrītis glums! —

Kas gan te līdzēt var, pasaki — kas?
Tu esi kaķis, bet es esmu mazs!

Es nekā nevaru darīt, dziest lampa — tāpēc, lūdzu,
Marta, pacieties līdz rītam!

Par savu zvēru dārzu runāju tāpēc, lai Tu nelielītos
ar vienu nožēlojamu pelēnu. Ha! Tāda apmēram ir pēc
skata mana pils — tā. Ieaugusi vībotnēs. Tātad, kā tas

No Valda Luksa vēstules Martai Silai 1943. gada oktobrī

redzams iraid, dzīvoju pilnīgi kā sv. Antonijs, protams, lūgšanas es neskaitu, ar puskieģeļiem es nekasos, un neviens mani nekārdina. Ja apnīk šķirstīt dažādu sugu papīrus, ielienu savā guļammaisā, nopogāju virs sevis visas pogas un mēģinu gulēt. Visā visumā šī nometne patik labāk nekā Valdaja augstienes nometne. Te vismaz ir skaidrs — purvs ir purvs, purvā ir ūdens, dubļi un lamuvārdi. (Es gan neatminu, vai Tev stāstīju, ka esam pabraukuši ap 100 km uz priekšu.) Arī mūs trāpīja *вперед на запад* vilnis. Ir taču visviens, kur sagaida Tēvijas kara beigas, — es esmu pārliecināts, ka tālu tās nav. Savas beigas ir visam, kāpēc gan lai šim karam nebūtu beigas? Patiesībā par šīm beigām es parasti domāju ar

milzīgām šausmām — mēs taču mierīgai, godīgai, dižciltīgai utt. dzīvei vairs nederam (atceries Remarka «Atgriešanos»). Tā tas ir. Baltas gultas mūs biedē — droši vien daudzi gulēs tām blakus uz grīdas; sabiedrībā mums būs nepārtraukts karš ar lamuvārdiem un smalkiem toņiem; mēs esam kļuvuši slinki un alkātīgi; mēs neatzīstam nekādas normas un nebīstamies vairs ne no dieva, ne 177 nāvēm. Tās ir un ir melnas šausmas! Lūdzu, vēl pierādījums — nupat mani uzkaitināja pele, bezkaunīgā kārtā šī pele skrāpējās gar sienām un gluži kā leļļu teātra lelle izbāza galvu no tepiķa (tas man pie trim sienām), skatījās acīs un ņirgājās — es nošāvu šo tipieni. Kā tev patīk šādi slepkavīgi noskaņojumi?

Jā, lasot Tavu vēstuli, patiešām es varu sacīt atkal — viņi nav viegli ar tām pašām daiļajām mākslām! Pret lasītājiem man personīgi arī vienmēr bijuši sevišķi iebildumi — un jo sevišķi, kad esmu klausījies kādu savu penteri. Pakausi es allaž tad brauciju, kā Tu saki, bet, ja mani kāds būtu laidis pie izsaukšanās, tad es gan nebūtu kaut ko tādu teicis, kā tas Tavā vēstulē, bet gluži otrādi: ak, šausmas, vai tiešām es neko labāku nevaru uzrakstīt! Tad tas ir vienkārši briesmīgi. Tikai vienu reizi es biju sajūsmināts par kādas manas rīmes lasīšanu — to lasīja pavisam niecīgi knapsieriņi — apmēram sešus septiņus gadus veci. Gāja kā pa celmiem — juka, cits citam aizsteidzās priekšā, bet tomēr bija jauki. Protams, visšausmīgākais ir, ka jālasa pašam, es parasti, kad lasu, tai pašā laikā iedomājos sevi kā klausītāju, kas nepārtraukti šo lasītāju sunī vispēdējiem vārdiem. Protams, labi tad nolasīt nevar — tādu domu es arī pilnīgi esmu atmetis un pēdējos laikos lasu kaut kādā kanceles balsī. Tev tai lietai vajadzētu iet labi, protams, ja Tu netaisi tādu grimasi kā dziedot, to atminot, man allaž uznāk īsts smējiens (lūdzu, tikai nesaki atkal, ka es Tevi apsmeju).

Tavs stāsts par ceļošanu ļoti «simpātisks» — šāda braukšana ar visādiem iespējamiem un neiespējamiem

satiksmes līdzekļiem man ļoti pazīstama — trūcis Tev tikai viena sīkuma, ik pēc laika (gadījies arī, ka cauru dienu) prūsis mēģina katrā ziņā pa Tavu galviņu trāpīt ar kādu mīlīgu bumbiņu vai ložmetēju kārtu — tad braukšana top vēl jautrāka — jāievēro, ka neviens savu pēdējo galvu vienkārši par sviestmaizi atdot negrib, tad sākas īsta akrobātika — ar vienu lēcieni grāvī guļus, ar lēcieni atpakaļ autiņā utt.

Marta, viena uts! Kas gan ir viena uts! Pirmajā frontes gājienā, kad nebijām mēnesi noģērbusies un kad sākām mainīt krekliņus, tie gandrīz bija jātur aiz piedurknes, lai neaizbēg, — lūk, to es saprotu! Tavas šausmas un izmisumu tomēr es arī saprotu, jo ir diezgan savādi, kad pirmo reizi sāk just, ka Tu neesi viens. Bet cilvēks jau pierod pie visa — protams, mēs nebijām Leļļu teātra primadonnas, bet Tēvijas kara zaldāti.

Tev vajagot dramatiskus darbus par to pašu galvas zaudēšanu, lai notiek — lūdzu! [Zīmējumi. — I. K.]

Te pat iznāk pilnīgi sagatavots eksemplārs izrādei ar režisora, mūziķera u. c. lielu vīru atzīmēm. Laika trūkuma labad turpmākie cēlieņi neuzrakstīti top palikuši. Labi, tas nu tā, starp citu.

Vēstule ar 7. X 43. rakstās (pareizāk rakstījusies) ar bemoļiem un bēthoveniskās gammās. Tu gan saki, ka draudzenes (pat visas) trenkājot romantiku pa Jāņpilsetu, bet Tev romantika esot pavisam tālu — visa šī vēstule taču pilna ar romantiku! Lūdzu: «man ir grūts mūžs» — romantika; «bērni un suņi mani iemīlo, bet lielie neieredz» — romantika; «viņi dara visu, lai padarītu manu dzīvi grūtāku» — romantika; «sevi par cilvēku neskaitu» — romantika utt., utt. Bet Tu jau piederī pie tiem cilvēkiem, kas tūkstoš reižu dienā iztaisa sev garīgu harakīri, kuriem patīk sevi dzīt uz vairākām liestēm, patīk kost savā personīgā pirkstā, lai pēc tam sacītu: sāj! Tās laikam, Marta, ir tās zilās asinis, tās esot nemierīgas, vētrainas — varbūt.

Ka ar pirmiem saliem brauksit uz fronti, es neticu —
vēl šo to es neticu. Nekas, Marta, būs labi! Uz fronti var
aizbraukt arī otros salos.

Domāju, ka jāprotas gods un šī tarkšķēšana jābeidz.
Šos papīrus, kā liekas, uz Maskavu aizvedīšu pats. Ir
padomā braukšanas, dzimtās zemes apceļošanas — var-
būt Dņepra, par to es būtu aplam priecīgs, īstas skaidrī-
bas vēl tomēr nav. Kaut kur tomēr braukšu svinēt Ok-
tobra svētkus. Jā, tātad punkts.

Miļš sveiciens!

Valdis

I 44. g.

Virš mums
it kā divdesmit Paganīni —
vēji, vētra un sniegi
uz vienas vienīgas stīgas
spēlē kaislīgu saulgriežu dziesmu.

Zemnīcas griesti top sirmi,
mūsu šauteņu durkļi top sirmi,
un sirma
kā ābele ziedos
top mūsu elpa.

Mēs neredzam sarmu —
kara mēteļus sajožam ciešāk,
it kā apskaujam krāsniņu visi
un dzirdam,
un jūtam
ar katru vissikāko nervu,
ar asinislāsi,
ar cīņās nodrāztām plaukstām —
saule,
varenā saule,
mājup atgriežas saule!

Tas ievada vietā. Visā visumā Jaungadīgs «urā!» ar visām piedevām un visiem vajadzīgiem un nevajadzīgiem vēlējumiem (tie parasti Malahovkā nav jāpērk, tāpēc ar tiem neviens neskopojas).

Tava augsti godātā vēstule ar nākšanu nebija skopojusies — nekas, pēc mēneša tā tomēr mūs atrada. Bet te jāievēro dažādi forsmāžeri, jo adresāti bija vienkārši pametuši dzīvokļus. Tā nu tas iznāca — no Maskavas braucot, jau pusceļā dzirdēju baumas, ka veltīgi braucot uz to pusi, jo tur neviena vairs neesot; protams, baumas ir vienmēr pārspilētas, savus ļaudis es vēl atradu turpat. Viņi gan bija jau apāvuši savus ceļa makusiņus un kabatas piebāzuši ar sausiņiem, sasējuši gultasmaisus utt. Viņi sēdēja un gaidīja vilcienu. Kā Tev jau iepriekš būs skaidrs, savus zvērus es vairs neredzēju — mans kaķis bija vienkārši ņēmis un aizgājis, manas vārdes apklusušas, mani zirnekļi un peles paslēpušās, jo mans nams un mana pils bija iztīrīta — izvākta, pamesta. Pēc dažām dienām sagaidījām Pulmanu (protams, lopu Pulmanu), kāpām iekšā un sākām ceļot. Un tad nu mūs raustīja, grūstīja, ripināja, apstādināja — ko vien staciju priekšnieki un vilciena kučieris varēja izdomāt, to viņi izdarījās ar mums, lai tikai vagonā mēs noturētos vairāk par nedēļu. Lasījām, spēlējām azarta spēles, zaudējām savus cilvēkus un bezkaunīgos daudzumos gulējām. Vienu otru dienu es pat neizlīdu no sava guļammaisa. Un beidzot nokļuvām tais pašās pļavās, kur ganījāties jūs, kad Tev bija jāsaka dziļdomīgās un filozofiskās frāzes: *следующим номером нашей программы* utt. Esam kilometrus četrdesmit no turienes, bet ar to nav teikts, ka te augtu palmu birzis, o nē, arī te pat sērkokociņi nemētājas uz ceļiem — un visa apkārtnē atgādina manu pakausi. Visu laiku, kamēr esam šeit, ir vienkārši «patīkams» laiks — lietus, puteņu, miglu un tamlīdzīgu dabas parādību klēpjiem, izņemot sumpurneni sauli, kas te redzēta dažas minūtes. Mūsu sādžai no sniega kupenām laukā

tikai skursteņi un vārti. Ja kādam autiņam uznāk naidīgu un skriešanas lēkme, tad, protams, braucēji to sviņīgi nes uz rokām kā brūti. Man personīgi ar šo idiotisko laiku privāti rēķini, bet tas ar nav nekas. Tātad, ievērojot visu augstāk sacīto, Tu sapratīsi, ka Maskavas iejūtas, izjūtas un citādas jūtas bija diezgan burbulīgas, tās bija laika liku likām cilāt un izcilāt kā krāsainas lupatiņas piecu gadu vecam skuķim.

Jā, laikam gan es topu vecs — es esmu un kļūstu arvien vairāk garlaicīgs, labi vēl, ka es pats garlaicību nepazīstu, tad es vienkārši nobendētos, sak, ja nav, nav! Visapkārt sniegi top dienu no dienas nāvigāki, un tā vien šķiet, ka mēs esam iesniguši līdz pat deguna galiem un mums sāk raut džegus. Pat uz mazomājiņu ejot — faktiski gan tādas te nav —, istabā mēs iesprūkam kā sniega mākuļi. Redzi, Marta, cik te daudz pesimistisku baciņu plivinās pa istabu, bet var būt, ka tie ieperinājušies manā guļammaisā, tas diezgan ilgi nav «klapēts». To es nezinu.

Rakstāmām rīmēm arī ir pilnīgi šļiekas vai kaut kā tamlīdzīga daba — mūžīgi rokā paliek tikai astes gals, laikam latviešu valoda nav pilnīga. Vai nu trūkst vārdu, vai nu trūkst nolādēto atskaņu — bet tas var būt arī iedzimts idiotisms. To es arī nezinu. Es tikai zinu, ka pāris dienu es lokos ap vienu rīmi kā briļļu čūska ap kanāriļputniņu, un nekas tur neiznāk. Bet visriebīgākais — es pamostos naktī — un ir, tīri jautrs es pagriežos uz otra vaiga, bet, kad no rīta izlienu no maisa, nav atkal, es esmu vienkārši aizmirsis. Tad gribas pārkost sev rīkli, vienā vilcienā izkūpināt piecsimt papirosu, saplēst Rakstnieku savienības biedru karti un piekaut divas vecenes, pie kurām mēs ar Indriķi Lēmani dzīvojam. Protams, es neizdaru ne vienu, ne otru, droši vien sava «mīkstā» raktera dēļ.

Pie šādām noskaņām vēl klāt bija reimatisma noskaņas, kad sēdāmie pie galda gaidīt Jaunu gadu, — es

jau iepriekš deklarēju, ka cita nolūka man nav kā piestrēbties tā, lai suņi laizītu bārdas vietu.

Es nu esmu Tev te sapūtijs atkal zili melnu, bet Tu jau gan pati arī esi no pūtējiem (pūt saksofonu), bet vēl šo vēstuli rakstīju veselu nedēļu, kad uz Maskavu brauks viena dāmiņa un aizvedīs. Cerams, ka Tu neteiksi — lai velns parauj negausīgus rakstītājus! Protams, teikt Tu varētu tā — tas būtu tīri cilvēcīgi. Bet man ar rakstīšanu ir tāpat kā zvēriem runātājiem, kad nogrābj savu upuri aiz svārku pogas un tad sāk gāzt valā visu savu sakāmo. Ja cilvēki kļūst sentimentāli, tad viņi dzied: mums visiem vienas sāpes utt. Skaidrs, tā ir citu ļaužu ievilkšana privātās lietās, pareizāk — mums katram savas zobu sāpes un tās jāārstē katram pašam. Kā nu katrs māc un prot, secinājums — visas šīs vēstuļu rakstīšanas ir diezgan dulburīgas lietas, bet, ja paiet mēneši un nevienas nav, atkal gribas dziedāt — «kā niedre svešā malā esi tu» utt. Jā, cilvēks jau laikam sastāv no reņģu galvām, vecām pakavu naglām, dzīvsudraba, zaļām ziepēm un kožamās gumijas. Vienmēr kāda uts iekodusies smadzenēs, un to nekādā vīzē nevar aizkasīt. Viņš vienmēr kaut ko grib, viņš grib būt Maskavā, viņš grib būt Rīgā, viņš grib vēstules, viņš grib Ilģuciema alu, viņš grib Havannas cigārus — tas būtu viens no garākiem sarakstiem —, un tad es mēģinu sev iestāstīt, ka es gribu būt taisni šeit — šai aizputinātajā Lazarevas sādžā, bet nekas tur neiznāk, pret mani sadumpojas ribu gali un kāju ikšķi, un tie nosauc mani vienkārši par idiotu. Iedomības pēc nupat nospēlēju (ar patafona palīdzību) «Сосна», laikam Ļermontova, Tu jau droši vien zini — *на севере диком* utt., otrā istabā sāka lamāties, kāpēc tikai viena dziesma spēlēja, es atbildu, lai viņi karas augšā, — vo, tāda ir dzīve un dzīvotāji! Labi, es turpināšu, kad no sirds notīsies sirmie mati.

Tātad topi sveicināta atkal kaut kādā citā dienā, kādā īsti, to es nezīnu, jo datumus redz avīzēs, bet tās es

vēlā no mūsu patīkamākām notāstām

Un kā redzams, tad man iemesla domāt
ka šim vecstam gribētos pastītis un
raizēt 3. lapiņu Tāpēc šeit gan
Punsts. Franciņš. Es

No Valda Luksa vēstules Martai Silai 1943. gada maijā

neesmu lasījis gadiem, tās atrodas redakcijā, bet uz turieni iet es izvairos, lai nebūtu jālamājas ar draugiem. Zinu, ka ir janvāra vidus, jo aizvakar saņēmām papirosus un apmēram divi nedēļas atpakaļ bija Jaunais gads. Visa mūsu nama turēšana uz mata tāda pati kā vakar, aizvakar, aizvakar utt., utt. — kā pelēka, rupja ka-reivju mēteļa drēbes dzija. Protams, mugurkaulā man ir pietiekami daudz kaļķvielu, lai es nenobrauktu no ceļa, uz mugurkaulu, šķiet, arī Tavs zīlējums neattiecas, tas — par mīkst miesību. Es rakstu vienu otru rimi, kā ar āža ragu smērēju dažādas spožas krāsas un pēkšņi tad no-beidzu: «Ai nē — tas vēl ir karš!» Nekas, simtgadu kari arī ir beigušies, un arī šim, liekas, gals ir jau saskatāms.

Bet negribas, šausmīgi negribas sēdēt un skatīties, kā aug nagi, — būs vēl uz beigām jāizgudro kāds trilleris.

Ko vēl, Marta? Liekas, ka runājis esmu diezgan. Es zinu, Tu sacīsi, kāpēc nav bilžu, — man vienkārši nekustas pirksti. Tu sacīsi — kāpēc visa šī runāšana ir līdzīga sakaltušām zālēm? Tāpēc, ka te visādas magnētiskas vētras utt. Tev jau ir labi (tā sacītu Jūlis Vanags). Tev ir Arlekīns, kaut arī tas visa vīrišķīgā dulluma iemiesojums (vismaz labi, ka sievieši tik dulli nav). Jā, vai savas lelles Tu arī dīdi? (Tikai nesaki — ko ta dīdis, ja nav drāmas!) Vai Jauno gadu sagaidīji un šņabi dzēri? Vai esi vēl Jānpilsētā?

Tā tad vesels pūrs labdienu un sveicienu!

Valdis

Zinta Megne

RŪDOLFA BLAUMAŅA DZĪVES, DARBA UN PIEMIŅAS VIETAS RĪGĀ

Zinta Megne dzimusi 1956. gada 11. maijā Kuldīgā. 1974. gadā beigusi Rīgas VĻKJS 30. gadadienas 4. vidusskolu, 1979. gadā — P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Ģeogrāfijas fakultāti. Viņas diplomdarbs «Talsu rajona dienvidu un dienvidaustrumu daļas hidro-nīmi» (ezeru, avotu un citu ūdeņu nosaukumi) ieteikts publicēšanai un apbalvots ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prēmiju.

Z. Megne kopš universitātes beigšanas strādā LVU Ģeogrāfijas zinātniskās pētniecības sektorā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci.

1974. gadā viņa iestājās Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja tikko nodibinātajā Jauno muzejnieku pulciņā (tagad pulciņš darbojas pie A. Upīša memoriālmuzeja) un tur, izvēloties savu individuālo darba tēmu, sāka pētīt R. Blaumaņa dzīves, darba un piemiņas vietas Rīgā. Uz šo pētījumu pamata tapusi pirmā Z. Megnes publikācija.

Rakstā apkopoti dati par vietām Rīgā, kas saistītas ar Rūdolfu Blaumaņa dzīvi, darbu, mācībām un viņa piemiņas saglabāšanu. Mācību, darba un dzīves vietas aplūkotas hronoloģiskā secībā.

Darbā izmantoti J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja un Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja fondu materiāli, Rīgas adresu grāmatas, R. Blaumaņa laikabiedru atmiņas, R. Blaumaņa sarakste, kā arī agrāk publicētie izdevumi par R. Blaumaņa dzīves un darba vietām Rīgā.

Mācību un darba vietas

1. Otrā Rīgas aprīņa vācu tirdzniecības skola Palasta ielā 11/13¹ (tagad Palasta ielā 9)

Otro aprīņa skolu nodibināja 1805. gadā bijušā Pētera Lielā pili pie Jaunvārtiem, apvienojot to ar Jūrskolu, kas Rīgā pastāvēja jau no 1794. gada. Jūrskolas vietā 1820. gadā iekārtoja tirdzniecības klasi. 1862. gadā atvēra pirmo paralēlklasi, un drīz skola kopā ar sagatavošanas klasēm kļuva par sešklasīgu skolu. Skolas nauda 1885. gadā bijusi 25 rbļ. 1886. gadā aprīņa skolu slēdza un tās telpās atvēra krievu reālskolu, kas 1890. gadā dabūja Pētera I reālskolas vārdu un tai pašā gadā pārcēlās un jaunceltni Puškina bulvārī.²

Ne velti ēku Palasta ielā 9, XVI—XIX gs. arhitektūras pieminekli, sauc par Pētera I pili. 1711. gadā, uzturoties Rīgā, Pēteris I licis šo māju pārbūvēt par savu mītni, 1716. gadā — ierīkot gaisa dārzu, kurā vēl tagad aug no Dancigas atvestās kastaņas.³

Tirdzniecības skolā R. Blaumanis mācījies no 1875. gada līdz 1881. gadam.

«Mācību valoda skolā bija vācu. Mācīja arī krievu, franču un angļu valodas un drusku latīņu. [. .]

Latviešu valodu skolā nemācīja. Tā bija pašam jāmācās. To viņš mācījās no grāmatām, dažādām gramatikām, dažādiem rakstiem par latviešu valodu, tautas dziesmām un tautas mutes. [. .]

Citos priekšmetos skolas programma nav bijusi plaša, kā to varēju novērot no Rūdolfa skolas grāmatām, kas

¹ Rīgasches Adreß-Buch für 1877. R., 1877, 282. lpp.

² J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs, inv. № 195758. Turpmāk muzeja apzīmēšanai lietots saīsinājums RLMVM.

³ Rīga. Iss ceļvedis. R., 1950, 15. un 59. lpp.; *Ergle Z., Cielava S.* Ko stāsta vecās Rīgas ielas un nami. R., 1968, 137. lpp.

gandrīz visas bija uzglabājušās. Neviena priekšmets Rūdolfu sevišķi neinteresēja, izņemot literatūru.»¹

2. Fārbaha apiņu noliktava un komisijas veikals
Šķūņu ielā 5² (tā kā ēka atrodas uz Šķūņu
un Laipu ielu stūra, tagad tās adrese
ir Laipu ielā 1)

Uz ēkas fasādes atzīmēti skaitļi 1616 un 1903. Jādomā, ka 1616 apzīmē ēkas celšanas gadu, bet 1903 — pārbūvēšanas laiku. Kādā publikācijā minēts, ka ap 1903. gadu ēka stipri pārbūvēta pēc arhitekta V. Bokslafa projekta.³

R. Blaumanis pēc tirdzniecības skolas beigšanas 1881. gadā sāka strādāt pie Fārbaha par kantoristu. Fārbahs bija ne tikai apiņu tirgotājs, bet arī Maskavas Ugunsapdrošināšanas biedrības un apdrošināšanas firmas «Krievu Loids» aģents Rīgā.⁴ Blaumaņa interese par literatūru, kas radās jau skolas gados, nemazinājās, arī strādājot apiņu tirdzniecības kantorī. Rakstnieka brālis Arvīds atceras, ka Rūdolfš teātri un operu apmeklējis tik bieži, cik vien naudas apstākļi to ir atļāvuši. Sai laikā Blaumanis uzrakstīja savu pirmo stāstu «*Wiedergefunden*» («Atkalatrastais») un aizsūtīja Rīgas vācu laikrakstam «*Zeitung für Stadt und Land*». Literārās intereses bija pretrunā ar kantorista darbu, un Blaumanis drīz vien to pameta. Arvīds Blaumanis savās atmiņās raksta: «Rūdolfš pie Fārbaha ilgi nepalika un, vecākiem nezinot, pārbrauca mājā. Istabā un pagalmā nebija neviena

---

¹ *Blaumanis A.* No atmiņām par brāli Rūdolfu. — Grām.: Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās. R., 1962, 15.—16. lpp.

² Rigasches Adreß-Buch für 1877, 44. lpp.; Rigasches Adreß-Buch für 1885. R., 1885, 18. lpp.

³ *Vanags V.* Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.

⁴ Rigasches Adreß-Buch für 1877, 44. lpp.

cilvēka. Kāds nāca svilpodams pa ceļu platmali galvā, tas bija Rūdofs.»¹

Stāstu «*Wiedergefunden*» publicēja 1882. gada beigās. Laikraksta redaktors Rics atsūtīja jaunajam autoram vēstuli ar uzaicinājumu ierasties redakcijā, kā arī honorāru — piecus rubļus. Laikraksts «*Zeitung für Stadt und Land*», kurā publicēts Blaumaņa pirmais stāsts, kļuva par viņa nākamo darbavietu Rīgā.

3. Laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*»,
no 1895. gada — «*Rigasche Rundschau*»²,
redakcija un ekspedīcija Doma laukumā 11/13
(tagad 17. jūnija laukumā 4)

Te Rūdofs Blaumanis strādāja no 1890. gada līdz 1894. gada pavasarim un no 1898. gada rudens līdz 1901. gada pavasarim, dzīvoja no 1890. gada līdz 1893. gadam.

Vairākos izdevumos³ minēts, ka laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*» redakcija atradusies Herdera laukumā 5 (tagad 17. jūnija laukumā 1). Bet pati avīze uzrāda savu adresi: «*Domplatz 11/13*». Arī 1889./90. gada Rīgas adresu grāmatas⁴ alfabētiskajā dzīvokļu sarakstā lasāms, ka laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*» redaktora un izdevēja R. Rica adrese ir Doma laukumā 11/13. Apskatot tās pašas adresu grāmatas ielu alfabētisko sarakstu, kur dots arī ēku izvietojums un to īpaš-

---

¹ *Blaumanis A.* No atmiņām par brāli Rūdolfu. — Grām.: Rūdofs Blaumanis laika biedru atmiņas, 7., 16. lpp.

² 1895. gadā avīzes «*Zeitung für Stadt und Land*» vietā R. Rics sāka izdot «*Rigasche Rundschau*».

³ *Vanags V.* Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.: Rūdolfā Blaumaņa dzīves un darba vietas. R., 1962, 45. lpp.; Stankevičs A. No Braku kalna. R., 1973, 71. lpp.

⁴ *Rigasches Adreß-Buch für 1889./90. R., 1889, pielikums.*

nieki, redzams, ka Rihardam Ricam piederējušas divas ēkas Doma laukumā ar numuriem 11 un 13.

Sarunā ar arhitektu A. Holcmani noskaidrojās, ka tās bijušas divas trīsstāvu mājas, kuras līdz mūsdienām nav saglabājušās. Tāpēc Blaumaņa darbavietu R. Rica laikrakstos nav iespējams apskatīt. Minēto māju vietā 1914. gadā sākta celt liela piecstāvu ēka, kura pilnīgi pabeigta 1926. gadā un tādā izskatā saglabājusies līdz mūsdienām. Tagad ēkas adrese ir 17. jūnija laukumā 4.

Par to, ka R. Rica tipogrāfija un laikrakstu redakcija atradusies Doma laukumā 11/13, liecina arī Blaumaņa sarakste.

Uz 1892. gada 3. februārī sūtītās pastkartes P. Blauam R. Blaumanis rakstījis savu adresi: «*Riga, Domplatz 11/13*»¹.

M. Brustas vēstule R. Blaumanim 1901. gada 8. maijā² adresēta uz «*Rigasche Rundschau*» redakciju Doma laukumā 11/13, kur rakstnieks tolaik strādāja.

Ēka Herdera laukumā 5 (tagad 17. jūnija laukumā 1) laikā, kad R. Blaumanis strādāja «*Zeitung für Stadt und Land*» un «*Rigasche Rundschau*» redakcijā, piederējusi nevis R. Ricam, bet V. Šeferam, laikraksta «*Rigaer Tageblatt*» izdevējam. Rica īpašumā šis nams pārgāja tikai pēc 1914. gada³.

R. Blaumanis strādāja laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*» redakcijā par latviešu preses, literatūras un teātra referentu, kā arī izpildīja dažus pienākumus ekspedīcijā. «Kā vācu avīzes redakcijas loceklis viņš dabūja brīvkartiņas uz teātriem un koncertiem, ne vien uz

---

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 12 sēj. R., 1928, 11. sēj., 246. lpp.

² RLMVM, inv. № 133836.

³ *Rigasches Adreß-Buch für 1889/90*, pielikums; *Rigasches Adressbuch 1914*. R., 447. lpp.; *Rigas adresu grāmata 1925*. R., 1926, 2. nodaļa, 28. lpp.

latviskiem, bet dažreiz pat uz vācisko Stadtteāteri, tagad opera.»¹

Strādājot redakcijā, Blaumanis nodibināja draudzīgas attiecības ar vairākiem avīzes līdzstrādniekiem: Baltijas vācu dzejnieku Viktoru fon Andrejanovu, igauņu rakstnieku E. Vildi un citiem.

1894. gada pavasarī R. Blaumanis izstājās no darba laikrakstā un atgriezās Brakos, kur tēvs gulēja uz nāves gultas, bet māte bija vienīgā saimniekotāja. Blaumanis strādāja saimniecībā un rakstīja. Savus darbus regulāri iesūtīja P. Zālītes vadītajam «Mājas Viesa Mēnešrakstam». 1898. gada vasaras beigās pēc atkārtota P. Zālītes uzaicinājuma strādāt viņa vadītajos laikrakstos rakstnieks pārcēlās uz Rīgu. 1898. gada 2. augusta vēstulē Teodoram Zeifertam Blaumanis raksta: «Esmu tagad pastāvīgi Rīgā. No 10—3 apmēram katru dienu pie «Mājas Viesa».»² 1898. gada 3. septembrī Rainim rakstītā vēstule liecina, ka Rūdolfis Blaumanis atsācis darbu arī Rica vadītajā laikrakstā: ««Mājas Viesa» un «Mēnešraksta» korektors ar 20 r. mēneša algas, tad tak nevar rokas klēpī turēt! Tagad nu būšu arī feļetona redaktors ar 10 rubļiem mēnesī. Tātad ēšana un kortelis ir, bet kur cits? Tas jānostrādā ar rindiņām. Esmu arī atkal pie «R. Rundšau'as».»³

4. «Mājas Viesa» un «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcija *Petrifriedhof* 1 jeb M. Monētu ielā 18

No 1898. gada līdz 1901. gadam — laikā, kad Blaumanis strādāja Plātesa izdevumos, uz «Mājas Viesa» numuriem redakcijas adreses vietā rakstīts: «Redakcija un eks-

¹ *Melngailis E.* Blaumaņa pajumtē. — Latvijas Vēstnesis, 1923, 8. okt.

² *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj. R., 1959, 7. sēj., 365. lpp.

³ Turpat, 366. lpp.

pedīcija atrodas Rīgā, Ernsta Plātes grāmatu un bilžu drukātavā un burtu lietuvē, pie Pētera baznīcas.» Pēc Rīgas adresu grāmatām izdevās noskaidrot, ka Ernsta Plātesa grāmatu drukātava 1898./99. g. atradusies *Petriefriedhof* 1,¹ bet 1900.—1901. g. — M. Monētu ielā 18.² Ielu alfabētiskajā rādītājā, kur dots arī ēku izvietojums,³ redzams, ka *Petriefriedhof* 1 un M. Monētu iela 18 ir viena un tā pati ēka (viens gruntsgabals ar numuru 26) uz M. Monētu ielas un *Petriefriedhof* stūra. Šī ēka līdz mūsdienām nav saglabājusies.

1898. gada 4. decembrī vēstulē P. Blauam R. Blaumanis raksta: «Platess ir «Dienas Lapu» ar visu Bisnieku nopircis. Par 13001 rubli. Apstiprināts vēl nekas nav, tādēļ ar nesludinām.»⁴ Bet 1899. gada 27. janvārī iznākušajā «Dienas Lapā» pirmo reizi par avīzes izdevēju minēts Arnolds Plātes un par atbildīgo redaktoru — G. Pasīts. Avīzes nākamās dienas numurā ievietots sludinājums, ka ««Dienas Lapas» beletristiskā nodaļā it sevišķi strādās Aspazija, Rūdolfs Blaumanis, Augusts Deglavs, Poruku Jānis, Rainis, Sudrabu Edžus».

5. «Dienas Lapas» redakcija un ekspedīcija L. Smilšu ielā 18 (tagad L. Smilšu ielā 12)

Pēc «Dienas Lapas» pāriešanas Plātesa rokās Blaumanis sāka strādāt tās redakcijā. Šajā laikā avīzes redakcija un ekspedīcija atradās Iekšrīgā, L. Smilšu ielā 18. 1898./99. g. Rīgas adresu grāmatas ielu un gruntsgabalu alfabētiskajā sarakstā redzams, ka šī ēka atradusies pilsētas 1. statistiskā rajona 8. grupas 135. gruntsgabalā.⁵

¹ Rīgasches Adressbuch 1898./99. R., 177. lpp.

² Rīgasches Adressbuch 1900. R., 3. nodaļa, 11. lpp.

³ Turpat, 4. nodaļa, 49., 51. lpp.

⁴ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 370. lpp.

⁵ Rīgasches Adressbuch 1898./99., pielikums.

Tā kā grupas un grunts numuri ir palikuši agrākie, pēc tiem konstatējams, ka namu numerācija L. Smilšu ielā ir mainījusies un «Dienas Lapas» redakcija atradusies namā, kura pašreizējais numurs ir 12. Ēka uzcelta 1896. gadā pēc arhitekta K. Felsko projekta.¹

Pēc 1899. g. 27. septembra «Dienas Lapas» redakcija pārcelta uz ēku pie Pētera baznīcas — *Petriġriedhof* 1 jeb M. Monētu ielā 18, kur jau atradās «Mājas Viesa» un «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcija, ekspedīcija un tipogrāfija. Par redakcijas pārcelšanu informē pati avīze: «No pirmdienas, septembra 27. š. g. sākot, «Dienas Lapas» redakcija, ekspedīcija, grāmatu tirgotava un tipogrāfija atrodas manā galvenajā veikalā pie Pētera baznīcas.

Ernsts Platess.»²

Pēc būtiskām domstarpībām ar P. Zālīti, visu Plātesa izdoto laikrakstu faktisko redaktoru, R. Blaumanis un vairāki citi redakcijas darbinieki 1901. g. pavasarī aizgāja no viņa vadītajām avīzēm.

6. Avīzes «Latvija» redakcija un ekspedīcija Pauluči (tagad Merķeļa) ielā 13

Pēc diviem Pēterburgā un trim Brakos pavadītiem gadiem — 1906. gada janvārī Rūdolfs Blaumanis devās uz Rīgu, lai atsāktu avīžnieka gaitas — šoreiz «Latvijā», Latvijas konstitucionāli demokrātiskās partijas laikrakstā, kura pirmais numurs iznāca 1906. gada 31. janvārī. Avīzes pirmajā lappusē iespiesta redakcijas un ekspedīcijas adrese: «Rīgas Latviešu biedrības namā, partijas

¹ Rīgas Arhitektūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas materiāli.

² Dienas Lapa, 1899, 27. sept.

birojā, ieeja no Arhitektu ielas.» Rīgas Latviešu biedrības nams atradās Pauluči (tagad Merķeļa) ielā 13.

Rīgas Latviešu biedrība dibināta 1868. gada rudenī. 1869. gada 24. jūnijā notika Rīgas Latviešu biedrības nama pamatakmens iesvētīšanas svinības. Namu cēla pēc arhitekta J. Baumaņa projekta. 1870. gada sākumā ēka bija uzcelta. Laika gaitā tā vairākkārt remontēta un pārbūvēta. 1893. gadā remonta laikā pārbūvētas galvenokārt nama iekštelpas — zālei ielikta parketa grīda, padziļināta orķestra telpa, pārkrāsotas sienas un griesti. 1897. gadā ēku kapitāli remontēja un ierīkoja elektrisko apgaismojumu. 1908. gada jūnijā Rīgas Latviešu biedrības nams nodega. 1910. gada beigās bija uzcelts jaunais biedrības nams pēc arhitekta E. Poles projekta. Tā fasādi greznoja J. Rozentāla veidotās freskas. Pēc pirmā pasaules kara biedrības telpas remontēja. 1936.—1938. g. namu pārbūvēja un tam blakus uz Arhitektu un Merķeļa ielas stūra uzcēla lielu piebūvi. Darbus vadīja arhitekts E. Laube, kas izstrādāja būves plānu un dekoratīvo ietēru. Kaut gan ēka daudzkārt pārbūvēta, tās vecākā daļa ar J. Rozentāla freskām ir saglabājusies kopš 1910. gada, bet spārns uz Arhitektu un Merķeļa ielas stūra — kopš 1938. gada. Abas ēkas daļas veido pašreizējo Virsnieku namu.

Blaumanis apņēmas vadīt «Latvijas» literāro daļu un drīz vien arī paša jaundibināto humoristiski satīrisko pieļikumu «Skaidiena».

«Dienas labāko laiku paņēma redakcija. Šais gados rakstīts viss vairums Blaumaņa satīru, no kurām dzirksti «Skaidiena.»¹

Atceroties R. Blaumani kā laikraksta «Latvija» redaktoru, K. Egle savās atmiņās raksta: «Ja es būtu zīmētājs, varbūt vēl tagad uzzīmētu Rūdolfu Blaumani tieši tādu,

---

¹ *Brigadere A.* Atmiņas par Blaumani. — Grām.: Rūdolfis Blaumanis laika biedru atmiņās, 214. lpp.

kādu tiku skatījis no 1906. līdz 1908. gadam . . lielā dienas laikraksta «Latvijas» redakcijā Merķeļa (tolaik Pauluči) un Arhitektu ielas stūrī, mazā, šaurā istabiņā, nostūrī pie loga, kur viņš strādāja, pār rakstāmo pulti vai galdu uzlīcies. Kustībās un sarunā ļoti mierīgs, lēnīgs, apvaldīts — tāds viņš ienācējam panācās allaž preti.»¹

Ar namu Pauluči ielā 13 saistās ne tikai Blaumaņa avižnieka gaitas. Te Rīgas Latviešu biedrības teātrī (vēlāk Rīgas Latviešu teātrī) notikuši visu viņa lugu pirmiestudējumi. No 1890. gada līdz 1893. gadam R. Blaumanis bija Rīgas Latviešu biedrības teātra komisijas loceklis un kādu laiku — tās sekretārs. Rakstnieks pretendēja uz Rīgas Latviešu teātra režisora un direktora vietu un 1907. gada pavasarī izmēģinājumam iestudēja lugu «Ričards III». Tā tika izrādīta vienu reizi un pēc tam noņemta no repertuāra.

Rūdolfis Blaumanis bieži piedalījās arī Rīgas Latviešu biedrības rīkotajos jautājumu vakaros. Vienā no tiem viņš nolasīja savu noveli «Andriksons». Tas bija viens no pirmajiem autorlasījumiem, kam vēlāk sekojuši arī citu autoru vakari.

Dzīvesvietas

Rīgā rakstnieks nodzīvojis aptuveni sešpadsmit gadus, bet viņa uzvārds nav atrodams nevienā Rīgas adresu grāmatā. Kur Blaumanis dzīvoja? Irēja mēbeļetas istabas viens pats un vēlāk kopā ar J. Gresti. Dzīvoja pie gleznotājiem V. Purviša un J. Rozentāla, pie advokāta J. Ansberga. Uz īsāku laiku iebraukdams Rīgā, apmetās kādā no lētākajām viesnīcām vai Kellerses skolā. Visur pie Blaumaņa bieži viesi bija viņa «krustdēli» — jaunie

---

¹ Egle K. Tikšanās ar Blaumani. — Grām.: Rūdolfis Blaumanis laika biedru atmiņās, 220. lpp.

dzejnieki, rakstnieki, mūziķi, kuriem Blaumanis neliedza ne padoma, ne pajumtes. Rīgā pie rakstnieka kādu laiku dzīvoja E. Melngailis, A. Būmanis un citi jaunie talanti.

1. Aleksandra ielā 14 (tagad Ļeņina ielā 48)

Sētā vienstāvu koka namiņā dzīvoja Rūdolfs Blaumanis, kad viņš mācījās 2. Rīgas apriņķa vācu tirdzniecības skolā no 1875. gada līdz 1881. gadam. «Šī māja radusies ap 1872. gadu, kad tā no noliktavas pārbūvēta par dzīvojamo ēku, bet pēc 30 gadiem jau noplēsta, lai dotu vietu pašlaik sētā esošajam piecstāvu namam. Blaumaņa laikā Aleksandra ielā 14 jau minētajā sētas namiņā bija ierīkota pansija. Līdz ar Blaumani tajā dzīvojušas vēl astoņas skolnieces, kurām nākamais rakstnieks ar aizrautību stāstījis savas improvizācijas un pasakas.»¹

2. Kellerses skola Marijas (tagad Suvorova) ielā 17 (dz. 3)²

No 1887. gada līdz 1889. gadam Blaumanis dzīvoja Brakos. Uz neilgu laiku iebraucot Rīgā, apmetās kādā viesnīcā vai Kellerses skolā Marijas ielā 17, dz. 3.³ Vienu šādu gadījumu apraksta Ērgļu skolotājs K. Jirgens, kas 1888. gada jūnijā kopā ar Rūdolfu Blaumani braucis uz 3. Latviešu dziesmu svētkiem Rīgā: «Braukājām ar važoni, meklēdami no vienas viesnīcas uz otru, bet visas pilnas. «Brauksim vēl uz «Trim rozēm»,» Blaumanis nosaka. Tur ar netiekam iekšā. Blaumanis paliek domīgs,

¹ Vanags V. Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.

² Šeit un turpmāk iekavās likti dzīvokļu numuri, par kuriem nav zināms, vai tie atbilst pašreizējai numerācijai.

³ Rīgasches Adreß-Buch für 1889./90., 33. lpp.

tad saka, ka Marijas ielā esot kāda skola, ka jābrauc turpu. Netālu no Dzirnavu ielas stūra Kellera kundzes skola. Blaumanis ieskrien skolā. Eju es, Blaumanis jau iepazinies, smeļ un jautri triec pa vāciski ar sirmo Kellera kundzi un viņas divām meitām, kas ir skolotājas mātes skolā. Blaumanis arī jau saņēmis mazu istabiņu uz visiem svētkiem un tikai par 5 rubļiem.»¹

3. Doma laukumā 11/13 (tagad 17. jūnija laukumā 4)

Strādādams laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*» redakcijā, Blaumanis dabūja no Rica «par brīvu istabu, turpat līdzās avīzes redakcijai»². Te viņš dzīvoja no 1890. gada līdz 1893. gadam. Nereti pie Blaumaņa šajā istabiņā uzturējās viņa draugs Emīlis Melngailis. Rakstnieks centās iekārtoties tā, lai pēc laikraksta redakcijā nostrādātās ziemas vasaru pavadītu Brakos, kur vislabāk veicās rakstīšana. Laikā no 1890. gada līdz 1893. gadam uzrakstītas un Rīgas Latviešu teātrī iestudētas lugas «Zaļi» (1890) un «Ļaunais gars» (1891). Abas lugas iespiestas atsevišķās grāmatiņās Rica drukātavā. 1892. gadā pēc E. Vildes ierosmes Tallinā iznāca Blaumaņa stāstu izlase igauņu valodā «Zem salmu jumta». Tikai gadu vēlāk (1893) oriģinālā izdots viņa pirmais stāstu krājums «Pie skala uguns», kurā no četrpadsmit periodikā publicētiem darbiem ievietoti astoņi: «Pērķona negaiss», «Raudupiete» u. c.

4. Dzirnavu ielā 59

1893. gada vasaras nogali Blaumanis pavadīja Brakos, kur ļoti īsā laikā sarakstīja drāmu «Pazudušais dēls».

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti 12 sēj. R., 1927, 12. sēj., 66. lpp.

² Birkerts A. Rūdolfs Blaumanis dzīvē un darbā. R., 1930, 17. lpp.

Pie rakstnieka negaidīti ieradās E. Melngailis, kurš bija atstājis mājskolotāja vietu. 20. oktobrī vēstulē Andrievam Niedram Rūdolfš Blaumanis raksta: «Rītu braukšu reizē ar E. uz Rīgu, kur palikšu līdz 9. vai 10. novembrim. Adrese: *Andrejanoffs, Mühlenstrasse 59*»¹. Šai laikā Rīgas Latviešu biedrības teātrī notika «Pazudušā dēla» mēģinājumi, bet 7. novembrī — pirmizrāde, kurai sekoja cildinošas atsauksmes vairākās avīzēs.

5. Dzirnavu ielā 43 (dz. 9)

1893. gada rudenī Rūdolfš Blaumanis strādāja laikrakstā «*Zeitung für Stadt und Land*». Vēstulē Andrievam Niedram (8. decembrī) lasām: «... es rakstu «kritikas» un esmu avīzes latviešu daļas «redaktors», un dabūju 15 r. par mēnesi.»² R. Blaumanis dzīvoja kopā ar E. Melngaili. Iepriekš minētajā vēstulē Niedram Blaumanis raksta: «Mūsu dzīvoklis Dzirnavu ielā 43, sētā, kort. 9, uz Nikolaja ielas stūra.» (Nikolaja iela — tagadējā Gorkija iela.)

Aspazija šo laiku savās atmiņās raksturojusi nedaudz savādāk: ««Pazudušais dēls» jau bija likts uz repertuāru — tas bij novembra otrā pusē 1893. g., un drīzumā varēja gaidīt izrādi. Blaumanis pat bij no laukiem pārcēlies uz Rīgu, kur domāja ziemu pavadīt, un apmeties kādā mēbelētā istabā Dzirnavu ielā Nr. 42, sētā, apakštāvā, pa labo roku.»³

Dzirnavu iela 42 kā R. Blaumaņa dzīvesvieta 1893. gadā minēta arī citos izdevumos.⁴ Liekas, ka šajos izdevumos

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 310.—311. lpp.

² Turpat, 312.—314. lpp.

³ *Aspazija.* Iz atmiņām par Blaumani. — Grām.: Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās, 65. lpp.

⁴ Rūdolfā Blaumaņa dzīves un darba vietas, 45. lpp.; *Stankevičs A.* No Braku kalna, 90. lpp.

ziņas par Dzirnavu ielu 42 pārņemtas no Aspazijas atmiņām.

Turpretī V. Vanags raksta, ka pēc dzīves laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*» redakcijas ēkā «Blaumanis pārgāja uz citu dzīvokli Tērbatas, tagad P. Stučkas ielā, kur kopā ar E. Melngaili apdzīvoja divas istabas. Vīrs viņiem jūmtistabiņā mitusi Aspazija, kas 1893. g. rudenī tikko pārnākusi uz Rīgu.»¹ Rakstā nav minēts, no kurienes informācija iegūta.

Tā kā ziņas par Blaumaņa dzīvesvietu no 1893. gada rudens līdz 1894. gada pavasarim bija pretrunīgas, turklāt adreses Dzirnavu ielā 43 un 42 — ļoti tuvas, radās doma pārbaudīt, vai nav vēl kāda informācija par Aspazijas norādīto dzīvesvietu. Dzejniece atmiņās² tiešām min savu adresi — Dzirnavu ielu 42, turpat tālāk nosaukts arī mājas saimnieks Vilde, kuram viņa maksājusi īri. Pēc 1893./94. gada Rīgas adrešu grāmatas izdevās noskaidrot, ka Vildem piederējis nams Dzirnavu ielā 43, nevis 42.³ Jāsecina, ka Aspazija un Blaumanis abi dzīvojuši Dzirnavu ielā 43 un Aspazijas atmiņu rakstā, norādot adresi, ieviesusies kļūda.

1894. gada pavasarī Blaumanis atstāja darbu laikrakstā un atgriezās Brakos.

6. Antonijas (tagad L. Paegles) ielā 8

M. Svīle-Peņģerote savās atmiņās raksta, ka laikā, kad viņa dzīvojusi Antonijas ielā 8, kādu dienu pie nama durvīm nejauši sastapusī Rūdolfu Blaumani. Noskaidrojies, ka arī viņš dzīvo tajā pašā namā, augšstāvā. Svīle-Peņģerote nemin konkrētu laiku, kad tas bijis, bet raksta,

¹ Vanags V. Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.

² RLMVM, inv. № 135234.

³ Rīgaer Verkehrs und Adreß-Buch für 1893./94. R., 1893, pielikums.

ka rakstnieka māte pilsētas slimnīcā toreiz pārcietusi smagu operāciju.¹

Par mātes operāciju ziņu ļoti maz. Rakstnieks to pieņem vēstulē Eiženam Bergmanim 1895. gada 14. maijā. Vēstulē Blaumanis lūdz materiālu palīdzību, lai varētu ārstēties kādā dienviņu sanatorijā. Viņš raksta, ka daudz līdzekļu prasījusi mātes operācija un tēva slimība un nāve.² 1894. gada 27. novembrī vēstulē A. Niedram R. Blaumanis raksta: «Māte jūtas samērā labi. Tēvs guļ uz miršanu.»³ Tātad varam secināt, ka mātei operācija izdarīta 1894. gada rudenī un Blaumanis šai laikā dzīvojis Antonijas ielā 8.

7. Suvorova (tagad K. Barona) ielā 28 (dz. 2)

1898. gada augustā — pēc aptuveni četriem Brakos pavadītiem gadiem — Rūdolfs Blaumanis pārcēlās uz Rīgu un sāka strādāt «Mājas Viesī». 2. augustā vēstulē T. Zeifertam viņš raksta: «Esmu tagad pastāvīgi Rīgā. No 10—3 apmēram katru dienu pie «Mājas Viesa». Privātdrešes man vēl nav. Esmu apmeties pagaidām pie Ansberģa.»⁴

1898./99. gada Rīgas adrešu grāmatā lasāms, ka advokāts J. Ansberģs dzīvo Suvorova ielā 28, dz. 2.⁵

8. L. Ņevas (tagad R. Blaumaņa) ielā 26, sētā (dz. 65)

Vairākos izdevumos par Rūdolfu Blaumani⁶ kā viņa

¹ *Svile-Penģerote M.* Manas atmiņas par Rūdolfu Blaumani. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 60.—61. lpp.

² *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 319. lpp.

³ Turpat, 317. lpp.

⁴ Turpat, 365.—366. lpp.

⁵ Rīgasches Adressbuch 1898./99., 3. nodaļa, 7. lpp.

⁶ *Vanags V.* Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.; Rūdolfa Blaumaņa dzīves un darba vietas, 45. lpp.; *Stankovičs A.* No Braku kalna, 159. lpp.

dzīvesvieta Rīgā 1898./99. gadā minēta ēka Suvorova (tagad K. Barona) ielā 25 uz Suvorova un L. Ņevas ielu stūra. Bet vēstulē T. Zeifertam 1899. gada 15. septembrī R. Blaumanis raksta, ka gaida T. Zeifertu savā dzīvoklī Lielā Ņevas ielā 26, sētā, dz. 65.¹ Bez tam šāda atpakaļ-adrese rakstīta arī uz aploksnes, kurā bijusi vēstule Pēterim Blauam, izsūtīta 1899. g. 21. XI.²

Izrādās, ka adresēm Suvorova ielā 25 un L. Ņevas ielā 26 atbilst liela stūra ēka, kurā ieeja ir no Suvorova ielas un no L. Ņevas ielas, bet sētas mājā — caur vārtiem, kas iebūvēti ēkā L. Ņevas ielā. Apskatot 1898./99. gada Rīgas adresu grāmatu,³ redzams, ka ēkas L. Ņevas ielā 26 un Suvorova ielā 25 atradušās uz viena gruntsgabala (ar numuru 76) un piederējušas īpašniekam A. Daugem. Uz ēkas fasādes virs vārtiem saglabāties uzraksts «A. D. 1896», kur norādīti īpašnieka iniciāļi un ēkas celšanas gads. Grāmatā «Rīga 1860.—1917.»⁴ rakstīts, ka ēka K. Barona ielā 25 celta 1895. gadā. Tās arhitekts bijis K. Felsko. Māja bijusi viena no pirmajām divtraktu sekciju tipa mūra dzīvojamām ēkām Rīgā ar vidēja lieluma dzīvokļiem.

9. Nikolaja bulvārī (tagad Gorkija ielā) 6 (dz. 5)

1899. gada beigās vai 1900. gada sākumā R. Blaumanis pārgāja dzīvot pie V. Purviša, kurš nesen bija atgriezies no ārzemēm. Purviša divistabu dzīvoklis Nikolaja ielā 6 esot bijis 4. stāvā ar logiem uz sētu.⁵ R. Blaumanis Nikolaja bulvārī 6, dz. 5 min kā savu adresi 1900. gada

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 386. lpp.

² RLMVM, inv. № 133806.

³ *Rigasches Adressbuch 1898./99.*, pielikums.

⁴ *Rīga 1860.—1917. R.*, 1978, 434. lpp.

⁵ RLMVM, inv. № 3736 un 3737.

10. martā rakstītajā vēstulē V. Eglītim,¹ tā paša gada 8. aprīlī un 13. jūlijā rakstītajās vēstulēs P. Blauam² un 1901. gada 5. aprīlī sūtītajā vēstulē T. Zeifertam.³

10. Vilandes ielā 1, dz. 7
(tagad J. Kupalas ielā 3)

Bet pirms desmit dienām — 1901. gada 26. martā rakstītajā vēstulē T. Zeifertam R. Blaumanis aicina viņu pie sevis uz «*Felliner Str. Nr. 1, Qu. 7*»⁴. Jādomā, ka Vilandes iela 1, dz. 7 bijusi īslaicīga Blaumaņa vai kāda viņa drauga dzīvesvieta 1901. gadā. A. Birkerts Rūdolfa Blaumaņa biogrāfijā⁵ raksta, ka Blaumanis kopā ar Būmani dzīvojis Industrijas (tagad Rūpniecības) ielā, neminot konkrētu adresi. Industrijas un Vilandes ielas atradušās viena otrai blakus. Iespējams, ka A. Birkerta minētā R. Blaumaņa dzīvesvieta Industrijas ielā ir tā pati «*Felliner Str. Nr. 1, Qu. 7*», ko R. Blaumanis uzrāda vēstulē T. Zeifertam.

Pēc aiziešanas no Plātesa avīzēm Blaumanis devās uz Brakiem, kur pavadīja 1901. gada vasaru, palaikam iebraucot Rīgā. 1. augusta vēstulē A. Būmanim⁶ R. Blaumanis rakstīja, ka pabeigta luga «Skroderdienas Silmačos» un ka viņš gatavojas to vest uz Rīgu, lai iesniegtu teātra komisijai. Arī šoreiz, iebraukdams Rīgā, rakstnieks apmetās savā istabā pie V. Purviša. 10. augustā J. Rainim rakstītajā vēstulē⁷ Blaumanis uzdeva savu adresi: «Nikolaja bulv. 6, dz. 5». Bet 1901. gada oktobrī R. Blaumanis jau rakstīja vēstules no Pēterburgas...

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 394. lpp.

² Turpat, 391. un 401. lpp.

³ Turpat, 403. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Blaumanis R. Kopoti raksti 12 sēj., 12. sēj., 169. lpp.

⁶ Turpat, 409.—410. lpp.

⁷ Blaumanis R. Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 411. lpp.

11. Suvorova (tagad K. Barona) ielā 8 (dz. 2)

R. Blaumanis 1902. gada 23. maijā no Pēterburgas sūtītajā vēstulē J. Ansbergam¹ lūdz advokātu paņemt pie sevis viņa mantas, kas bija palikušas Purviša dzīvoklī. Vēstulē minēta kumode, lielais kažoks un vēl citas lietas, kuras rakstnieks savāks, kad 6. vai 7. jūnijā pats varēs ierasties Rīgā. Jādōmā, ka 6. vai 7. jūnijā, iebraucot Rīgā, R. Blaumanis arī apmeties pie advokāta J. Ansberga.

1902. gada 19. jūlijā no Brakiem sūtītajā vēstulē J. Ansbergam² R. Blaumanis rakstīja, ka 27. vai 28. abi ar Būmani iebraukšot Rīgā un velētos apmesties Ansberga dzīvoklī, jo dzīvošana «Suvorova» viesnīcā izmaksājot dārgi.

Vēstulē A. Būmanim³ R. Blaumanis raksta, ka apmēram nedēļu jau dzīvo Rīgā, un vēstuli nobeidz ar «Rīgā pie Ansberga 11. sept. 1903. g.».

Pārskatot Rīgas adresu grāmatas,⁴ redzams, ka 1902.—1903. gadā advokāts J. Ansbergs dzīvojis Suvorova ielā 8, dz. 2. Tāda pati adrese lasāma arī uz telegrammas, ko Blaumanis sūtījis J. Ansbergam 1903. gada 5. janvārī.⁵

12. Suvorova (tagad K. Barona) ielā 10 (dz. 2)

Arī 1904. gada janvāra beigās pirms aizbraukšanas uz Pēterburgu Blaumanis bija apmeties pie Ansberga. Par to liecina 24. janvārī rakstītā vēstule A. Būmanim.⁶

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 437. lpp.

² Turpat, 437.—438. lpp.

³ Turpat, 479. lpp.

⁴ *Rigasches Adressbuch 1902. R.*, 373. lpp.; *Rigasches Adressbuch 1903. R.*, 421. lpp.

⁵ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 447. lpp.

⁶ Turpat, 493. lpp.

1904. gada 8. novembrī nosūtītājā vēstulē K. Strālam¹ R. Blaumanis starp citu raksta: «Rīgā būšu no 13.—24. novembrim pie adv. Ansberģa Suvorova ielā 10.» Sī pati adrese minēta arī 1905. gada 3. novembrī «Baltijas Vēstnesim» sūtītājā Rūdolfa Blaumaņa aicinājumā «Ziedojumi brīvības izkarotājiem»: «... esmu pie man pazīstamiem Valmieras pilsoņiem priekš viņiem kolektējis un 69 rbļ. 50 kap. saņēmis. So naudu nosūtu advokātam J. Ansberģam (Suvorova ielā 10) ar lūgumu saziņā ar «Baltijas Vēstneša» un «Dienas Lapas» redaktoriem J. Kalniņa un J. Jansona kungiem to izdalīt starp tiem, kuriem viņa nolemta.»²

1904. gada Rīgas adresu grāmatā³ uzrādīta Jāņa Ansberģa adrese Suvorova ielā 10, dz. 2, arī 1905. gada Rīgas adresu grāmatas 3. nodaļā⁴ minēta šī pati adrese, bet 4. un 5. nodaļā⁵ — Suvorova ielā 6; 1906., 1907. gada grāmatās⁶ — Suvorova ielā 10, dz. 2. Jādombā, ka J. Ansberģs no 1904. gada līdz 1907. gadam dzīvojis Suvorova ielā 10, dz. 2. Iespējams, ka 1905. gadā Suvorova ielā 6 advokāts J. Ansberģs ir pieņēmis apmeklētājus, bet dzīvojis Suvorova ielā 10, dz. 2.

13. «Suvorova viesnīca» Suvorova
(tagad K. Barona) ielā 16.
(Ēka nojaukta 1980. gada aprīlī⁷)

«Dienas Lapas» 1889. gada 20. februāra numurā parādījās sludinājums, kurā viesnīcas īpašnieks Ernests Šaufe

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 555. lpp.

² Turpat, 277.—278. lpp.

³ Rīgasches Adressbuch 1904. R., 429., 443., 860. lpp.

⁴ Rīgasches Adressbuch 1905. R., 430. lpp.

⁵ Turpat, 443., 859. lpp.

⁶ Rīgasches Adressbuch 1906. R., 430., 443., 847. lpp.; Rīgasches Adressbuch 1907. R., 431., 444., 847. lpp.

⁷ *Zariņš M.* Nekrologs «Suvorova viesnīcai». — Lit. un Māksla, 1980, 25. apr.

paziņoja par viesnīcas atklāšanu. Ziņojumā teikts, ka viesnīcā būs trīsdesmit ceļotāju istabas — par 50 kap. un dārgākas, smalka kafijas restorācija, kā arī vācu un franču biljards.

Par to, ka R. Blaumanis vairākkārt apmeties «Suvorova viesnīcā», liecina viņa vēstules un laikabiedru atmiņas. No Cēsīm sūtītājā atklātnē J. Ansbergam¹ R. Blaumanis raksta: «Ja Jums svētdien, 12. oktobrī, ir vaļa un ja vilciens no Dvinskas vakarā nepienāk pārāk vēlu, tad esiet tik laipni un sagaidiet mani bānūzī. Man gribētos jau tai vakarā ar Jums tikties. Ja esiet nodomājuši iet teātrī un vilcienu nokavējiet, tad noejiet uz Suvorovu, kur iegriezīšos. Bet, lūdzami, nepaziņojiet manu atbraukšanu citiem.» Atklātne izsūtīta 1897. gada 10. oktobrī. Iespējams, ka rakstnieks viesnīcu izmantojis arī agrāk, bet par to rakstiskus pierādījumus pagaidām nav izdevies atrast.

«Suvorova viesnīcā» Rūdolfu Blaumani bieži apciemoja jaunie literāti: A. Austriņš, L. Laicens, J. Akuraters un citi. Nereti tas notika pēc Blaumaņa paša uzaicinājuma. 1905. gada janvārī rakstnieks ieradās Rīgā, lai tiktos ar režisoru Jēkabu Duburu, kurš gatavojās iestudēt lugu «Ugunī». Blaumanis apmetās «Suvorova viesnīcā». Te pie Blaumaņa ieradās L. Laicens.

«Suvorova viesnīcā Blaumanis lika uznest arī priekš manis brokastis, izprašņādams sīki, ko darot, ko rakstot, ko gribot savā praktiskā dzīvē iesākt. [...] Kā vienmēr, tā arī šoreiz Blaumani apmeklēja citi jaunie rakstnieki, Rīgā iebraucot, un parasti Suvorova viesnīcā. Arī tanī rītā ieradās kāds — laikam Austriņš —, kaut gan lāgā neatceros.»²

Literātu tikšanās pie Blaumaņa 1905. gada janvārī «Suvorova viesnīcā» savās atmiņās apraksta A. Austriņš:

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 346. lpp.

² *Laicens L.* Tāli gadi. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņas, 183. lpp.

«Ieradās arī Akuraters, Skalbe un Vēsmiņš. Sarunas kūsoja. Te, cigāru kūpinādams, ienāca Poruks. [...] Blaumanis steigās izteikt Porukam savu atzinību par «Mājas Viesa Mēnešrakstā» nodrukāto «Neprašu». Smalki zīmētas pilsoņu aprindas! Poruks atteica, ka viņš šo dzīvi labi pazīstot. Tad Poruks lasīja priekšā dažus patlaban uzrakstītus aforismus, pēc kam valodas novirzījās atkal uz dienas jautājumiem. Viesi sāka izkļīst. Es paliku beidzamais. Blaumanis pasūtīja vakariņas un teica, ja man neesot nekur jāsteidzas, lai paliecot tepat pa nakti — šim griboties ar mani izrunāties.»¹

Bet J. Akuraters savās atmiņās raksta: «Atminos 1906. g. vasaru. Biju tikko atsvabināts no Centrālcietuma un apmetos pagaidām «Suvorova» viesnīcā. Kādā dienā pie manis atnāca arī Blaumanis — apciemot. [...] Gribēju ar viņu daudz runāt, strīdēties par dienas jautājumiem, bet tās domas man pavisam izgaisa.

Bija redzams, ka viņš pārcietis nogurdinoši smagu slimību. Viņam pat runāt bija grūti — gribējis tikai mani redzēt, novēlēt laimes manā brīvībā.»²

«Suvorova viesnīca» bija viena no lētākajām. Tur, iebraucot Rīgā, nereti apmetās latviešu rakstnieki un citi kultūras darbinieki. Līdz ar to nelielā viesnīca, kas tolaik atradās Rīgas priekšpilsētā, kļuva par savdabīgu latviešu mākslinieku tikšanās vietu.

14. Alberta (tagad F. Gaiļa) ielā 12, dz. 9

1906. gada janvārī R. Blaumanis sāka strādāt avīzes «Latvija» redakcijā. «Atbraucis Rīgā, pirmos mēnešus — līdz 1906. gada jūnijam — Blaumanis viesojas sava

¹ *Austrīņš A.* Atmiņu zīmējums par Rūdolfu Blaumani. — Grām.: Rūdolfis Blaumanis laika biedru atmiņās, 113. lpp.

² *Akuraters J.* Atmiņas par Rūdolfu Blaumani. — Turpat, 90. lpp.

drauga gleznotāja Jaņa Rozentāla dzīvoklī, kur viņa rīcībā arvien bija neliela jumta stāva istabiņa blakus mākslinieka darbnīcai.»¹

Jaņa Rozentāla dzīvoklis atradās arhitekta K. Pēkšēna 1904. gadā celtajā namā Alberta ielā 12, 5. stāvā. Sestajā stāvā — bēniņtelpā arhitekts ar paša mākslinieka piedalīšanos izplānoja darbnīcu. Tai blakus atradās maza istabiņa, kurā apmetās R. Blaumanis.

Tāpat kā citur, arī Rozentālu dzīvoklī pie Blaumaņa bieži viesi bija jaunie literāti, kurus viņš visādi centās pabalstīt. L. Laicens raksta: «Kad 1906. gada pavasarī atgriezos atkal no Krievijas Rīgā, bija jādzīvo zem cita vārda. Tolaik Blaumanis jau bija «Latvijas» literāriskās daļas redaktors un kā citiem, tā arī man gādāja darbu, uzdodams ko tulkot vai nodrukādams pienestos tulkojumus. Dzīvoja J. Rozentāla dzīvoklī, nelielā augšas istabiņā.»²

1907. gada rudenī, atgriezies Rīgā, rakstnieks atkal apmetās Jaņa Rozentāla dzīvoklī. 2. oktobrī vēstulē Ādolfam Grestem Rūdolfs Blaumanis īsi raksturo savu un Jāņa Grestes dzīvi Rīgā: «Paklausies tagad drusku par mūsu Rīgas dzīvi. No kopējā korteļa nekas neiznāca. Skolai iet tik labi, ka tas dzīvoklis, kas atronas skolas ēkas augšstāvā un bij nodomāts kādam skolotājam, bij jāizlieto priekš klasēm (domāta Odiņa skola Martas ielā. — Z. M.). Šis skolotājs tādēļ paliek savā vecā dzīvoklī, un šis dzīvoklis tad nu taisni bija tas, kurā gribējām to kopdzīvi dibināt. [...] Jancis par velti dabū mazu istabiņu pie skolas, es atkal aizgāju dzīvot pie Rozentāla, kur jau agrāk biju. Es esmu ļoti apmierināts. Mana istabiņa gaiša un klusa, un ēdieni labi. Bez tam esmu pilnīgi kā savā ģimēnijā.» Bet turpat tālāk: «...mana istabiņa pāris siltajās dienās bija neomulīgi salta. Mums ir centrāl-

¹ *Strāls K.* Rūdolfu Blaumani pieminot. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 145. lpp.

² *Laicens L.* Tāli gadi. — Turpat, 186. lpp.

apkurināšana, un saimnieks skopojas ar siltumu rudenī. Ziemā mana istabiņa ir vissiltākā visā dzīvoklī.»¹

Nelielā jumbistabiņa J. Rozentāla dzīvoklī ir rakstnieka pēdējā dzīvesvieta Rīgā, no kurienes 1908. gada 27. februārī, vēl neatspirdzīs pēc pārciestās slimības, Rūdolfs Blaumanis devās uz Brakiem apsveikt māti 70 gadu jubilejā.

15. Cēsu ielā 5

1906. gada pavasarī R. Blaumanis no Rozentāliem pār-cēlās uz Jaunsudrabiņa dzīvokli Cēsu ielā 5. J. Jaunsudrabiņš to atceras tā: «Mūsu šaurais, pārāk vienkāršais dzīvoklītis ar stiebru krēsliem un krāmu tirgū salasiņām mēbelēm tālu priekšpilsētā — Cēsu ielā aiz Lielā pumpja — nebija par kavēkli ievērojamā rakstnieka apciemojumiem. Vēl vairāk — viņam tur tā iepatikās plašums aiz logiem, ka pavasarī, kad es ar savu dzimtu izbraucu uz Suntažiem, rakstnieks un redaktors pārnāca tur uz dzīvi, uzņemdamies dzīvokļa maksas, kas mums bija par lielu atvieglojumu.»² R. Blaumaņa dzīvi Cēsu ielā raksturo L. Laicens: «Kādu reizi atsūtīja ekspresi ar zīmīti, lai aizeju, jo esot saslimis un tam vajagot palīdzēt. Pēc tam es paliku pastāvīgi Cēsu ielas dzīvoklī un izpildīju visus Blaumaņa saimnieciskos uzdevumus, kā arī ārsta rīkojumus, t. i., biju arī it kā par slimnieku kopēju. [. . .] Se Blaumani apmeklēja K. Strāls, K. Krūza, V. Dambērgs, V. Eglītis u. c. Bija vienu reizi arī Andrievs Niedra.

Saimniecība Cēsu ielā bija ļoti vienkārša: piens, maize, piena un gaļas produkti no bodes, zemenes; vārošu ūdeni

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj. R., 1960, 8. sēj., 106. lpp.

² *Jaunsudrabiņš J.* Ar Rūdolfu Blaumani. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 207. lpp.

tējai nesu no kādas bodītes; vārītas pusdienas bija retums vai pat izņēmums.

Kad slimība ieilga, Blaumanis bija jānoved Putniņa privātklīnikā (Tērbatas ielā 55^a, tagad Sarkanarmijas ielā 22. — Z. M.), kur palika apmēram mēnesi.»¹ L. Laicēns raksta,² ka pēc Cēsu ielas Blaumanis nomājis divas istabas Aleksandra ielā starp Ģertrūdes un Stabu ielām³ no kādas vācu ģimenes. Dzīvoklis bijis apakšstāvā ar logiem uz sētu. Tā kā istabas bijušas tumšas un mitras, rakstnieks drīz vien pārgājis dzīvot uz Lielo Ņevas (tagad Blaumaņa) ielu 8.

16. Lielā Ņevas ielā 8, dz. 7
(tagad Blaumaņa ielā 8, dz. 14)⁴

Visciešāk ar Rūdolfa Blaumaņa vārdu saistās ēka Blaumaņa ielā 8, kur rakstnieks dzīvojis no 1906. gada rudens līdz 1907. gada maijam. Pie tās piestiprināta piemiņas plāksne.

Anna Grēviņa savās atmiņās raksta: «Mani vecāki 1906. gada rudenī noirēja dzīvokli L. Ņevas (tag. Blaumaņa) ielā 5. Blaumanis ar Gresti apmetās mums iepretim, 8. namā, divās mēbelētās istabās.»⁵ Katrā istabā bija pa logam ar skatu Iekšpilsētas virzienā, tātad tie bija sētas puses logi. «Un mēbeles... bija šādas: pirmajā istabā pie loga Blaumaņa darba galds, allaž grāmatām un visādiem papīriem ar kaudzi apkrauts, pie galda krēsls, aiz krēsla istabas kaktā etažēra ar grāmatām, bet

¹ Laicēns L. Tāli gadi. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 186.—187. lpp.

² Turpat, 188.—189. lpp.

³ Tagad Ļeņina ielā starp K. Marksa un F. Engelsa ielām.

⁴ Tagad bijušās Blaumaņa un Grestes istabas ir atdalītas no 7. dzīvokļa un pievienotas 14. dzīvoklim.

⁵ Grēviņa A. Atmiņu piezīmes par Blaumani. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 179. lpp.

galda otrā pusē diezgan glīta kušete, no vecām preču kastēm uzrīkota. Šurpāk — istabas vidū liels, apaļš ēdamgalds. Otrajā istabā dibenkaktā Blaumaņa gulta, bet pie loga Blaumaņa drauga gulta un galds. Tas viss.»¹

Blaumaņa dzīvi L. Ņevas ielā 8 raksturo J. Greste: «1906. gadā dzīvojām Rīgā, Ņevas ielā 8. Toreiz Blaumanis kā laikraksta redaktors dabūja 100 rbļ. mēnesī un varēja beidzot sev atļauties mīkstu divānu. [..]

Ista rakstāmgalda Blaumanim nekad nebija, bet papīru bija blāķiem.»² J. Greste stāstījis, ka R. Blaumanis iepirkties gājis uz veikalu, kas atradies koka namā L. Ņevas un Aleksandra ielu stūrī. (Sis nams 1970. gadu otrajā pusē nojaukts.) Produktus Blaumanis vienmēr nesis rokās, negribēdams lietot grozu vai somu. Parastā iztika bijusi frančmaizes, žāvēta siļķe, siera pika.³

«No savas algas viņš līdzēja bēgļiem un uzturēja kādu emigrantu ārzemēs.»⁴

«L. Ņevas ielā, tāpat kā agrāk, ieradās šad un tad jaunie rakstnieki gan redakcijas darīšanās, gan ciemoties. Cik atminos, Blaumanis bija ievēdis zināmus apmeklēšanas nosacījumus laika ziņā.»⁵

Iegūtas precīzas adreses un dati par sešpadsmit Rūdolfa Blaumaņa dzīvesvietām Rīgā. Bet vietu, kur rakstnieks dzīvojis Rīgā, droši vien ir vairāk. Par to liecina R. Blaumaņa laikabiedru atmiņas.

Uz īsu laiku iebraucot Rīgā, rakstnieks apmeties ne tikai Suvorova, bet arī citās viesnīcās. Uz tādām domām uzvedina P. Jirgena atmiņas par braucienu uz 3. Latviešu dziesmu svētkiem Rīgā 1888. gadā. Viņš raksta, ka abi

¹ Kā Blaumanis dzīvoja Blaumaņa ielā. — Rīts, 1935, 29. dec. (Nav minēts ne raksta autors, ne sniegtās informācijas avots.)

² Greste J. Atmiņu drumslas. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 158.—159. lpp.

³ Vanags V. Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.

⁴ Greste J. Atmiņu drumslas. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 158. lpp.

⁵ Laicēns L. Tāli gadi. — Turpat, 189. lpp.

ar R. Blaumanī apbraukājuši daudzas viesnīcas, bet nekur nav tikuši iekšā, līdz beidzot apmetušies Kellerses skolā.¹

R. Blaumaņa dzīvesvietas, nenorādot konkrētu adresi, minējuši vairāki autori. Tādas ir V. Vanaga pieminētā R. Blaumaņa dzīvesvieta Tērbatas ielā 1893. gada rudenī,² A. Birkerta norādītā R. Blaumaņa dzīvesvieta Industrijas (tagad Rūpniecības) ielā³, kuru gribas saistīt ar Vīlandes ielu Nr. 1, dz. 7⁴ (tagad J. Kupalas ielu Nr. 3). Arī L. Laicena aprakstītajai R. Blaumaņa dzīvesvietai Aleksandra (tagad Leņina) ielā⁵ nav izdevies atrast kāda cita laikabiedra apstiprinājumu un precīzu adresi.

G. Šķilters savās atmiņās raksta, kā viņi abi ar J. Rozentālu apciemojuši R. Blaumanī. Sīki aprakstīta istabas iekārta, vēl minēts, ka rakstnieka dzīvoklis bijis kādā no augšstāviem Iekšrīgā. Nav norādīta ne adrese, ne gads. Pēc atmiņu raksta noprotams, ka apciemojums noticis pēc tam, kad R. Blaumanis konkursā saņēmis pirmo godalgu par noveli «Purva bridējs».⁶ Tātad pēc 1898. gada. Šī Blaumaņa dzīvesvieta varētu būt Rica nami Doma laukumā 11/13, jo 1898. gadā rakstnieks atsāka strādāt viņa avīzē.

Citas vietas Rīgā, kas saistītas
ar Rūdolfa Blaumaņa dzīvi

Basteja bulvārī 8 (tagad Padomju bulvārī 10)

Dzīvodams Rīgā, Blaumanis mēdza pusdienot pie laikraksta «*Zeitung für Stadt und Land*», vēlākā «*Rigasche*

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 12 sēj., 12. sēj., 66. lpp.

² *Vanags V.* Blaumanis Rīgā. — Padomju Jaunatne, 1958, 3. sept.

³ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 12 sēj., 12. sēj., 169. lpp.

⁴ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 403. lpp.

⁵ *Laicens L.* Tāli gadi. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 188.—189. lpp.

⁶ *Šķilters G.* Kā iepazīnos ar Rūdolfu Blaumanī. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 99.—100. lpp.

Rundschau» kasieres Brinkas Basteja bulvārī 8. Vēstulē A. Būmanim 1900. gada 23. augustā R. Blaumanis lūdza: «Mīļo Kārlī! [..] pasludini Brink kdzei (*Basteiplatz Nr. 8, 4 tr.*), ka es līdz pirmdienai nebūšu uz pusdienu. Vari to viņai pateikt arī pie «*Rig. Rundschau*».»¹ Spriežot pēc R. Blaumaņa vēstules «Kādam draugam» 1897. gada 25. oktobrī², Brinka kundze bija arī darbvietu sagādātāja. Blaumanis, meklēdams darbu saviem draugiem un «krustdēliem», bieži izmantoja viņas pakalpojumus. Pēc Rīgas vecajām adrese grāmatām³ izdevās noskaidrot, ka *Basteiplatz Nr. 8* ir tas pats Basteja bulvāris 8, kam mūsdienās atbilst adrese Padomju bulvāris 10.

Tērbatas (tagad P. Stučkas) ielā 7

Ēkā Tērbatas ielā 7 1899. gada rudenī R. Blaumanis gribēja atvērt grāmatu un rakstāmlietu pārdošanu. Kādi apsvērumi mudināja rakstnieku uz šādu komerciālu darījumu? Tā bija vēlēšanās uzlabot savus materiālos apstākļus. Viņš domāja par aiziešanu no Zālītes vadītajiem izdevumiem. 1899. gada novembrī Blaumanis izdeva reklāmu:

«Pagodinos Jums ar šo padevīgi paziņot, ka Rīgā, Tērbatas ielā 7 (uz Tērbatas un Dzirnavu ielas stūra), drīzā laikā atvēršu

Grāmatu un rakstāmu lietu pārdošanu.

[..] Jūs varbūt vēl interesēs ziņa, ka pirms ziemas svētkiem Andr. Niedras un mani dzejoļi, vienā sējumā

¹ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 8 sēj., 7. sēj., 402. lpp.

² Turpat, 347. lpp.

³ *Rigasches Adressbuch 1900.*, 4. nod., 15. lpp.; *Rigasches Adressbuch 1905.*, 326., 404. lpp.

sakopoti, iznāks manā apgādībā. Rakstiskus pastellējumus uz šo dzejoļu krājumu, kā arī citus uzdevumus jau tagad ņemu preti, apsolīdams stingri gādāt par viņu ātrāko un rūpīgāko izpildīšanu. Vēstules sūtāmas uz Tērbatas ielu Nr. 7.

Rīgā novembrī 1899.

Visā augstcienībā Rūdolfš Blaumanis.»

Sludinājuma teksts liecina, ka rakstnieks grāmatu veikala atvēršanu uztvēris ļoti nopietni un šai pasākumā ieguldījis daudz darba un, protams, arī līdzekļu. Bet panākumu nebija. Blaumanis apzinājās, ka viņš nebūs veiksmīgs tirgotājs un nevarēs šo amatu savienot ar rakstniecību.

Par to, vai grāmatu veikals pāris dienu darbojies vai arī R. Blaumanis to pārdevis tālāk jau pirms atvēršanas, ziņas ir pretrunīgas. M. Kaudzīte raksta: «... viņš bij apņēmies ierīkot kādā jaunā Rīgas namā grāmatu un rakstāmu lietu tirgotavu, bet — laikam pārlicinādamies, ka kapitāla spēks mazs, — atdeva to, kā atminams, jau pirms atvēršanas citās rokās.»¹ Turpretī rakstnieka brālis Arvīds Blaumanis savās atmiņās raksta: «Rūdolfš reiz atvēra grāmatu tirgotavu Tērbatas ielā Nr. 7.»²

Berga bazārs

Runājot par Rūdolfā Blaumaņa dzīvi Rīgā, nevar nepieminēt viņa tuvāko draugu mājas, kurās rakstnieks bija biežs viesis vai arī kādu laiku dzīvoja. Blaumanis bieži ciemojās pie Brigaderiem. Viņa pirmā iepazīšanās ar Annu Brigaderi notika 1893. gadā Berga bazārā, kur

¹ *Kaudzītes Matīss*. Atmiņas par Rūdolfu Blaumani. — Grām.: Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās, 71. lpp.

² *Blaumanis A.* No atmiņām par brāli Rūdolfu. — Turpat, 11. lpp.

rakstniece bija atnākusi apciemot brāļa ģimeni. Viņa raksta: «Pirmoreiz satikos ar Rūdolfu Blaumani ciemā pie savējiem Elizabetes ielā Berga bazārā. Turpat mazā istabiņā dzīvoja Pēteris Ozoliņš, toreizējais Rīgas Latviešu teātra direktors. Blaumanis bij pašlaik pie viņa. Kad brālene man to pateica, biju priecīgi pārsteigta. Nu dabūšu reiz redzēt ievērojamāko lugu rakstnieku, kuru jau visur daudzina!»

Ienāca uz tēju. Iepazīstināja.

— Jauna rakstniece, — rekomendēja Ozoliņš.

— Zinu, zinu — un nemaz nav zemē metama, — atteica Blaumanis.»¹

Berga bazārā R. Blaumanis apmeklēja arī drēbnieku Ventenbergi, kurš tīrijis un gludinājis rakstnieka apģērbu.

Berga bazārs — namu komplekss starp toreizējām Dzirnāvu, Marijas un Elizabetes ielām. Pēc Rīgas adrešu grāmatām² izdevās noskaidrot, ka Bergam piederējušas mājas Marijas (tagad Suvorova) ielā 11 un 13, Dzirnāvu ielā 84 un Elizabetes (tagad Kirova) ielā 85^a un 87. J. Brigaders ar ģimeni dzīvojis Marijas ielā 13, dz. 25.³ Berga bazārā viņam bijusi grāmatu tirgotava. Drēbnieks K. Ventenbergs dzīvojis Marijas ielā 13, dz. 1.⁴

Aleksandra ielā 24 (tagad Ļeņina ielā 58)

Arī pēc tam, kad Brigaderi pārcēlās uz 1906. gadā celto namu Aleksandra ielā 24, Rūdolfš Blaumanis bija biežs viesis viņu ģimenē. Uz turieni viņš veda arī savus «krustdēlus». Pēc 1905. gada Brigaderu māja bija

¹ *Brigadere A.* Atmiņas par Blaumani. — Grām.: Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās, 208. lpp.

² Rīgasches Adressbuch 1898./99., pielikums; Rīgasches Adressbuch 1900., 4. nodaļa, 23., 43. lpp.

³ Turpat, 2. nod., 36. lpp.

⁴ Turpat, 283. lpp.

visdzīvākais rakstnieku un mākslinieku centrs. Nebija dienas, kad pie Brigaderu galda nesēdētu kāds ciemiņš. Un, kas reiz bija baudījis šīs mājas viesmīlību, tas palika tai uzticīgs arī turpmāk.

Tirdzniecības skola Martas ielā 5

Rūdolfs Blaumanis piedalījās rakstnieku vakaros ne tikai Rīgas Latviešu biedrības namā, bet arī Odiņa tirdzniecības skolā, kas dibināta 1907. gadā un kur par dabaszinātņu skolotāju strādāja R. Blaumaņa draugs J. Greste. «Ap 1908. gadu šē atradās latviešu skolu dzīves garīgais centrs. Māju bija noīrējusi grupa skolotāju un atvērusi tirdzniecības skolu. To vadīja ugālietis Ģederts Odiņš — viena no visredzamākajām figūrām latviešu skolotāju saimē. Martas ielā strādāja tādi vīri kā mūsu pamatskolu tēvs Krišs Melnalksnis, Kārlis Dēķens, Pēteris Kūla, Ermanis Pīpiņš un citi.»¹ Vienu rakstnieku vakaru Odiņa skolā apraksta K. Štrāls: «Šinī vakarā bija jāuzstājas arī man ar saviem dzejoļiem. Tajā piedalījās arī dziedātāja Mediņa-Zīgerte, un man pēc Blaumaņa priekšlikuma bija tā jāatved un jāpavada mājās, jo Blaumanis turēja par godalietu, lai aicinātai māksliniecei nekad netiktu atļauts ceļu līdz izrikojuma vietai mērot kājām. «Un kaut arī tie būtu tikai desmit soļi.» Tas nu bija arī pēdējais rakstnieku vakars, kur es piedalījos kopā ar Blaumani. .. šī pati skola un šī pati klase bija tā vieta, kur pusgadu vēlāk Rūdolfs Blaumanis savā ceļā no Brakiem uz Somiju pēdējo reizi vēl īsu brīdi Rīgā atpūtās un tika pēdējo reizi mūsu ārstu izmeklēts.»²

---

¹ Greste J. ...kā dzeņa vēders. R., 1977, 132. lpp.

² Štrāls K. Rūdolfu Blaumani pieminot. — Grām.: Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās, 150. lpp.

Piemiņas vietas

Piemineklis R. Blaumanim

Domas par Rūdolda Blaumaņa pieminekļa celšanu un muzeja ierīkošanu tika izteiktas jau drīz pēc rakstnieka nāves. Bet praktiski pasākumi šai ziņā nebija veikti līdz pat 20. gadiem.

1922. gadā nodibināja R. Blaumaņa pieminekļa komiteju. Steidzami bija jāvāc līdzekļi, lai atzīmētu rakstnieka nāves dienu, no kuras 1923. gada rudenī pagāja piecpadsmit gadi. Komitejas aicinājums sabiedrībā radīja plašu atbalsi. Tēlnieka T. Zaļkalna mets prasīja ilgāku laiku, un tas bija veidojams no ārzemēm vestā akmenī. Tāpēc radās doma, ka ceļami divi pieminekļi — viens Ērgļu kapos, otrs Rīgā.

1923. gadā Ērgļu kapos uzstādīja tēlnieka B. Dzeņa veidoto pieminekli. Pieminekļa komiteja apstiprināja Rīgā uzstādāmā pieminekļa metu, kura autors bija T. Zaļkalns. 1925. gadā sākās darbs pie paša pieminekļa ciršanas. Laikraksta «Pēdējā Brīdī» 1927. gada 8. septembra numurā ievietots raksts par Blaumaņa pieminekļa tapšanu. Rakstā iekļauta intervija ar T. Zaļkalnu, kurā viņš pastāstījis: «Pie Blaumaņa pieminekļa izveidošanas strādāju divi gadi. Lielumu apcirta meistars Bika. Patlaban strādāju pie galīgā veidojuma. Šogad ciršanas darbus ceru nobeigt pilnīgi... Tālāk piemineklis tiks trīts un spīdināts, ko izdarīšu pavasarī. Pieminekļa atklāšana tiks saistīta ar Blaumaņa nāves dienu. Arī līdzekļu vēl trūkst. Darbs prasa vairāk laika, nekā bija paredzēts.»

Darbi pie R. Blaumaņa pieminekļa iekavējās. Tas netika atklāts 1928. gada rudenī, kā bija paredzēts. T. Zaļkalns to kala Folca granīta kaltuvē, Miera ielā 35, melnā zviedru granītā. Pamatne — ļoti zema, bez jebkāda teksta.

1929. gada 10. novembrī plkst. 11.30 tika atklāts R. Blaumaņa piemineklis — pirmais latviešu rakstnieka piemineklis Rīgā. Svinīgajā notikumā piedalījās Reitera koris, kurš nodziedāja J. Zāliša dziesmu «Pie koklētāja kapa», J. Vītola «Līgu» un citas dziesmas. Pieminekļa komitejas priekšsēdētājs A. Bērziņš deva pārskatu par tā tapšanu. K. Skalbe runāja par R. Blaumaņa nopelniem tautas kultūras attīstībā. Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības vārdā R. Blaumani pieminēja R. Egle. Viņš aicināja celt pieminekļus arī citiem vārda māksliniekiem — Auseklim, Pumpuram, Veidenbaumam.

1936. gadā Latvijas Preses biedrība ierosināja pārvest Blaumaņa pieminekli no Bastejkalna apstādījumiem uz K. Barona un Blaumaņa ielas stūri, jo apstādījumos piemineklis it kā esot paslēpts tautas acīm un kalpojot par dekorāciju rotaļlaukumam, kas atrodas turpat blakus. Turklāt jaunajā vietā piemineklis atrastos Blaumaņa ielā. Piemineklim nepieciešamo laukumu varētu radīt Blaumaņa, K. Barona un Pērses ielu stūrī, nojaucot tur augļu kiosku un veco benzīna tanku. 1938. gada sākumā apstiprināja pieminekļa pārvietošanas projektu, bet darbi aizkavējās. Augļu kioska irētājam bija līgums līdz 1938. gada rudenim.

1939. gada 11. novembrī Blaumaņa pieminekli pārveda no Bastejkalna apstādījumiem uz K. Barona un Blaumaņa ielu stūri, kur to novietoja 2,5 m augstumā uz diviem lieliem granīta blokiem ar uzrakstu:

«Es dzīvošu caur to labo, ko
es tevīm esmu mācījis.
Mans zelts ir mana tauta,
Mans gods ir viņas gods.

RUDOLFS BLAUMANIS

1865

1908»

Pēc Lielā Tēvijas kara radās doma pieminēkli pārvietot atpakaļ. 1947. gada 18. februārī «Ciņā» lasām: «Vakar saziņā ar Zaļkalnu uzsāka priekšdarbus Blaumaņa pieminēkļa pārvešanai agrākajā vietā.» 11. oktobrī pieminēklis jau pārvietots uz tā sākotnējo atrašanās vietu, kur tas atrodas arī pašlaik.

R. Blaumaņa stūrītis Skolotāju mājā
Dzirnavu ielā 12/14

Par Rūdolfa Blaumaņa piemiņas saglabāšanu rūpējās arī Latvijas skolotāji. J. Greste kopā ar citiem entuziasmiem Skolotāju savienības Pedagoģiskā muzeja Humanitārajā nodaļā — Rakstniecības muzejā — iekārtoja Blaumaņa ekspozīciju.

Latvijas Skolotāju savienība pie savām telpām tika 1923. gadā, kad kopā ar Latvijas Skolotāju krājaizdevu sabiedrību, Latvijas Skolotāju kopējo slimokasi nopirka ēku Dzirnavu ielā 12/14. Par Blaumaņa stūrīša iekārtošanu raksta J. Greste: «Rīgā, Dzirnavu ielā 12/14, sākot ar 1925. gadu, ierīkoju Rakstniecības muzeju un turpat jau krāju materiālus skolu vēsturei. Rakstniecības muzejā sāku ar Blaumani. Tam bija piecsimt četrdesmit inventāra numuri.»¹ Ir saglabājies Rakstniecības muzejā saņemto R. Blaumaņa vēstuļu, manuskriptu un citu materiālu saraksts, kas sastādīts 1925. gada 1. novembrī un ko parakstījuši J. Greste un P. Kūla.² 1925. gadā vispār ļoti intensīvi vākti materiāli par latviešu rakstniekiem un māksliniekiem, arī par R. Blaumani, tādējādi izveidojot samērā plašus muzeja fondus. 1926. gadā Skolotāju mājā iekārtots rakstnieku stūrītis. Par to liecina ne tikai J. Grestes un A. Birkerta atmiņas,³ bet arī raksti tā laika

¹ *Greste J.* ... kā dzeņa vēders, 182. lpp.

² RLMVM, inv. № 133814.

³ *Blaumanis R.* Kopoti raksti 12 sēj., 12. sēj., 312. lpp.

presē, piemēram, 1926. gada 22. aprīļa «Jaunāko Ziņu» numurā rakstīts: «Latvijas Skolotāju savienība savā Pedagoģiskajā muzejā paredzējusi telpas arī rakstnieku stūrīšiem. Pašreiz ierīkots Rūd. Blaumaņa stūrītis, kurā sakopots viss, kas vēl uzglabājies no nelaiķa.» Spriežot pēc raksta un tā laika fotogrāfijām, Blaumaņa ekspozīcija aizņēmusi labu daļu telpas — eksponāti izvietoti gar trim sienām.

R. Blaumaņa muzejs Skolotāju mājā Mednieku ielā 7

Ēka Dzirnauvu ielā 12/14 atradās uz plaša un pa lielākai daļai neapbūvēta gruntsgabala, kas izgāja uz Dzirnauvu, Mednieku un Strēlnieku ielas. Jau 1925. gadā radās doma celt jaunu ēku ar fasādi pret Mednieku ielu. Cetrus autoģarāžas, kas atradās uz attiecīgā gruntsgabala, Skolotāju savienība iznomāja Latvijas Šoferu biedrībai. Tāpēc jaunās ēkas celtniecības finansēšanā piedalījās arī šī biedrība. Projektu izstrādāja arhitekts A. Raisters. 1925. gada rudenī būvdarbus mazāksolišanā saņēma būvuzņēmējs Ozoliņš ar noteikumu, ka mājai jābūt gatavai 1926. gada 1. jūlijā. Sākot darbus, izrādījās, ka grunts nedroša un pamatu nostiprināšanai vajadzīgi pāļi vai dzelzsbetons. Tāpēc darbi aizkavējās un tikai 1926. gada 3. septembrī varēja svinēt spāru svētkus. 1927. gada 1. aprīlī mājas iekšpuse pabeidza. Muzeju izvietoja pa visu 3. stāvu.¹

Virš ēkas Mednieku ielā 7 durvīm vēl tagad lasāms uzraksts «Skolotāju māja».

Tātad kopš 1927. gada pavasara Blaumaņa stūrītis kopā ar pārējām Rakstniecības muzeja ekspozīcijām (Raiņa, Aspazijas, Kaudzīšu) atradās Mednieku ielā 7. 1929. gadā to paplašināja līdz veselai zālei un 10. novem-

¹ Latvijas Skolotāju savienība 1917.—1927. R., 1927, 147.—149. lpp.

brī atklāja kā atsevišķu Blaumaņa muzeju. Galvenais iniciators un darītājs — J. Greste. Rakstniecības, tātad arī Blaumaņa muzejs Skolotāju savienības mājā pastāvēja līdz 1935. gadam. Pēc tam to pārņēma Izglītības ministrija, apvienoja ar teātra vēstures materiāliem, pārdēvēja par Rakstniecības un teātra muzeju un pārcēla uz K. Barona ielu 4. Skolotāju savienības Rakstniecības muzejs — un galvenokārt tieši Blaumaņa fonds — ir Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja pirmsākums.

J. Rozentāla un R. Blaumaņa
memoriālais dzīvoklis-muzejs
F. Gaiļa ielā 12, dz. 9

1973. gada 26. decembrī Rīgā atklāja J. Rozentāla un R. Blaumaņa memoriālo dzīvokli-muzeju. Muzejs iekārtots bijušā J. Rozentāla dzīvokļa vienā daļā¹ — jumta stāvā, kur atradās mākslinieka darbnīca un tai blakus maza istabiņa, kurā no 1906. gada līdz 1908. gadam palikam dzīvojis R. Blaumanis.

Vēl, runājot par Rūdolfa Blaumaņa piemiņas saglabāšanu Rīgā, nedrīkst aizmirst rakstnieka vārdā nosaukto ielu un piemiņas plāksni pie šīs ielas 8. nama.

Blaumaņa iela

Kad Blaumaņa iela ieguva savu tagadējo nosaukumu? 1923. gada rudenī jaunus nosaukumus deva apmēram divsimt Rīgas ielām. To skaitā arī Lielajai Ņevas ielai, kuru pārdēvēja par Blaumaņa ielu. Rakstnieks dzīvojis divos šīs ielas namos: bijušajā L. Ņevas ielā Nr. 26 (sētas mājā) un Nr. 8.

¹ Pārējās dzīvokļa telpās dzīvo Jaņa Rozentāla dēla Miķeļa Rozentāla ģimene.

Piemīņas plāksne pie nama Blaumaņa ielā 8

Pie nama Blaumaņa ielā 8 1933. gada 29. oktobrī atklāja piemīņas plāksni, kurā iegravēts teksts:

«Šinī namā 1906.—7. g. dzīvoja
Rudolfs Blaumanis
Tas dzīvais ūdens, ko tu lēji, neizsīks».

Par uzraksta vēsturi stāsta Marija Saule-Sleine (Birkerte): «J. Greste man atrakstīja un lūdza, lai es padomājos par iespējamo tekstu. Labākais no četrpadsmit iesniegtajiem esot par Blaumaņa piederību visai tautai. Bet gribētos vēl kaut ko mazāk dzirdētu. Vajagot ātri. Es tai pašā dienā paņēmu Blaumaņa rakstus un meklēju mazāk pazīstamus darbus. Uzšķīru nepabeigto lugu «Dzīvais ūdens». Šie vārdi — dzīvais ūdens — mani tā sugestēja, ka es tūlīt pie šīs lugas apstājos un sapratu, ka šim teicienam jābūt teksta pamatā. Manu tekstu «Tas dzīvais ūdens, ko tu lēji, neizsīks» pieņēma bez iebildumiem.»

Plāksnes svinīgās atklāšanas organizētāji bija Blaumaņa piemīņas fonds, Latvijas Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība un Latvijas Skolotāju savienība. Piemīņas plāksni atklāja Ligoṭņu Jēkabs. Skolotāju savienības vārdā runāja tās priekšsēdētājs P. Kūla. Svinības atklāja un noslēdza Torņakalna Kultūras biedrības koris. Par lielo tautas ieinteresētību šajā pasākumā liecina atsauksme «Jaunāko Ziņu» 1933. gada 30. oktobra numurā: «Vakar Rīgā, Blaumaņa ielā, bija tāds ļaužu saplūdums, kādu reti nākas redzēt Rīgas ielās. Tie bija literāti, skolotāji, Blaumaņa cienītāji un daudz, daudz tautas, kam mūsu lielā rakstniecības meistara piemīņa mīļa.»

**KO STĀSTA IESEJUMI UN IERAKSTI
SENĀS GRĀMATĀS**

18. gadsimta otrā puse un 19. gadsimta sākums Latvijā bija lielu pārvērtību laiks. Līdztekus feodāli dzimnieciskās iekārtas sairšanai un sociālekonomiskās kārtības pārgrozībām mainījās cilvēku psihe, savstarpējie kontakti, pat attiecības pret apkārtējām lietām. Arī grāmata vairs nebija lieta, kas pakļauj cilvēku sev. Grāmatu produkcijai arvien augot un lasīšanai aktivizējoties, latviešu zemnieks un latviešu pilsētnieks it kā tiecās nokārtot attiecības starp sevi un grāmatu, ierādīt tai savā dzīvē noteiktu vietu un funkciju. Savdabīgi tas izpaužas grāmatu iesējumos un ierakstos. Pētījot šī pārejas perioda grāmatniecības un lasīšanas vēsturi, vienlaikus ar arhīvu materiāliem un citiem avotiem bija jāizskata arī visi Rīgas un citu pilsētu bibliotēkās un dažu privātu krājēju īpašumā esošie attiecīgajā laikā un agrāk izdotie latviešu grāmatu eksemplāri, kas kādreiz piederējuši zemniekiem vai pilsētu latviešiem, kopskaitā daudzi simti, ja ne pāris tūkstoši. Tā atklājās viens otrs zīmīgs fakts.

Latviski iespiesto grāmatu ražošana līdz pat 19. gs. 60. gadiem atradās Baltijas vācu valdošo aprindu un buržuāzijas rokās. Bet vienā ražošanas jomā — iesējumos — izpaudās latviešu lasītāju gaume un iniciatīva. Iesējumus darināja gan spiestuvju iesējēji, gan cunftīgie pilsētu vācu amatnieki, kas pīrka no iespiedējiem neiesietus grāmatu blokus un iesējuši pārdeva tālāk. Ar iesiešanu nodarbojās privātā kārtā pat daži lauku mācītāji (noteikti tas zināms par K. Harderu Rubenē, kurš tādā veidā centās grāmatas zemniekiem palētināt). Taču visvairāk

grāmatu iesēja iesējēji no pašu zemnieku vidus. Arī spiestuvju un cunčtīgie iesējējmeistari pielāgojās latviešu lasītāju prasībām. No otras puses — lauku iesējēji kaut kādā veidā prata iegādāties profesionālo amatnieku instrumentus, spiedogus un plates, ko lietoja līdztekus saviem tradicionālajiem rīkiem. Pāris arhīva dokumentos pavīd ziņas, ka arī zemnieku iesējēji laiku pa laikam pirkuši neiesietas grāmatas, tās iesējuši un tad pārdevuši. Vāku dēlišus no skābarža koka varējuši lēti dabūt lielos daudzumos no Lībekas, bet, kad nav bijis kuģu satiksmes, tos vajadzējis pasūtīt pie galdniekiem.¹

Lielum lielākā daļa iesējumu izgatavota brūnā vai gan drīz melnā ādā ar velces ievilkto taisnu bezkrāsas svītru ornamentu, tomēr ornamenta risinājumā vērojama liela dažādība: svītras novietotas gan paralēli vāka malām, gan diagonāli, gan pieblīvētas bagātīgi, gan lietotas atturīgi, pa vienai vai dažām. Retumis līnija veidota ar riteņīti, kas atstāj sīku ornamentu rindu, vai ar zvaigzņīšu spiedogu nospiedumu virkni. Lai grāmata, liekot uz galda, nenobružātos, vākā iesistas četras vai vairākas misiņa «pumpas» — izcilas naglu galvas, bet, lai grāmata neizblīstu, to noslēdz misiņa sprādzes. Samērā maz ir iesējumu audeklā, arī tad muguriņā likta āda. Lapu griezumš nereti krāsots melns. (Metāla stūri, vidusmedaljoni, josliņas, rozetes, ko visu kopā dēvējam par grāmatas apkalumiem, ziedu laikus piedzīvoja vēlāk, 19. gs. vidū un otrajā pusē.) Šā tipa iesējumi organiski iekļāvās zemnieku sētā, kur katra lieta bija individuāli darināta, reizē rīks un mākslas darbs — ideāli pielāgota savai funkcijai un pauda darinātāja un lietotāja estētisko attieksmi pret to. Grāmatu rotājums sabalsojās ar latvisko ornamentu audumos, apģērbā, mājturības priekšmetos un līdzīgi tam bija veidots ar lielu iekšēju loģiku. Pašlaik

---

¹ Latvijas PSR Centrālais Valsts Vēstures arhīvs, 233. f., 1. apr., 1727. l., 1907. l., 84. lp.

šo iesējuma tipu esam iedēvējuši par zemnieku iesējumu. Jāpiebilst, ka līdzīgas grāmatas piederēja tāpat pilsētu latviešiem.

Bet zemnieku īpašumā bijuši arī citādi iesējumi, ko nosacīti saucam par pilsētas tipu, — āda krāsota zaļa, dzeltena, gaišsārta, sarkana — vai nu ornamentēta ar iespiestām zeltītām puķītēm (spiedogu salikums), iespiestiem medaljoniem (plates), vai retumis reljefā tapešrakstā. Tie ir starptautiskās modes trafareti. Griezums tad parasti raibināts vai zeltīts. Latvietim piederējis arī kāds dziesmu grāmatas eksemplārs tipiskā vācu birģeļu gaudes iesējumā — gaiša pergamenta, ar uzkrāsotu, stilizētu puķi (FB R 5651)¹. Dažs «smalkāks» latvietis, sekodams pilsētas paražai, licis grāmatai vēl savu superekslibri, piemēram, kāds kurzemnieks zaļā ādā iesietai «nukai» — šaura formāta dziesmu grāmatai — iniciāļus un gadaskaitli *J. W. 1798* (VB R L2S 218), tai pašā gadā dziesmu grāmatas vākā savu vārdu likusi iespiest cēsiniece (vai Cēsu apkārtnes zemniece?) Anna Rimša (CVVM VN 11085), skaistiem burtiem ievēidots vārds un gadaskaitlis *Anne Karoline Sakrewsky 1824* uz citas dziesmu grāmatas vāka (VB R L2 3021). Retumis abu tipu elementi atrodami kombinētā veidā, piemēram, ievilktas bezkrāsu svītras un zeltīts spiedogu salikums.

Atšķirīgas tradīcijas nostiprinājās Latgalē. Tur uz tumšas ādas, kas pārklāj papes vākus, centrā iespieda kādu emblēmu.

Pamatīgākie, greznākie iesējumi ir lielāka apjoma un dārgākiem izdevumiem — bībelēm, sprediķu krājumiem, it īpaši dziesmu grāmatām. Bībelēm un jaunajām derībām, ko zemniekiem dāvināja t. s. bībeles biedrības, ir

---

¹ Šeit un turpmāk eksemplāru norādījumos lietoti apzīmējumi: CVVM — Latvijas PSR Valsts Vēstures muzejs; FB — LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka; FBM — LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas J. Misiņa nodaļa; VB — V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka.

ne vien attiecīga ielīme vāka iekšpusē ar atzīmi par dāvināšanu, bet nereti arī uz ādas vāka uzspiests reljefs superekilibris ar biedrības nosaukumu. Dziesmu grāmatu iesējumi izceļas ar variāciju bagātību. Turpretim lielā skaitā saglabājušies hernhūtiešu brāļu draudžu dziesmu krājumi ir vienkāršā ietērpā — gludā, tumšbrūnā ādas vāciņā ar nelielu svītru gar malām. Hernhūtieši nebūt nebija nabagāki par citiem zemniekiem, iesējumā izpaušies šīs protestējošās kustības, pirmās pašu zemnieku masu organizācijas askētiskā dzīves izjūta. Ir pāris grāmatu, kam saudzēšanas nolūkā virs iesējuma vēl uzšūts ādas apvāks (VB R D2 94). Praktiska satura izdevumi — ābece un mācību līdzekļi, kalendāri, zemkopības vai medicīnas padomi — un G. F. Stendera populārzinātniskā «Augstas gudrības grāmata» (1776. un 1796. gada iespiešumi) saglabājušies vai vienīgi ar papīru apvilktos papes vākos, bieži pavisam neiesieti. Tas pats sakāms par tā laika daiļliteratūru: G. F. Stendera ziņģēm un pasakām, A. J. Stendera dzejas krājumiem un tulkoto prozu, pirmo lugu latviešu valodā (L. Holberga «Lustesspēli no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts»), Neredzīgā Indriķa «Dziesmām», K. G. Elferfelda, K. G. Hūgenbergera darbiem, pirmajiem stāstu paraugiem — J. H. Kampes «Robinsonu Krūziņu» un H. Čokes «Ciemu, kur zeltu taisa». Vai tas nozīmē, ka lasītāji šīs grāmatas nebūtu cienījuši? Statistika rāda, ka vairāki nule minētie darbi bijuši ļoti populāri. Acīmredzot iesējuma atšķirības var izskaidrot tā, ka dievvārdu grāmatas lasītājiem bija vērtīgs mantisks īpašums, ģimenes relikvija, to lietošana saistījās ar svīnīgiem brīžiem, bet laicīgās piederēja pie ikdienas.

Pēc grāmattirdzniecības sludinājumiem, kur līdzās minēta neiesieta un iesieta eksemplāra cena, var redzēt, ka liela apjoma izdevumam (dziesmu grāmatai ar sprādzēm) iesējums maksāja 30 vērđiņu, vidējam (katehismam, mācībgrāmatai, daiļliteratūras darbam) 6—17 vērđiņu.

vēlāk 5—15 kapeikas, sīkiespiedumam (kalendāram, ābecei) 1—5 vērđiņus, arī 6,5 un 10 kapeikas. Tādējādi izdevniecības iesējums sadārdzināja grāmatas par 20—50%, atsevišķās reizēs pat par 66,7 un 80%. Bet tais gadījumos, kad iesējuma cenu īpašnieks grāmatā ierakstījis, tā izrādās vēl augstāka: brāļu draudžu dziesmu krājumam (vidējai grāmatai, CVVM VN 11080) 1,50 rubļu, pusādas vai papīra iesējums daiļliteratūrai (FBM ADM-117-11-75, FBM D 4092) — 20 kapeiku. Tie acīmredzot ir individuāli pasūtīti iesējumi. Par 1—2 vērđiņiem, vēlāk par 2—3 kapeikām, toreiz varēja nopirkt kilogramu rudzu, tātad uzturu cilvēkam vienai dienai. Par vamža uzšūšanu drēbnieks prasīja 10 vērđiņu, par kažoka — 20 vērđiņu. No tā redzams, cik iesējumi zemniekam vai pilsētas amatniekam izmaksāja īstenībā. Bet, kā iepriekš minētajos arhīva dokumentos stāsta kāds laikabiedrs, zemnieki nepirkuši nevienu dziesmu grāmatu bez sprādzēm, kur nu vēl neiesietu. Lūk, tā ir cieņa pret grāmatu!

Ar roku izdarītu ierakstu 18. gs. otrās puses un 19. gs. pirmās trešdaļas grāmatās ir ļoti daudz. Taču liela daļa ierakstu radusies krietni vēlāk un minētā perioda pētīšanai neder. Ir daudz arī nedatētu ierakstu, kam grūti noteikt laiku, tie tāpat ir neizmantojami. Tikai 102 ierakstus bija iespējams datēt ar 1755.—1835. gada posmu.

Ieraksti vispirms sniedz papildziņas par pašām grāmatām. Uzzinām, ka tās parasti iegādātas dažos tuvākajos gados pēc iznākšanas, bet reizēm arī vēlāk, kad pagājuši jau pārdesmit gadu. Satraucošs bija atklājums — kad pirkšanas cenu grāmatā ierakstījis īpašnieks, tā vienmēr bijusi daudz augstāka par sludinājumos minēto: dažkārt to pārsniegusi par 25—50%, biežāk par 100—300%, kādreiz pat par 400% (K. G. Zalcmaņa «Pilnīga izstāstīšana, kādā vīzē Auzān Ernests no zemnieka par brīvungu cēlies», kas izdota 1806. gadā, tika 1828. gadā sludināta par 50 kapeikām, bet 1826. gadā Valmierā pirktā par 2,5 rubļiem; FB R C9/2 29128). Cēloņi?

Ichi Bibeles
peeder
Peeter Griwing
no marneem Raddeem
nee weens buks meek leht
scho raksta
Mascha Kalninschi
roh 28te September 1816
Gadda
Leepas. Muifcha.

Mažas Kalniņas ieraksts

Individuāli pasūtīts iesējums tik lielu starpību nevarētu veidot. Grāmatas vērtība pieaugusi, aizritot ilgākam laikam pēc iespiešanas, — tas varētu būt atsevišķos gadiju-

mos, taču ne vienmēr. Rodas iespāids, ka tirgotāji izman-
toja zemnieku nezināšanu par izdevēju nosacītajām un
sludinātajām cenām un patiesībā grāmatas pircējiem
izmaksāja jūtami dārgāk, nekā norādīts sludinājumos.

Uzzinām, kā grāmatas pēc iegādes turpināja cirkulēt
latviešu vidē no viena īpašnieka pie cita. Kā vērtīgu īpa-
šumu tās bieži dāvināja, novēlēja mantojumā. Maža Kal-
niņa Liepas muižā 1816. gadā, novēlējama biblii Pēterim
Grīviņam, piebilst: *No maniem radiem neviens būs mek-
lēt!* (VB R D2 1645.) Tomēr — ne tikai manta. *Si bibeles
pieder Elizabet Ķikur. Par pieminēšanu šķiņķota no mana
tēva Johan Ķikur tai 26tā merc 1828tā gadā, tas bij
otrā Lieldienas svētku dienā* (FB R 21044); *Si grāmata
ir par piemiņu no maniem tēvu tēviem* (G. Manceļa spre-
diķu krājums, FB R 5839). Bet Rijas Mārīna Jaunā muižā
1810. gadā atvadās no saviem mantiniekiem — bībeles
saņēmējiem: *Ardievu, paliekat vesāli!* (FB R 5598.) Grā-
mata bija arī garīgo saišu sējēja starp paaudzēm.

Ieraksti daudz ko stāsta arī par lasītājiem. Dažs tik
tikko mācējis vadīt spalvu un atcerēties vajadzīgos bur-
tus, par pareizrakstību nemaz nerunājot, citam ieraksts
izdevies skaists, kaligrāfiski izzīmēts, sacerēts pēc visiem
likumiem. Jāatceras, ka rakstīt prata daudz mazāk cil-
vēku nekā lasīt. Rakstīšanu skolās nemācīja un no māj-
mācības neprasiņa. Muižnieki uzskatīja par nevēlamu, ka
zemnieks prastu rakstīt, jo tad viņš sev varētu pagatavot
«brīvgrāmatu» (atbrīvošanas apliecību) vai augstākām
iestādēm iesniegt sūdzību par kungu. A. Bandrevičs atce-
ras 1883. gadā: «Kādu simts gadu atpakaļ.. krietnāku
puisi, kas tīkoja mācīties rakstīt, draudēja nodot zaldātos
un diemžēl ne vien ar to biedināja, bet ar patiesi to pada-
rīja citiem ziņkārīgiem par biedināšanu.»¹ Rakstu māku
varēja apgūt, saskaroties ar muižu, pilsētu, cits no cita.

---

¹ [Bandrevičs A.] *Bandēnu Pastarītis*. Vai mūsu senči pazina
burtus? — Latvietis, 1883, № 18.

Labāks stāvoklis bija brāļu draudžu apvidos, jo hernhūtieši paši čakli mācīja bērņus rakstīt. Tikai pēc dzimniecības atcelšanas, sākot ar 19. gs. 20. gadiem, daļā skolu ieviesa apmācību rakstīšanā, bet arī tad gaužām nepietiekami. A. Leitāns stāsta, ka vienīgi ar lielu meklēšanu sadabūjis pašdarinātu rakstīto burtu ābeci, no kā mācīties.¹ Dziesminieks Anžs Aumanis savas dziesmas pierakstījis īpašiem, pašgudrotiem hieroglifiskiem burtiem.²

Grāmatās visvairāk ir īpašuma ierakstu, piemēram: *Tā ir Billu muižas vagares dēla Pēter grāmata d. 15ten Anno 1783 december* (dziesmu grāmata, FB R 26631). *Sī grāmata pieder Liedes Geraušu Madai Lieping tai 1815. gadā* (brāļu draudzes dziesmas, VB R D2 1897), *Sī dārga manta pieder Skane Mikel Būholc, pārtaisita 1828. gadā* (sprediķu krājums, FBM 2 112-10-70), *Kuilu Jura k[alpa] Sprīča dēl[s] Krišjānis, 18 gadi, d. 19ten Februar 1828* (Jaunā derība, VB R L2 2562). Šī tipa atzīmju standartiskā forma liek secināt — tā izveidojusies plašākā praksē, tātad tādu ierakstu toreiz bija daudz. Kaut lakoniski, arī tie ir vērtīga vēstures liecība. Ieraksts *Nē 3. Tā brīvestības skolas ABC. No Zundas 1789* (VB R L2 8) norāda, ka šai Rīgas priekšpilsētas bezmaksas mācību iestādei bija neliela bibliotēka un ka skolotāji te joprojām lietojuši latviešu valodu, kaut gan 18. gadsimtā Rīgas latviešu skolas pārgāja uz vācu valodu.

Feodālisma periodā visu cilvēku dzīvi, darbošanos, vērienu, attiecības nosacīja viņa piederība pie vienas vai otras kārtas. Tāpēc to mēdza atzīmēt visos dokumentos, šī paraža ieviesusies arī lielā daļā grāmatu ierakstu. Datētajos ierakstos atzīmēti pavisam 113 grāmatu īpašnieki latvieši. Starp tiem 35 piederēja pie saimnieku kārtas, 2 — pie kalpiem, 3 — pie amatniekiem, 8 — pie muižu kalpotājiem, 3 — pie baznīcu kalpotājiem, 3 — pie

¹ Leitāns A. Autobiogrālija. — Grām.: Leitāns A. Autobiogrālija. — Grāfa lielmāte Genoveva. R., 1980, 22. lpp.

² Kaudzite M. Brāļu draudze Vidzemē. R., 1877, 74. lpp.

dzirnavniekiem, 1 bija krodzinieks, 2 — skolotāju meitas, 8 — pilsētu latvieši, 44 — nenosauktas personas vai bez sociālā stāvokļa apzīmējuma. Visumā tādās pašās proporcijās grāmatu īpašnieku sociālo sastāvu raksturo arī daži citi avoti. Lielā pārsvarā ir saimnieki. Tas saprotams, jo viņi bija materiāli labāk situēti nekā kalpi vai vaļinieki, viņi bija iniciatori savas mājas ražošanas darbā un sadzīvē, tāpēc acīmredzot tiecās pēc plašāka redzesloka. Turklāt kalpi lietoja mājas, t. i., saimnieka grāmatas. Diezgan daudz ir muižu kalpotāju, līdzīgā situācijā atradās arī amatnieki, krodzinieki, dzirnavnieki: atrauti no tiešās lauksaimnieciskās ražošanas, viņi saskārās ar pilsētu, tirdzniecību, komerciālām attiecībām, un tas aktivizēja viņu intereses. Pārsteigums var būt tas, ka saglabātajos ierakstos starp grāmatu īpašniekiem nav neviena skolotāja. Tomēr jāatceras, ka skolotājs tais tālajos laikos nebūt nebija tāds «gaismas nesējs» savai apkārtnē kā 19. gs. otrajā pusē. Šai amatā nereti izraudzīja cilvēkus pat tikai tādēļ, ka viņi nespēja strādāt fizisku darbu. Kā zināms no speciāla pētījuma¹, ļoti aktīvi lasītāji bija Rīgas latvieši, topošā sīkburžuāzija un buržuāzija. Bet viņu krājumos vairāk bija vācu grāmatu, tāpēc latviešu izdevumos šīs grupas ierakstu nav daudz.

Latviešu zemnieki Vidzemē un Kurzemē dabūja uzvārdus 19. gs. 20. gadu vidū, pēc dzimtniecības atcelšanas. Līdz tam viņus sauca mājvārdos. Bet ierakstos ir diezgan daudz uzvārdu arī agrāk. Lielākā daļa, protams, brīvajiem latviešiem — pilsētās, muižās, taču uzvārdi konstatējami arī dzimtcilvēkiem, piemēram, saimniekam Ansim Botleram 1815. gadā (VB R L2 669), saimnieku dzimtu locekļem Madai Liepiņai 1815. gadā (VB R D2 1892), Annai Meņģelei 1818. gadā (VB R D2 540). Var domāt, ka Andrejs Šķilters savu uzvārdu dabūjis pēc tēva amata

¹ *Pētersone V., Svarāne M.* Grāmatas Rīgas latviešu mājās 18. gadsimta otrajā un 19. gadsimta pirmajā pusē. — Grām.: Bibliotēku zinātnes aspekti. R., 1980, 4 (9), 47.—61. lpp.

muižā (VB R D2 160), bet atzīme *Stārastam grāmata Ancim Rakstiņ¹* praktiskajā «Labu ziņu un padomu grāmatā» (izd. 1792, FB R 16960) vedina secināt, ka viņam par uzvārdu kļuvusi iesauka, kas dota rakstītprasmes dēļ. Daļa ierakstu ir vācu valodā, pareizā vai kļūdainā. Reizēm tas tāpēc, ka īpašnieks rakstītu bija redzējis tikai vāciski un rakstīšanu mācījies šai valodā, biežāk gan laikam tāpēc, ka viss vāciskais likās modīgāks un vērtīgāks. No Heinriha Pulka kunga (*Herr Heinrich Pulck*) 1796. gada ieraksta sprediķu grāmatā (Liepājas Vēstures un mākslas muzejā) varētu domāt, ka tas ir nez cik smalks vācietis, bet viss smalkums un vāciskums izput vējā, kad dažas rindiņas tālāk viņš savu mīļoto laulāto draudzeni nosauc par — Pulceni.

Zīmīgi, ka gandrīz ceturtdaļa ierakstos atzīmēto īpašnieku (27) ir sievietes. Tas liecina ne tikai par lasīšanas aktivitāti viņu vidū, bet arī par viņu sociālo nozīmīgumu. Tomēr pavīd zināma atkarība, kāds ieraksts dziesmu grāmatā skan tikai *Melluma brāļa sievas grāmata 1778. tanī gadā* (VB R L2S 216). Bet vienlaikus arī liels maigums pret sievieti — veselas sešas sauktas mīļvārdiņos (Brēžas Marīna², Šķūrnieka Grietiņa, Rijas Mārīna², Kalniņa Mariņa, Kligiņa Mariņa, Glāznieku Latīņa). Minēti 7 jaunieši: kāda saimnieka audžupuisis, kāds Raunas draudzes skolēns u. c.

Dažs īpašnieks atzīmējis savu dzimšanas gadu, amata vai dzīvesvietas maiņu, vecāku miršanas laiku. Kad Georgs Poriešs sprediķu grāmatā (FBM 2 135.760) 1822. gadā ieraksta *Sind wir alle hier (Mēs visi esam šeit)*, tad šķiet, ka ģimene tikko ir piedzīvojusi kādu satricinājumu un dziļi izjūt savu atjaunoto kopību. Bet, kad lasām atzīmi «Labu ziņu un padomu grāmatas» priekšlapā *Šī grāmata pieder tam labam un godīgam Ķeirēna Jēkau-*

---

¹ Datīvs ģenitīva vietā — Rietumvidzemes izlokšņu pazīme.

² Pamazināmā forma Ziemeļvidzemes izlokšnēs.

pam (1794, J. Zemzara īpašumā), tad jūtam, ka tā nav vis lielība, jo ieraksti jau nebija domāti publicēšanai, bet ētiski augstvērtīgas personības pašapzināšanās. Grāmata kļuvusi par draugu, kam var uzticēt ko ļoti svarīgu.

Pareizam ierakstos savas pēdas atstājis lasītāja «darbs ar galvu». Acīmredzot savai vajadzībai Palsmanes Šķērseju Spricis uzrakstījis bībeles satura rādītāju un lasīšanas datumus (VB R D2 1385). Lasītāji, šķiet, grāmatu uzskatījuši par drošu «banku» informācijai, sastopamas atzīmes gan par aizdevumiem un parādiem, gan citu grāmatu iegādi, gan arī pat vēsturiskas ziņas par Rīgas degšanu 1812. gada kara laikā (G. F. Stendera «Svētos stāstos», FB R 16676). Tā saglabāja arī vienu otru iepatikušos reliģisku izteicienu.

Ļoti reti līdz mūsu laikam nonākuši vienas personas vai ģimenes ieraksti vairākās grāmatās. Jau 1818. gadā sastopama Kārļu pagasta Lejasrāceņu Meņģeļu ģimenes pirmā atzīme — bija sākusi veidoties viņu bibliotēka. To tālāk īsti daudzpusīgu un interesantu sakomplektēja Mārcis Meņģelis, kā liecina viņa atzīmes daudzās nākamo periodu grāmatās (tagad VB). No citiem dokumentiem zināms, ka 19. gs. 60. gados M. Meņģelis aktīvi piedalījās zemnieku nemieru kustībā, pretmuižniecisku dzejījumu izplatīšanā.

Beidzot, ieraksti vēstī arī par grāmatzinātniekam visinteresantāko — par lasītāja attieksmi pret grāmatu. Piemēram, savdabīgā veidā lasītāji apliecinājuši savu «patīk» vai «nepatīk». 1806. gadā Kurzemei un 1809. gadā Vidzemei agrākās tradicionālās dziesmu grāmatas vietā sāka iznākt t. s. jaunā dziesmu grāmata. Līdz perioda beigām tās eksemplāru skaits aptuveni sasniedza vecās grāmatas eksemplāru skaitu. Bet kāpēc līdz 1835. gadam datējamo ierakstu jaunajās dziesmu grāmatās ir tikai 5, turpretim vecajās — 14? Jaunā grāmata zemniekiem nepatika. Viņi paziņoja mācītājiem, ka to nopirkt neesot grūti, bet no jaunajām dziesmām sirds paliekot auksta

un tukša (tiešām, tās bija vairāk pārgudra prātošana un pamācības, ne dziesmas). Protests daudzās vietās bija tik spēcīgs, ka to varēja apspiest tikai ar bruņotu spēku un miesassodiem. Tātad nelielais ierakstu skaits ir likum-sakarīgs un liecina, ka lasītājs savu vārdu un citādu informāciju uzticēja tikai grāmatai, kas viņam bija patīkama. Varam izdarīt arī dažus citus secinājumus. No daudzajiem sprediķu krājumiem zemnieki tā īsti akceptēja tikai senlaicīgos, bet spēcīgos G. Manceļa un J. F. Bankava sacerējumus (ieraksti sastopami gandrīz vienīgi tajos). Lasāmgrāmatas, aritmētikas, vēstures, vācu valodas mācībgrāmatas pa lielākajai daļai ir ar vēlākiem ierakstiem, tātad populārākas kļuva tikai pamazām. Tas pats sakāms par dažiem daiļliteratūras darbiem, piemēram, G. F. Stendera «Pasakām un stāstiem». Vispār visvairāk ierakstu ir dievvārdu grāmatās (tāpēc ka tās bija dārgākās, lietojamas ilgi, vairākām paaudzēm) un daiļliteratūrā (acīmredzot to lasīja inteligentākā, garīgi attīstītākā zemnieku daļa, kas ar ierakstiem dokumentējusi savu aktīvo interesi par grāmatu).

Anna Girgina (vai Jirgena?) 1815. gadā ir sajūsmā par J. Kundizija «Garīgu pārļu rotu» (izd. 1711. g.). Viņa grib, lai to apgūst arī citas jaunas sievietes, viņa pamāca, kā jātuvojas grāmatai: *Kas viņu ar apdomīgu sirdi lasa, tas lielu prieku pie sajušanas savas sirds bauda, jo tā ir godīgu meitu mīļējama grāmatiņa. Acīmredzot Anna bijusi emocionālas dabas, ar dzīvu iztēli. Viņa turpina: Lai dievs dod tai miļi māsiņ¹, kam tā grāmatiņa pieder, savu meitas kroni tā valkāt kā vienu dārgu pārļu kronīti. Kad vienreiz tas miļlais dievs tev prasīs: «Nu, mana miļa meitiņa, kā esi tu savu meitas kroni šai pasaulē valkājusi?» — tad tu atbildēsi: «Miļlais debess tēvs, godīgi» (FBM A2 455). Racionālāks, vairāk sabiedriski centrēts ir Ansis Betlers. J. H. Cīgras dārzkopības grāmatu «Tas*

---

¹ Datīva forma Vidzemes vidienē un Lejaskurzemē.

āboļu dārznieks» viņš 1815. gadā ir sev gādājis pēc mācības [mācības dēļ. — A. A.] un vēlas to valkot sevim par godu un citiem cilvēkiem par labu (VB R L2 669).

Kāds anonīms latvietis, kas 1826. vai 1837. gadā lasījis K. G. Zalcmaņa «Pilnīgu izstāstīšanu» (FB R C9/2 29 128), ar zīmuli izdarījis ierakstu, kas vēl salasāms, kaut arī ar grūtībām:

Cilvēkam vajadzīgas grāmatas:

1. *Bērnu mācības un ticības izskaidrošanas.*
2. *Skolas un gudribas.*
3. *Pasakas, stāsti un godīgās ziņģes.*
4. *Svētīgas sirds modinātājas un ceļa rādītājas uz dieva valstību un mūžīgu dzīvošanu.*

Izlauzīsimies cauri veclaicīgajai izteiksmei un laikmeta atribūtiem («godīgas ziņģes», «ceļš uz dieva valstību un mūžīgu dzīvošanu»), ieklausīsimies anonīmā rakstītāja īstajā balsī! Tas ir savdabīgs lasīšanas plāns un reizē programma latviešu grāmatniecībai. Galvenais tas, ka laicīgo literatūru autors nostatījis tūlīt aiz pirmmācības grāmatām, tātad patiesībā pirmajā vietā. Turklāt šo literatūru viņš sadalījis divās grupās, no kā spriežams, ka pret to bijis īpaši vērgs. Ziniskā literatūra (2. punkts) viņam šķiet svarīgāka par daiļliteratūru. Cik ļoti šīs tēzes atšķiras no Baltijas vācu mācītāju programmas! Vēl 1862. gadā mācītājs A. Bilenšteins rakstīja: «Bērniem skolās papriekš to gādāsim, kas būtu jo notīgi jāzin un jāmacās, proti, dvēselei ticība, un, kad šī iestādīta un vēl vaļas un spēka, tad gādāsim pasaules atzišanu un gudrību.»¹ Tikai pazīstamie latviešu kultūras darbinieki Jānis Cimze, Ernests Dinsbergs, Andrejs Sūlmanis 40. un 50. gados dažādos rakstos uzstājās par laicīgo grāmatu līdztiesību ar garīgajām, pēc tam jaunlatvieši ar Juri Alunānu priekšgalā kopš 50. gadu vidus pirmajā vietā

¹ Bilenšteins A. «Kas zemniekam jāzin?» — Latviešu Avizes. 1862, № 39.

statija laicīgās. Tā anonīmais «Pilnīgas izstāstīšanas» lasītājs bija aizsteidzies tālu priekšā savam laikmetam.

Grāmatu skaits, ko 18. gs. otrajā pusē un 19. gs. pirmajā trešdaļā pat čakls lasītājs saņēma un izlasīja dzīves laikā, bija vēl samērā neliels. Taču iesējumi un ieraksti ļauj nojaust, ka katra tāda grāmata lasītājam nozīmēja ļoti daudz. Tie apliecina, ka latviešu zemnieks un pilsētnieks grāmatu akceptēja, izjuta par nepieciešamu un ietilpināja savā appasaulē, pieņēma par dzīves pavadoni. No iesējumu un ierakstu izpētes iegūtos vērojumus sastatot ar citiem — objektīvākiem datiem, rodas priekšstats, ka tieši aplūkojamā lielo pārviržu periodā grāmata ieguva savu īpašo lomu tautas dzīvē.

Piezīme. Kad šis raksts jau bija spiestuvē salikts, atklājās vēl pāris interesantu faktu.

Vēsturnieks E. Ceske Latvijas PSR Centrālajā Valsts Vēstures arhīvā (4038. f., 2. apr., 91. l., 91. lp.) uzdūrās Cēsu mācītāja H. Baumaņa atzīmei dienasgrāmatā, ka 1765. gadā Baumaņa bibliotēkai kādu vācu izdevumu iesējis Priekuļu zemnieks Podiņa Lauris. Kāpēc gan mācītāja kungs nepasūtīja iesējumu cunftīgiem meistariem Cēsis? Lētuma dēļ tas nevarēja būt, jo Baumanis par darbu aizmaksāja 7 markas, t. i., 14 vērdiņu, kas bija parasta atlīdzība par tāda tipa iesējumu. Acūmredzot Lauris labi prata iesiet, bija jau profesionāls amatnieks. Podiņa Lauris tad nu ir pirmais vārdā zināmais grāmatiesējējs starp latviešu zemniekiem.

1748. gadā tika izdota K. Elversa vāciski latviskā vārdnīca «Liber memorialis» Baltijas vācu intelīģences vajadzībām. Mākslinieks V. Villerušs uzgājis Viļņas universitātes bibliotēkā šīs vārdnīcas eksemplāru (Lat 37(2)) ar atzīmi *Tā grāmata pieder Podiņa Andrejam, 1781.* Tātad vienkāršā zemnieka interese sniedzās tālu pāri viņa ikdienai. Priekuļu Podiņā dzīvoja ievērojamu brāļu draudzes darbinieku un grāmatnieku dzimta; jādodomā, ka arī Lauris un Andrejs piederēja pie tās.

NEDAUDZ PAR VILHELMU STEINEKU

Pirms 300 gadiem (1681) dzimušais Vilhelms Steineks ir viens no pirmajiem latviešiem, kas ieguvis augstāko izglītību. 1732. gadā viņu tiesā par dzejojumu, kur kritizēta Kurzemes feodālā satversme. Tā ir pirmā tāda veida prāva latviešu intelīģences vēsturē un tādēļ pieminama.

V. Steineka latvisko cilmi nav nolieģuši arī vācu autori, bet biogrāfisku ziņu par viņu maz, turklāt tās pašas grūti pārbaudāmas un reizēm hipotētiskas. No latviešu pētniekiem V. Steinekam visvairāk pievērsies Antons Birkerts savā grāmatā «Latviešu intelīģence savās ciņās un gaitās» (Rīgā 1927). Viņš arī tulkojis fragmentus no V. Steineka vāciski sacerētās kantātes.

V. Steineks dzimis 1681. gadā Vecaucē. Viņa māte bijusi bērnu saņēmēja, bet tēvs, pēc A. Birkerta domām, vai nu vagars, vai latviešu amatnieks, kas brīvs no dzimnācības klaušām un spēj kaut cik dēlu paskolot. V. Steineks mācījies Jelgavas pilsētas skolā, kurai rektors tolaik ir literāts Kristians Bornmans. Domājams, ka K. Bornmana dzejojums «Mitau» (1686) ir viens no V. Steineka literārajiem paraugiem. Te tēlota arī latviešu tautības jelgavnieku dzīve un Kurzemes zemnieku neapskaužamais liktenis.

1702. gadā V. Steineks imatrikulēts Karalauču universitātes Teoloģijas fakultātē. Viņa mācības ieilgst līdz 1711. gadam, jo domājams, ka studijām nepieciešamos līdzekļus V. Steineks sapelnījis pats. Diez vai smagajos

Ziemeļu kara gados viņš saņēmis kādu atbalstu no dzimtenes.

Pēc studiju pabeigšanas V. Šteineks 1711. gada ziemā dabū latviešu draudzes diakona vietu Jelgavā, kur mēra epidēmijā miruši vai visi mācītāji. Ziemeļu kara notikumi un sekas skāruši arī Kurzemes hercogisti. Valsti valda politiskas jukas un ekonomisks sabrukums. Bads un mēris nopļāvis arī tūkstošiem zemnieku, un atlikušos nomāc dzimtniecības jūgs. Muižniecības prātus arvien nodarbina jautājums: kā tvarstīt un sodīt izbēgušos zemniekus?

1712. gada ziemā V. Šteineks pāriet par mācītāju uz Tukumu, kur viņš nodzīvo līdz mūža beigām 1735. gadā.

Latviski V. Šteineks tulkojis tikai kādas četras garīgas dziesmas Kurzemes dziesmu grāmatai. Galvenais viņa darbs ir 1730. gadā sacerētā kantāte vācu valodā, kas veltīta Kurzemes hercoga Ferdinanda (hercoga Jēkaba dēla) kāzām un iespējamai pārbraukšanai Kurzemē. V. Šteineks cer, ka hercogs kaut daļēji novērsīs nebūšanas, kas tobrīd valda Kurzemē. V. Šteineka dzejojumu Jelgavas grāmatu iespiedējs Johans Heinrihs Kesters iespiedis bez cenzūras atļaujas, jo tādu jau autors darba satura dēļ arī nebūtu dabūjis. V. Šteineka alegoriskajā kantātē tēlots Kurzemes posts un līdz ar to arī vietējo zemnieku bēdīgais stāvoklis; te izskan arī ironija par hercoga vienaldzību pret savas zemes likteņiem.

V. Šteineka cerības nepiepildās. Hercogs nepārbrauc, toties kantātes autoram 1732. gada februārī jāstājas Jelgavā konsistorijas tiesas priekšā. V. Šteineku apsūdz, ka viņš «neatbildīgiem, prettiesiskiem un ekstravagantiem» izteicieniem apvainojis valsts varu, ieskaitot arī paša hercoga personu. V. Šteineks prāvas sākumā enerģiski aizstāvas, bet svaru kausi nesveras viņa labā. Viņš spiests rakstīt vairākas atvainošanās vēstules, un galu galā viņu notiesā: atstādina uz laiku no mācītāja amata un liek samaksāt tiesas izdevumus. Pēc pāris gadiem

V. Šteineks mirst — tikai piecdesmit četru gadu vecumā. Viņa veselību, bez šaubām, iedragājušas arī baznīcas tiesas represijas. Šīs prāvas atskaņas Tukuma draudzē saglabājušās vēl ilgi, un Kārlis Kundziņš grāmatā «Vecais Stenders savā dzīvē un darbā» (Jelgavā, 1879) pauž vienkāršās tautas viedokli: «Šteineķim esot bijušas dažas nepatīkšanas jāpanes, tādēļ ka tas no latviešiem cēlies.»

Tiesas prāva dod iespēju Kurzemes muižniecībai un vācu garīdzniecībai kārtējo reizi vērsties pret V. Šteineku, ko tā uzskata par baltu zvirbuli pārējo garīdznieku vidū. Būdam latvietis un iegūdam augstāko izglītību, viņš pārkāpis vāciešu rūpīgi sargātās kārtu un izglītības privilēģijas. Tukuma pastorāts, kur ilgu gadu dzīvojis V. Šteineks, pamazām pārvērties postazā, jo vietējā muižniecība nav tišām gādājusi par tā remontu. V. Šteineka klātbūtnē parasti pārsprieduši likumus par izbēgušu zemnieku tvarstīšanu, aplinkus norādot arī uz paša V. Šteineka latvisko izcelšanos.

Nav brīnums, ka V. Šteineka sirdī gadiem krājies rūgtums, jo izsmieklu pret latviešu tautu viņš izjuta arī kā paša nicināšanu. Pret feodālās iekārtas patvarībām vērstā V. Šteineka 1730. gada kantāte ir labi saprotama sava laikmeta kontekstā. Zināma atmoda tolaik bija jūtama ne tikai Kurzemes latviešos vien. Kā liecina pētījumi par hernhūtiešu kustību Vidzemē, tā bija vispār vērojama tendence. 1725. gadā iznākusi Dundagas mācītāja Jakoba Bankava sprediķu grāmata «Latviski svētdienas darbi» gan mudināja latviešus būt pazemīgiem un paklausīgiem vācu baznīcas paspārnē, bet ilgi aizturētā tautas pašapziņa modās un meklēja sev ceļu.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1982. GADAM

(Sastādījis Ilgonis Bērsons)

4. janvārī	paiet	60	gadi,	kopš	dzimis	Jānis Kalniņš
4. "	"	50	"	"	dzimusi	Maija Augstkalna
5. "	"	90	"	"	dzimis	Alberts Gulbis
21. "	"	60	"	"	dzimusi	Elza Sudmale
25. "	"	50	"	"	miris	Pēteris Stučka
18. februārī	"	60	"	"	dzimusi	Valentīna Freimane
24. "	"	60	"	"	"	Skaidrīte Kaldupe
1. martā	"	60	"	"	dzimis	Arvīds Skalbe
15. "	"	90	"	"	dzimusi	Vilma Delle
18. "	"	110	"	"	dzimis	Janis Jansons (Brauns)
18. "	"	70	"	"	"	Arturs Ozols
24. "	"	50	"	"	"	Jānis Plotnieks
31. "	"	50	"	"	miris	Apsesdēls
5. aprīlī	"	90	"	"	dzimis	Jānis Alberts Jansons
5. "	"	60	"	"	dzimusi	Velta Spāre
9. "	"	120	"	"	dzimis	Esenberģu Jānis
15. "	"	80	"	"	"	Pēteris Voitkāns
16. "	"	120	"	"	"	Pērsietis
25. "	"	120	"	"	"	Jānis Misiņš
13. maijā	"	150	"	"	"	Juris Alunāns
13. "	"	120	"	"	"	Pēteris Sarķis
19. "	"	100	"	"	dzimusi	Tija Banga
25. "	"	50	"	"	dzimis	Jānis Lūsis
3. jūnijā	"	60	"	"	"	Laimonis Purs
23. "	"	90	"	"	dzimusi	Austra Dāle
30. "	"	70	"	"	"	Jausma Ābrama
11. jūlijā	"	50	"	"	dzimis	Jāzepts Osmanis
14. "	"	50	"	"	"	Arturs Henriņš

21. jūlijā	paiet	90	gadi,	kopš	dzimis	Seīmaņš Putāns
27. "	"	80	"	"	"	Kārlis Kundziņš
27. "	"	60	"	"	"	Vitolds Valeinis
2. augustā	"	50	"	"	dzimusi	Saulcerīte Viese
9. "	"	120	"	"	dzimis	Augusts Deglavs
11. "	"	60	"	"	dzimusi	Mersedē Salnāja
3. septembrī	"	90	"	"	"	Klitija
3. "	"	50	"	"	"	Lija Brīdaka
5. "	"	50	"	"	mirusi	Austra Skujiņa
14. oktobrī	"	50	"	"	dzimis	Vija Upmale
23. "	"	100	"	"	dzimusi	Salkonis
25. "	"	50	"	"	"	Arturs Goba
6. novembrī	"	70	"	"	"	Jānis Silazars
9. "	"	75	"	"	"	Kārlis Preiss
26. "	"	100	"	"	"	Atis Freināts
17. decembrī	"	50	"	"	"	Pēteris Jurciņš
20. "	"	60	"	"	"	Bruno Saulītis
25. "	"	90	"	"	"	Jūlijs Lācis

SATURS

<u>Ziemeļis S.</u> [Leņinisma principu īstenotājs literatūras vērtējumos (<i>Sakarā ar J. Bērziņa-Ziemeļa 100. dzimšanas dienu</i>)	7
<i>Bērziņš-Ziemeļis J. A.</i> Svābes «Rainis vai Plūdons?»	23
* Trīs Jāņa Bērziņa-Ziemeļa vēstules Rānīm (<i>Vēstules iespiešanai sagatavojis Ivars Riekstiņš</i>)	25
<i>Kiršentāle I.</i> Ar gudru ziņu padarītais [Pēteris Birkerts]	38
<i>Birkerte M.</i> No manām atmiņām par Pēteri Birkertu	45
<i>Rozentāls M.</i> Kultūras un Darba svētki buržuāziskajā Latvijā 1920.—1928. gadā	62
<i>Salceviča I.</i> Andreja Kurcija literatūrkritiskās un publicistiskās darbības pirmais posms	78
* Divas recenzijas par Andreja Kurcija dzejoļu krājumiem [A. Upīts un A. Skujiņa]	86
<i>Adamsons-Vilka L.</i> Visu mūžu līdzās nāk brālis Eriks	95
* Vēstules no zemnīcas (<i>Ievas Ķises ievads un atlase</i>) [V. Luksa vēstules]	119
<i>Megne Z.</i> Rūdolfa Blaumaņa vietas Rīgā	153
<i>Apinis A.</i> Ko stāsta iesējumi un ieraksti senās grāmatās	189
<i>Zanders O.</i> Nedaudz par Vilhelmu Steineku	203
Literārais kalendārs 1982. gadam (<i>Sastādījis Ilgonis Bērsone</i>)	206

Ar * apzīmēti oriģinālmateriālu pirmpublicējumi.

СОДЕРЖАНИЕ

<u>Зиемелис С.</u> Воплощение ленинских принципов в оценке литературы. (В связи с 100-летием Я. Берзиньша-Зиемелиса)	7
<i>Берзиньш-Зиемелис Я.</i> «Райнис или Плудон?» А. Швабе	23
*Три письма Берзиньша-Зиемелиса Я. Райнису (Публикацию подготовил Ивар Риекстыньш)	25
<i>Киршентале И.</i> Благие цели свершенного	38
<i>Биркерт М.</i> Из воспоминаний о Петерисе Биркертэ	45
<i>Розенталс М.</i> Праздник Культуры и Труда в буржуазной Латвии в 1920—1928 гг.	62
<i>Салцевича И.</i> Первый период деятельности Андрея Курция — литературного критика и публициста	78
*Две рецензии на книги стихов Андрея Курция [А. Упит и А. Скунь]	86
<i>Адамсоне-Вилка Л.</i> Вся жизнь рядом со мной брат Эрик	95
*Письма из землянки (Предисловие и составление Иевы Кисе) [Письма В. Лукса]	119
<i>Мегне З.</i> По Блауманским местам в Риге	153
<i>Апинис А.</i> О чем рассказывают переплеты и записи на страницах старых книг	189
<i>Зандерс О.</i> Коротко о Вильгельме Штейнеке	203
Литературный календарь на 1982 год (Составил Илгонис Берсон)	206

* Публикуется впервые.

РАДУГА 1981

Литературное наследство

Издательство «Лиезма» Рига 1981

На латышском языке

Составитель Ливия Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце,

Я. Ниедре, С. Зиёмелис

Художник В. Озолинь

Фотоматериалы Л. Балодиса
и из фондов музея Райниса

HB № 3123

VARAVIKSNE 1981

Sastādījusi Līvija Volkova

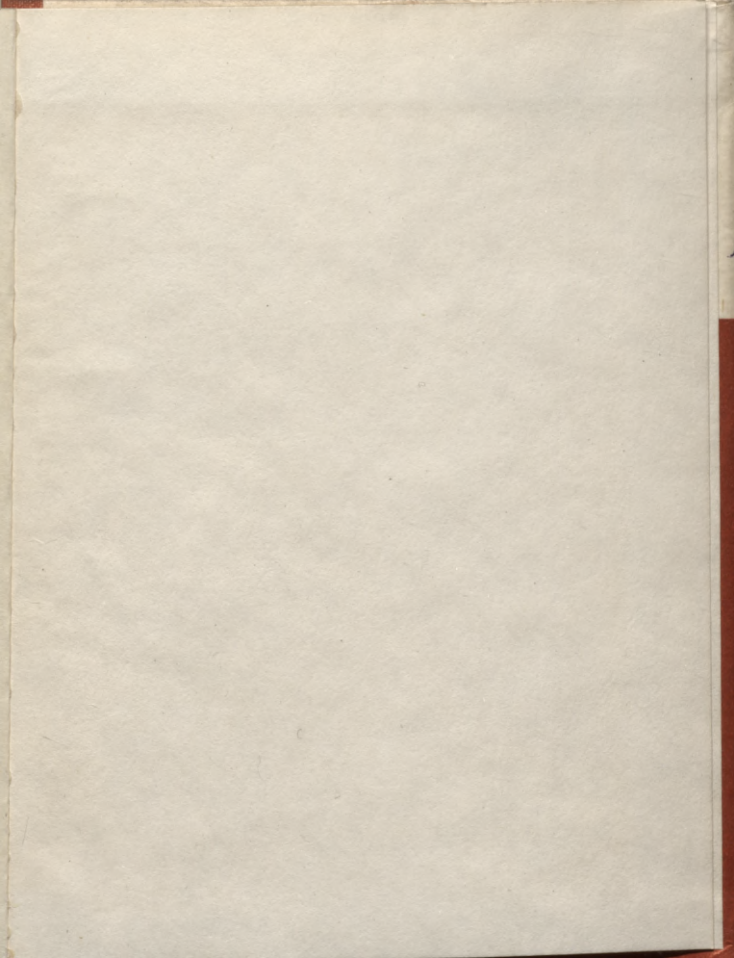
Redaktore Ligita Bībere
Mākslinieciskais redaktors Arvids Jēgers
Tehniskā redaktore Irēna Soide
Korektore Irēna Kalniņa
Nodota salikšanai 07.04.81. Parakstīta iespiešanai 09.11.81. JT 05418. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 9,62 uzsk. iespiedl.; 9,79 uzsk. kr. nov.; 10,23 izdevn. 1. Metiens 5000 eks. Pasūt. № 757-B1. Cena 60 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 146/30915/Klm-245. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Ciņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

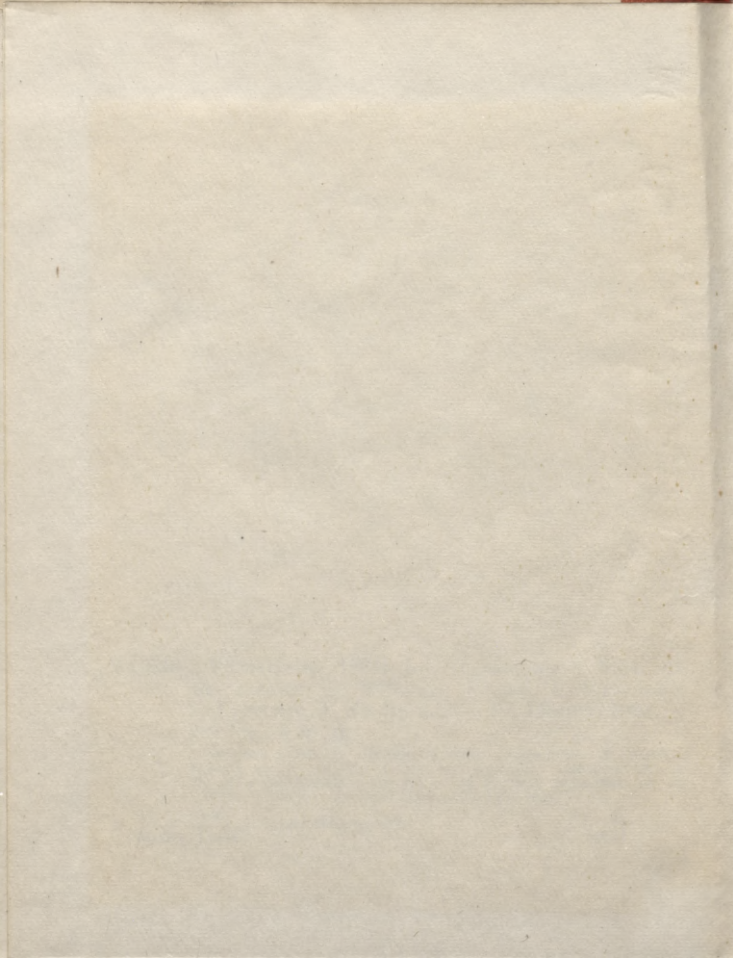
Va 649 **Varavīksne, 1981:** Lit. mantojums / Sast. un
iev. sarakst. L. Volkova; Redkol. I. Kiršentāle,
V. Labrence, J. Niedre u. c. — R.: Liesma, 1981. —
209 lpp., 4 lp. il.

Krājumā ievietotas apceres, veltītas simtgadnieku J. Bērziņa-
Ziemeļa un P. Birkerta dzīvei un daiļradei, aplūkotas 20. un
30. gadu demokrātiskās literatūras un kultūras problēmas, kā arī
ievietoti vairāku oriģinālmateriālu pirmpublicējumi.

V 70202—146 75.81.4603010202
M801(11)—81

8L
83.3L

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071783

60 кап.